

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Meltem MENZİLCİOĞLU

SOVYETLER BİRLİĞİ'NİN DAĞILMASINDAN KIRIM KRİZİ'NE
KARADENİZ'DE DEĞİŞEN JEOPOLİTİK DENGELER

Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2018

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Meltem MENZİLCİOĞLU

SOVYETLER BİRLİĞİ'NİN DAĞILMASINDAN KIRIM KRİZİ'NE
KARADENİZ'DE DEĞİŞEN JEOPOLİTİK DENGELER

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Durmuş Ali KOLTUK

Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2018

Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Meltem MENZİLCİOĞLU'nun bu çalışması, jürimiz tarafından Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Doç.Dr. Hayri ÇAPRAZ (İmza)

Üye (Danışmanı) : Dr. Öğr. Üyesi Durmuş Ali KOLTUK (İmza)

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Mustafa ÖZTÜRK (İmza)

Tez Başlığı: Sovyetler Birliği'nin Dağılmasından Kırım Krizi'ne Karadeniz'de
Değişen Jeopolitik Dengeler

Onay : Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 19/06/2018

Mezuniyet Tarihi : 09/07/2018

(İmza)
Prof. Dr. İhsan BULUT
Müdür

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Sovyetler Birliği’nin Dağılmasından Kırım Krizi’ne Karadeniz’de Değişen Jeopolitik Dengeler” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımca yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

İmza

Meltem MENZİLCİOĞLU

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU
BEYAN BELGESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-Soyadı	Meltem MENZİLCİOĞLU
Öğrenci Numarası	20155238012
Enstitü Ana Bilim Dalı	Uluslararası İlişkiler
Programı	Tezli Yüksek Lisans
Programın Türü	(X) Tezli Yüksek Lisans () Doktora () Tezsiz Yüksek Lisans
Danışmanın Unvanı, Adı-Soyadı	Dr. Öğretim Üyesi, Durmuş Ali KOLTUK
Tez Başlığı	Sovyetler Birliği'nin Dağılmasından Kırım Krizi'ne Karadeniz'de Değişen Jeopolitik Dengeler
Turnitin Ödev Numarası	979975872

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 144 sayfalık kısmına ilişkin olarak, 02/07/2018 tarihinde tarafımdan Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nda belirlenen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan ve ekte sunulan rapora göre, tezin/dönem projesinin benzerlik oranı;

alıntılar hariç % 14

alıntılar dahil % 14'dür.

Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir:

(x) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylarım.

() Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esasları'nda öngörülen yüzdelerle sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.

Gerekçe:

Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlerin ışığı altında tarafımda yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.

02/07/2018

(imza)

Dr. Öğr. Üyesi Durmuş Ali KOLTUK

İÇİNDEKİLER

TABLolar LİSTESİ.....	iv
KISALTMALAR LİSTESİ.....	v
ÖZET.....	vi
SUMMARY.....	viii
ÖNSÖZ.....	x
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ALANINDA JEOPOLİTİK TEORİLERİN İNCELENMESİ

1.1. Jeopolitik Kavramı.....	4
1.1.1. Jeopolitiğin Unsurları.....	5
1.2. Klasik Jeopolitik.....	5
1.2.1 İngiliz Jeopolitik Ekolü.....	7
1.2.1.1. Kara Hakimiyet Teorisi.....	7
1.2.2. Amerikan Jeopolitik Ekolü.....	9
1.2.2.1. Deniz Hakimiyet Teorisi.....	9
1.2.2.2. Kenar Kuşak Hakimiyet Teorisi.....	11
1.2.2.3. Hava Hakimiyet Teorisi.....	11
1.3. Soğuk Savaş Sonrası Jeopolitik Teoriler.....	12
1.3.1. Tarihin Sonu Teorisi.....	13
1.3.2. Medeniyetler Çatışması Teorisi.....	14
1.3.3. Büyük Satranç Tahtası.....	15
1.4. Karadeniz Jeopolitiği.....	17
1.5. Sovyet Sonrası Rus Jeopolitiği.....	20
1.5.1. Yeni Batıcılık.....	20
1.5.2. Yeni Avrasyacılık.....	21

İKİNCİ BÖLÜM

SOVYET BİRLİĞİ SONRASI KARADENİZ'İN DEĞİŞEN JEOPOLİTİĞİ

2.1. Rusya'nın Değişen Karadeniz Algısı ve Güvenlik Kaygıları.....	23
2.2. Kırım Meselesi ve Güvenlik.....	26

2.2.1. Kırım'daki Nüfus Dağılımı ve Hakları.....	28
2.2.2. Enerji Hatları ve Güvenliği.....	32
2.2.3. Kıta Sahaneliği Meselesi.....	33
2.3. Moskova-Kiev İlişkilerinde Karadeniz'in Rolü.....	35
2.4. Bölgede Kurulan İşbirliğı Örgütleri.....	37
2.4.1. Bağımsız Devletler Topluluğı.....	38
2.4.2. Karadeniz Ekonomik İşbirliğı Teşkilatı.....	39
2.4.3. BLACKSEAFOR.....	40
2.5. Yeni Dünya Düzeninde Karadeniz Bölgesinde Enerji.....	41
2.5.1. Doğalgaz Boru Hatları.....	42
2.5.1.1. Mavi Akım.....	43
2.5.1.2. Batı Hattı.....	44
2.5.1.3. Güney Akım ve İptali.....	45
2.5.1.4. Türk Akımı.....	46
2.5.2. Petrol Taşımacılığı.....	48
2.6. 11 Eylül Sonrası Karadeniz'de Değişen Güvenlik Algısı.....	50

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

NATO VE AVRUPA BİRLİĞİ'NİN GENİŞLEME SÜRECİ'NİN

KARADENİZ JEOPOLİTİĞİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

3.1. NATO ve Avrupa Birliğı'nin Karadeniz'e Kıyısı Olan Ülkelere Yönelik Politikaları.....	52
3.2. Bulgaristan'ın NATO'ya Üyeliğı.....	57
3.3. Bulgaristan'ın Avrupa Birliğı'ne Üyeliğı.....	58
3.4. Romanya'nın NATO'ya Üyeliğı.....	62
3.5. Romanya'nın Avrupa Birliğı'ne Üyeliğı.....	63
3.6. Füze Kalkanı Meselesi.....	65
3.7. Avrupa Birliğı-Ukrayna İlişkilerinde Karadeniz.....	66
3.8. NATO-Ukrayna İlişkilerinde Karadeniz.....	67
3.9. Avrupa Birliğı ve NATO'nun Gürcistan ile Olan İlişkileri.....	68
3.10. Türkiye-NATO İlişkilerinde Karadeniz.....	70

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KIRIM KRİZİ VE KARADENİZ

4.1. Doğu Batı Rekabetinde Ukrayna Siyaseti.....	72
4.1.1. Turuncu Devrim.....	73
4.2. Meydan Olayları.....	75
4.3. Kırım Krizi.....	76
4.3.1. Rusya'nın Kırım'a Asker Çıkarması.....	78
4.3.2. Referandum ve Rusya'nın Kırım'ı İlhak Etmesi.....	79
4.3.3. Uluslararası Hukuk ve Kırım Meselesi.....	81
4.4. AB ve ABD'nin Kırım Meselesine Yaklaşımı ve Rusya'ya Yönelik Yaptırım Kararı.....	83
4.5. NATO'nun Kırım Meselesine Yaklaşımı ve Rusya'ya Yönelik Yaptırım Kararı.....	85
4.6. AGİT ve Kırım Krizi.....	86
4.7. Kırım'da Rus Askeri Varlığı ve Karadeniz Güvenliği.....	86
4.7.1. Sivastopol ve Rus Donanması.....	87
4.8. NATO'nun Kırım Krizi Sonrası Karadeniz Politikası.....	89
4.9. Ukrayna Dış Politikasının Kırım Krizine Yaklaşımı ve Karadeniz Güvenlik Algısı.....	90
4.10. Türk Dış Politikasının Kırım Krizine Yaklaşımı ve Karadeniz Güvenlik Algısı.....	90
4.10.1. Türk Boğazları.....	92
4.10.2. Kırım Krizi Sonrası Montrö Boğazlar Sözleşmesine Genel Bakış.....	93
4.11. Gürcistan Dış Politikasının Kırım Krizine Yaklaşımı ve Karadeniz Güvenlik Algısı.....	94
SONUÇ	97
KAYNAKÇA	101
EK 1- Karadeniz'e Kıyısı Olan Ülkeler Haritası.....	125
EK 2- Sivastopol Limanı.....	126
EK 3- Kırım'ın Haritadaki Konum.....	127
ÖZGEÇMİŞ.....	128

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1.1 Mackinder'in Kara Hakimiyet Teorisi.....	8
Tablo 1.2 Hungtington'un Dünyası.....	14
Tablo 1.3 Brzezinski'nin Avrasya Haritası.....	17
Tablo 2.1 Kırım'da Yaşayan Halkın Nüfus Bilgileri (1793 Yılına Ait Bilgiler)	29
Tablo 2.2. Kırım'da Yaşayan Halkın Etnik Dağılımı.....	30
Tablo 2.3 Türk Akımı.....	48
Tablo 3.1 AB'nin Genişlemesi.....	53
Tablo 3.2 AB'nin Karadeniz'e Kıyısı Olan Ülkeler ile Diyalogları.....	54
Tablo 3.3 Bulgaristan'ın AB Müktesebatına Uyum Programı İçin Açılan Fasıllar.....	59
Tablo 3.4 Romanya ve AB- Açılan Fasılların Başlıkları.....	64
Tablo 4.1 Ukrayna'nın 2001 Yılı Resmi Nüfus Sayım Sonuçları.....	76

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AGİT	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
BDT	Bağımsız Devletler Topluluğu
BİO	Barış İçin Ortaklık
BLACKSEAFOR	Black Sea Naval Co-operation Task Group (Karadeniz Donanma İş Birliği Görev Grubu)
COMECON	Council for Mutual Economic Assistance (Karşılıklı Ekonomik Yardımlaşma Konseyi)
INOGATE	Interstate Oil and Gas Transport to Europe (Ülkelerarası Gaz ve Petrol Taşınması Programı)
KEİT	Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı
NATO	North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü)
OPEC	Organization of the Petroleum Exporting Countries (Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü)
SBKP	Sovyetler Birliği Komünist Partisi
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMD	Theater Ballistic Missile Defence (Taktik Balistik Füze Savunması)
TRACECA	Transport Corridor Europe-Caucasus-Asia (Avrupa-Kafkasya-Orta Asya Ulaştırma Koridoru)
UAD	Uluslararası Adalet Divanı

ÖZET

Tarih boyunca savaşlar, güç ve çıkar doğrultusunda yeni topraklara hâkim olmak ve topraklarını korumak üzerine şekillenmiştir. Bu bağlamda, ekonomik ya da doğal yaşam koşullarıyla öneme haiz coğrafyalarda, toplumsal bellekte iz bırakan çatışmaların yaşanması araştırmacıların jeopolitik meseleler üzerine yoğunlaşmasına zemin hazırlamıştır. Bu tür ilgi çekici topraklar her ne kadar sorunlu bir savaş sicili ile bilinse de aslında sahip olduğu zenginliklerin insana sunduğu imkânlar ile medeniyetlerin yeşermesine ve tarihi şekillendiren birikimlerin kuşaktan kuşağa geçişine de imkân sağlamıştır ve sağlamaya da devam etmektedir. Aksini düşünmek bir araştırmacı için araştırma sorunsalının parametrelerini çizme hususunda izahtan vareste sonuçlar ortaya çıkarabilmektedir.

Asırlar boyunca dünya güç çıkarlarının ve çatışmalarının yoğunlaştığı alanlar arasında kıtaları birbirine bağlama özelliği ile bilinen kadim Karadeniz; birçok imparatorluğun savaş ve ticaretine sahne olmuştur. Bunlar arasında Türk-Rus savaşları ve rekabetleri bilinen en yakın örnekler arasındadır. Öte yandan Osmanlı ve Romanov Hanedanlıklarının I. Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında parçalanmalarının ardından ortaya çıkan güç ve rekabet boşluğunu 1922’de Moskova’da Bolşeviklerce kurulan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) ve Karadeniz’de sahip oldukları kıyı avantajı gereği Doğu Bloğu ülkeleri ve Türkiye doldurmuştur.

Ne var ki, 1991’de SSCB’nin dağılması ile Doğu Avrupa, Orta Asya, Orta Doğu, Kafkaslar ve dünyanın diğer rekabet alanlarında olduğu gibi Karadeniz’de de yeni ve daha önce var olan devletlerin etkinlik alanı belirlemesi gerekmiştir. Bu yeni düzende, Rusya’nın içinde bulunduğu zor ekonomik ve siyasi koşullar Karadeniz’de Rus egemenliğini sorgulanır hale getirmiştir. Bu güç boşluğunu iyi okuyan Batı dünyası dengeleri değiştirecek siyasi yönü ağır basan taktiksel hamlelerde bulunmuştur. Bunlar arasında Karadeniz’in uluslararası örgütler aracılığında ele alınması meselesi başı çekmiş ve önemsenmiştir. Diğer taraftan, Karadeniz’e kıyısı olan eski Doğu Bloğu ülkelerinin AB ya da NATO üyeliği gibi hamlelerle Batı’nın içine çekilme projeleri de hayata geçirilmiştir.

Karadeniz’in gerek Rusya için ticari ve askeri ürünleri bakımından bir geçiş koridoru olması gerekse de enerji arz talebi ilişkisinde Avrupa’nın önemli rotaları arasında yer alması Sovyet sonrası dönemde bölgede rekabetin hız kazanmasına neden olmuştur. Karadeniz’de askeri ve siyasi hareketliliği arttıran ve çalışma içerisinde yer alan bir diğer önemli husus da Kırım Krizidir. Bu süreçte Batı ile Rusya arasındaki rekabetin Ukrayna iç siyasetine sirayeti,

yaşanan Turuncu Devrim ve Maydan olayları akabindeki gelişmeler neticesinde Rusya'nın Kırım'ı ilhakı, Ukrayna'nın Karadeniz'de özellikle Sivastopol'u yitirmesiyle avantajını ve Odessa dışındaki kıyı şeridini de kaybetmesine neden olmuştur. Gelişmeler sonucu tezahür eden netice Rusya Federasyonunun Karadeniz Jeopolitiğini güçlendiren bir nitelik kazanmıştır. Çalışmada Karadeniz'de Sovyetler sonrası dönemden Kırım Krizi'ne kadar yaşanan çıkar ve güç mücadeleleri ve bunlara neden olan unsurlar ele alınmıştır. Çalışma kaleme alınırken bilimsel makale, kitap, tez ve raporlardan istifade edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Jeopolitik, Karadeniz, Rusya, Ukrayna, Kırım, AB, NATO, Enerji.

SUMMARY
FROM THE DISINTEGRATION OF THE SOVIET UNION TO THE CRIMEAN
CRISIS THE CHANGING BALANCES IN THE BLACK SEA

All along the history, wars have been shaped by the acquisition of new territories and the preservation of the lands in the direction of power and interests. In this context, in the important geographies which have advantageous economic or natural living conditions, the occurrence of conflicts lay the groundwork for the researchers to focus on geopolitical issues. Such lands are known by a problematic war record, but they have also made possible the richness of human wealth, and the possibilities for the transition of the history-shaping accumulations of civilizations and history. Thinking about the opposite of this can lead to inexplicable consequences for drawing up the parameters of a research problem for a researcher.

Throughout centuries, the Black Sea, which is known for its ability to connect the continents between the world power interests and the fields in which their conflicts are experienced, also this area has been the scene of war and commerce for many empires. Among them, Turkish-Russian wars and rivalries are among the closest known examples. On the other hand, after the First World War, Ottoman and Romanov dynasty was collapsed and this situation caused to reveal strength and competition gap in the Black Sea. This power gap was filled by Soviet Union (USSR) which was founded in 1922 by the Bolsheviks in Moscow, Eastern Bloc countries which have coasts to Black sea and Turkey.

The disintegration of the USSR in 1991 has created new balances in the Black Sea, as well as in Eastern Europe, Central Asia, the Middle East, the Caucasus and other competitive areas of the world. This new order, made Russia's dominance in the Black sea questionable because of Russia's tough economic and political conditions. The Western world which were aware of this power gap, has found tactical moves that will change the balances in this strategically important area. Among them, the issue of handling the Black Sea through international organizations has gained priority and is considered important. On the other hand, projects such as the EU or NATO membership of the former Eastern Bloc countries, which are coastal to the Black Sea, make possible the Western world's presence in the Black Sea.

The fact that the Black Sea is a transit corridor for commercial and military products for Russia, but also that it is one of Europe's important roots in energy supply and demand has led to increased competition in the post-Soviet period area for Black Sea. Another important issue that increases mobility in the Black Sea and is included in this study is the Crimean Crisis by

Russia. While the rivalry between the West and Russia in the process of going to the Crimea Crisis is reflected in the Ukrainian domestic politics. The Orange Revolution and the Maidan events, which took place in Ukraine, accelerated the annexation of the Crimea. With the annexation of the Crimea, Ukraine has lost a significant territory while Russia has been dominant over these lands again and had an advantage in the Black Sea. The study will examine the problems of power and interests in the Black Sea as well as from the post-Soviet Union to the Crimean Crisis and the analysis of the elements that cause them. While researches from scientific books and academic books have been made, especially the Crimean Crisis is an up-to-date issue, internet data has been frequently used in this area.

Keywords: Geopolitics, Black Sea, Russia, Ukraine, Crimea, EU, NATO, Energy.

ÖNSÖZ

Karadeniz bölgesi Soğuk Savaş'ın bitimine kadar, Sovyetlerin ve Türklerin etkisinde olan stratejik bir deniz olarak bilinirken, Soğuk Savaşın sona ermesi ve Sovyetler Birliği'nin dağılması sonucu yeni güç dengelerinin nasıl kurulacağı sorununu ortaya çıkarmıştır. SSCB'nin çöküşüyle oluşan bu güç boşluğu Batı dünyasının ilgisini çekmiştir. Sovyetlerin halefi olarak kendini tanıtan Rusya Federasyonu V.V. Putin iktidarı ile gücünü toparlamaya çalışırken, Karadeniz'e doğru genişlemek isteyen NATO ve AB, Romanya ve Bulgaristan ile ilişkilerini giderek kuvvetlendirmiş ve bünyelerine kabul etmiştir. Bu gelişmeler neticesinde Doğu Avrupa'ya doğru genişleyen NATO ve AB, Karadeniz'de öneme haiz üsler elde etmiş ve böylece bölgede durumu lehine çevirmeye çalışmıştır. Gürcistan ve Ukrayna'nın da Batı ile yakınlaşmak istemesi Rusya için kabul edilemez görülmüş ve bu durum NATO ve AB'nin bu iki ülke ile ilişkilerinde Moskova faktörü göz önünde bulundurularak temkinli ve üyelikleri konusunda çekimser davranmalarına sebep olmuştur. ABD'nin 11 Eylül terör saldırısı sonrası, terörizmle mücadele kapsamında ortak hareket etme fikri genel kabul görmüş ancak bu politika Rusya'yı rahatsız etmiştir. Terörün kaynağının Orta Doğu'da olduğunu ve bu bağlamda Karadeniz'in konumunun önemli olduğunu dile getiren ABD, terörizmle mücadele gerekçesiyle Karadeniz'e kıyı ülkeler üzerindeki varlığını arttırmaya çalışmıştır.

Son iki asırdır özellikle hidrokarbon yakıtlara dayanan enerji faktörü ile Karadeniz stratejisi Doğu-Batı dünyası arasında güç kazanmıştır. Kömürün yerini petrol ve doğalgaza bıraktığı gelişmelere paralel olarak Rusya Federasyonu ekonomisinin enerji alanı ile iç içe geçmesi Rus Dış Politikasını farklı açılardan derinden etkilemeye başlamıştır. Bu bağlamda Batı dünyası ile olan askeri, siyasi ve ekonomik alanlarda sahip olduğu ilişkilerde enerji kartı sıcak tutularak Karadeniz gündemini korumuştur. Nitekim Rusya sahip olduğu doğalgaz rezervleri ile Avrupa ile karşılıklı bağımlılık içerisinde. Başka bir ifadeyle Karadeniz bölgesinin de Rus petrol ve gazını Avrupa'ya iletmede geçiş güzergahı olması taraflarca Karadeniz'i ilgi odağı haline getirmiştir. Yakın zamanda Ukrayna'nın toprak bütünlüğünün bozulmasıyla neticelenen Kırım'ın ilhakı Karadeniz'de dengeleri sarsmıştır. Uluslararası hukuk normlarına uygunluğu tartışılan ilhakın gerçekleşmesinde, etnik unsurlar ile siyasi ve ekonomik istikrarsızlık etken olmuştur. Rusya ile ilişkilerinde denge politikası izleyen Ukrayna, Batı yanlısı Viktor Yuşçenko Turuncu Devrim ile Cumhurbaşkanlığı görevine gelmesinin ardından AB'ye üye olmak istedikleri yönünde siyasi sinyaller vermiştir. Oluşan bu durum Moskova'yı rahatsız etmiş ve Kiev'e ekonomik yaptırım uygulamalarına kadar ileri safhaya sürüklenmiştir.

V. Yuşçenko iktidarının Ukrayna halkının ekonomik sıkıntılara yanıt verememesi sonucu 2010 seçimlerinde Rusya destekli Viktor Yanukoviç iktidara gelmiştir. Halkın Batı yanlısı kısmının AB üyeliği için atılacak adımları sabırsızlıkla beklemesi ancak Yanukoviç'in AB ile ortaklık anlaşmasını Rusya'nın baskısı sonucu imzalamaktan vazgeçmesi halkı ayaklandırmış ve sokaklara dökmüştür.

Maydan olayları olarak anılacak protesto gösterileri, Turuncu Devrim'den beri Kiev'de yapılan en büyük gösteri olarak tarihe geçmiştir. Bu gösteriler V. Yanukoviç'in AB ortaklık anlaşması hakkındaki olumsuz kararından sonra başlamıştır. Gösterilerin büyümesi ve kamu binalarının işgal edilmesiyle can kayıpları yaşanmaya başlamıştır. Provokatörlerin etkisiyle gösteriler giderek içinden çıkılmaz bir hale doğru sürüklenmiştir. Kiev'de başlayan olaylar daha sonra Lugansk, Donetsk ve Kırım'a sıçramıştır. Rus yanlısı halkın 16 Mart 2014 tarihinde referandum düzenlemesi ve bu referandum sonucuna göre Rusya ile birleşme kararı alması, Ukrayna'nın toprak bütünlüğünü bozmuştur. Kırım'ın uluslararası hukuk normlarını bir kenara iterek Rusya'ya katılması Karadeniz bölgesinin son dönemlerde gerçekleşen en önemli siyasi ve askeri olayları arasındadır. Böylece Rusya'nın Karadeniz kıyı şeridi uzamış ve Sivastopol başta olmak üzere önemli limanlar elde etmiştir.

Uluslararası arenada, Rusya'nın bu eylemi kınanmış ve Batı tarafından Rusya'ya yönelik çeşitli ekonomik yaptırımlar uygulanmıştır. Ancak yukarıda bahsedilen enerji faktörü AB'nin caydırıcı tepki koymasından önce ciddi bir engel teşkil etmiştir. Zira AB üye ülkelerinin enerji arzının 150 milyar metreküp gibi büyük bir kısmını karşılayan ülke Rusya'dır.

Bu çalışmada 'jeopolitik kavramının uluslararası ilişkiler alanında artan önemi ve etkisi', 'Soğuk Savaş sonrası Karadeniz jeopolitiğinin uğradığı değişim ve buna neden olan olaylar', 'Kırım Krizi'nin Karadeniz bölgesinde meydana getirdiği değişiklikler ve uluslararası alanda yankıları" gibi sorulara yanıt aranmıştır.

Bu çalışmanın planlanma, araştırma ve hazırlanma süreçlerinde, her türlü desteği sabırla esirgemeyen çok değerli tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Durmuş Ali KOLTUK'a ve yine bu süreçte engin bilgi ve deneyimlerini benimle paylaşan çok kıymetli hocam Dr. Öğr. Üyesi Mustafa ÖZTÜRK başta olmak üzere Akdeniz Üniversitesi Uluslararası İlişkiler bölümündeki tüm hocalarıma teşekkür ederim. Son olarak, öğrenim hayatım boyunca maddi ve manevi desteklerini her zaman hissettiren aileme sonsuz şükranlarımı sunarım.

GİRİŞ

Jeopolitik, coğrafya biliminden faydalanılarak ülkelerin dış politika oluşturma süreçlerinde nüfuslarıyla birlikte etkisi bulunan ve zaman mevhumu içerisinde önemi giderek artan bir kavramdır. Karadeniz, Soğuk Savaş öncesi ve süresince genel olarak Sovyet ve Türk egemenliği altındayken, Sovyetlerin çözülme dönemine girmesi ve bölgede yeni aktörlerin tezahür etmesiyle birlikte uluslararası alanda dikkat çekmeye başlayan bir bölge haline gelmiştir. Rusya'nın Sovyetlerin en büyük mirasçısı olarak Karadeniz'in Rusya için önemi ve Batı'nın bölgede genişlemek istemesi çıkar çatışmaları ve rekabeti beraberinde getirmiştir.

Sovyetler Birliğinin dağılmasından 2014 yılında Ukrayna'nın stratejik bölgelerinden olan Kırım'ın Rusya tarafından işgaline kadar geçen süre zarfında Karadeniz bölgesinde meydana gelen güç çekişmeleri kıyıdaş ülkelerin Karadeniz politikalarında bazı değişiklikler yapmasına neden olmuştur. Jeopolitik özelliği itibarıyla dikkatleri üzerine çekerek hakimiyet mücadelelerine sahne olan Karadeniz, Rusya ve özellikle Sovyet sonrası dönemde Batı'nın ilgi odağı haline gelmiştir. Ukrayna, Romanya, Bulgaristan ve Gürcistan'ın Batı dünyası ile olan ilişkilerini Karadeniz jeopolitiğini dikkate almadan değerlendirmek olanaksızdır. NATO'nun Rus Donanmasını göz önünde bulundurularak Karadeniz'de artan tatbikatlarında, Bulgaristan ve Romanya'nın AB ve NATO üyeliğine dahil edilmesinde, Rusya'nın Abhazya ve Güney Osetya sorunundan kaynaklı 2008'de Gürcistan ile olan savaşında ya da en yakın örneğiyle Kırım hamlesinde Karadeniz faktörü birinci derecede önemsenmelidir.

Türkiye'nin 1952'de NATO üyesi olmasının ardından Romanya ve Bulgaristan'ın 2004 yılında NATO üyesi ardından da 2007 yılında AB üyeliğine kabul edilmeleriyle birlikte Karadeniz'de dengeler Rusya'nın aleyhine gelişmeye başlamıştır. Bağımsızlıklarını yeni kazanmış ve uluslararası sisteme adapte olmak isteyen ülkeler bu geçişin Batı ile yakınlaşarak olacağına inandıkları için AB üyeliğine yönelik gerekli kriterleri yerine getirmeye çalışmışlardır. Gelişmeler doğrultusunda Karadeniz'e sınırı olan ülkelerin Batı ile yakınlaşmasından rahatsızlık duyan Rusya, başkan V. V. Putin döneminde uygulanan askeri doktrinler ve Odessa'da yer alan filosu ile varlığını bölgede hissettirmeye çalışmıştır. Ukrayna da Karadeniz ülkeleri arasında stratejik önemi tartışılmaz bir ülkedir. AB üyeliği için çaba gösterse de sahip olduğu siyasi istikrarsızları, ekonomik sorunları ve Rusya faktörü dolayısıyla NATO ve AB üyeliği gibi stratejik adımları atamamıştır.

Ayrıca enerji faktörü, Karadeniz'in değişen konjonktürde etkisinin artmasında önemli bir yere sahiptir. Bu alanda Rusya ile karşılıklı bağımlılık içerisinde olan Avrupa, Rusya'nın

bu durumu dış politika silahı olarak kullanmaması için alternatif enerji hatlarını gündemine almıştır. Enerji transferinde güvenlik arzı ülkeler arasında oldukça ciddi bir meseledir. Buradan hareketle Azerbaycan, Kazakistan, Türkmenistan gibi enerji kaynakları açısından zengin olan ülkelere petrol ve doğalgaz ithalini gerçekleştirebilmek açısından Karadeniz oldukça elverişli bir konuma sahiptir.

Ukrayna'nın AB'ye muhtemel üyelik durumu Kiev ve Lviv gibi Ukrayna'nın batısında yer alan şehirlerin halkları tarafından coşkuyla umulmuş dönemin Ukraynalı siyasilerin konunun üzerine yoğunlaşmasına neden olmuştur. Bu durum Rusya'nın siyasi tepkisine ve beraberinde Karadeniz'e geniş kıyısı bulunan Ukrayna'nın Kırım özerk bölgesinde yaşayan Rus nüfus arasında ayrılıkçı hareketler baş göstermesine neden olmuştur. Rusya'nın bölgeye müdahalesi 1 Mart 2014'te dönemin Ukrayna Savunma Bakanı İgor Tenyukh'un tüm uyarılarına rağmen ilk etapta 6 bin asker ve zırhlı ile çok geçmeden gerçekleşmiştir. Yaşanan olağanüstü gelişmeler karşısında Kırım Parlamentosu tarafından kısa bir süre önce başbakan olarak seçilen Sergey Aksenov daha önce 25 Mayıs 2014 olarak belirlenen referandum tarihinin 30 Mart 2014 olarak yakın bir tarihe çekildiğini açıklamıştır. İlk etapta Kırım Özerk Cumhuriyeti'nin Ukrayna'ya bağlı bir cumhuriyet olmayacağını tayin eden referandumdan kısa bir süre sonra aynı parlamento Rusya'ya bağlanmaya karar vermiştir. Yaşanan olağanüstü gelişmeler sonrası Karadeniz'in önemli stratejik limanlarından olan Sivastopol artık Rusya'ya ait bir liman haline getirilmiştir. Böylece Karadeniz'de askeri dengeler Rusya'nın lehine değişmiştir. Uluslararası alanda, örgütler ve ülkeler Rusya'nın Kırım müdahalesine uluslararası hukuk kurallarının ihlal edildiği gerekçesiyle ekonomik yaptırımlarla tepki göstermişlerdir. Ancak bu yeterli düzey ve caydırıcı nitelikte olmamıştır. Rusya'nın Kırım müdahalesi, Batı'ya kendi alanında tehdit unsuru oluşturmak istemediğinin açık bir mesajı olarak yorumlanmıştır.

Çalışma bölümlerinde; jeopolitiğin uluslararası ilişkilerde önemi ve yeri nedir? Karadeniz bölgesinin Soğuk Savaş sonrası dönemde öneminin artmasının kıyıdaş ülkeler üzerindeki etkileri neler olmuştur? Karadeniz'de stratejik bölge olan Kırım yarımadasının Rusya tarafından ilhakının uluslararası hukuk kapsamında geçerliliği ve işgalin Karadeniz jeopolitiğinde meydana getirdiği değişikliklerin güvenlik algısı üzerindeki etkileri nelerdir? gibi önemli sorulara cevap aranmıştır. Yine çalışmada, SSCB çöküşü sonrası Batı'nın örgütleri aracılığıyla Karadeniz üzerindeki politikalarının enerji faktörü ışığında değerlendirmesi de kaleme alınmıştır.

Çalışma dört bölümden meydana gelmektedir. Birinci bölümünde, jeopolitik teorilerden yararlanılarak, bölgelerin konumlarının uluslararası sistemde etkilerinin belirleyici özelliği vurgulanmaya çalışılmıştır. Klasik jeopolitik teoriler, Soğuk Savaş dönemi jeopolitik teoriler

ve Soğuk Savaş sonrası jeopolitik teoriler incelenmiştir. Karadeniz bölgesinde önemli aktörlerden olan Rusya'nın dış politikasında Karadeniz'in jeopolitiği ele alınmıştır. İkinci bölümde Soğuk Savaş'ın sona ermesi sonucu Karadeniz'de değişen jeopolitik dengeler değerlendirilmiştir. Ayrıca SSCB'nin dağılması ve beraberinde SSCB'den ayrılan ülkelerin bölgede bağımsız birer devlet olarak yer alması sonucu meydana gelen jeopolitik boşluk üzerinde durulmuştur. Özellikle bu dönemde sonra Karadeniz'in öneminin bir kat daha artması ve güç mücadelesi alanına dönüşme süreci üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda Ukrayna'nın Kırım yarımadasını yani Rusya için büyük ölçüde öneme sahip olan Karadeniz donanmasını elinde bulundurması ve Rusya ile olan ilişkilerine etkisi analiz edilmiştir. Öte yandan Karadeniz bölgesinin jeopolitiğinde enerji faktörünün etkisi üzerinde de bilgilere yer verilmiştir. Nitekim enerji transferinde önemli bir güzergâh olan Karadeniz bölgesinden geçen Doğalgaz Boru hatları projeleri ve petrol taşımacılığı dikkate alınmıştır. Üçüncü bölümde, Soğuk Savaş sonrası yıllarda Sovyetlerin çözülme dönemine girmesi ve bağımsızlıklarını yeni kazanan ülkeler üzerindeki NATO ve AB varlığına değinilmiştir. Ayrıca Karadeniz bölgesinde kurulan yeni işbirliği örgütleri ve çalışmaları da incelenmiştir. Son bölüm, uluslararası hukuk kurallarının bölge üzerindeki işleyişinin durumuna ayrılmıştır. Kırım'ın ilhakı karşısında uluslararası aktörlerin ve örgütlerin diplomatik tavrı sorgulanmıştır.

Çalışma sürecinde, bilimsel kitaplardan, makalelerden, dergilerden, tezlerden, raporlardan ve internet kaynaklarından istifade edilmiştir. Ukrayna'nın toprak bütünlüğünün bozulmasına neden olan Rusya müdahalesinin güncel bir hadise olması nedeniyle Türkçe kaynakların eksikliği göze çarpmıştır. Alandaki bu eksiklik İngilizce kaynaklarla giderilmeye çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ALANINDA JEOPOLİTİK TEORİLERİN İNCELENMESİ

1.1. Jeopolitik Kavramı

Jeopolitik birden fazla yorumlamaya sahip bir kavramdır. Ülkenin içinde bulunduğu coğrafyasıyla uyguladığı politika arasındaki ilişkiyi tanımlamak olarak ifade edilebilir. Aynı zamanda coğrafi olarak özel sıfatıyla nitelendirilebilecek bölgeler üzerinde meydana gelen güç mücadelelerinin ardındaki gerçeklik olarak tanımlanabilir. 1887 yılında coğrafyanın siyasi olarak yorumlanması ve bunun bilimsel bir disiplin altında yapılması gerektiği fikri ilk kez Sir Halford Mackinder tarafından ortaya atılmış olsa da, bilimsel bir çalışma olarak ‘jeopolitik’ adıyla ortaya çıkması İsveçli Rudolf Kjellen tarafından İsveç’in sınırları hakkında ele aldığı bir makale sonucu ortaya çıkmıştır.¹ Alman coğrafyacı ve antropolog olan Friedrich Ratzel de jeopolitik terimini kullanmadan devletlerin coğrafi özellikleri ile politikaları arasında ilişkileri tanımlamıştır.²

Jeopolitiğin bir bilim dalı olarak ortaya çıkmasından önce de coğrafi unsurlar dikkate alınır, politika belirleme sürecine etki ederdi. Antik çağ yazarlarından Herodot, Hipokrat, Tukidides ve Polybius’un da eserlerinde coğrafyanın insan ve tarih üzerindeki etkilerinden bahsedilmektedir.³ 2300 yıl öncesinde Aristo, devlet modelini ortaya koyarken başkent gereksinimlerini, ordu ve donanmanın nasıl ve nelerden oluşması gerektiğini, hudutları ve diğer faktörleri gözlemlerken dikkat edilmesi gereken unsurlar arasında fiziki çevrenin de olması gerektiğine ve özellikle o dönem şartlarında iklimin önemine vurguda bulunmuştur.⁴

Jeopolitik kuramcılar, önemli denizyollarından faydalanma, enerji kaynaklarına sahip bölgeler ve stratejik öneme sahip kara parçaları üzerindeki hakimiyet kurma çabalarının, ülkelerin politikalarını belirleme süreçlerinde nasıl bir etkiye sahip olduğunu açıklamaya çalışmaktadırlar. Bulunulan konum, sahip olunan sınırlar ve coğrafi bütünlük jeopolitiğin değişmeyen unsurları arasında yer alırken bunların yanı sıra sosyo-kültürel, ekonomik, politik, bilimsel, askeri ve teknolojik değerler de jeopolitiğin değişken unsurları olarak tanımlanmaktadır.⁵ Jeopolitik kavramı I. Dünya Savaşı’ndan sonra Almanya’da Jeopolitik Dergisi ve Jeopolitik Enstitüsünün kurucusu olan General Karl Haushofer tarafından milliyetçi

¹ Tezkan ve Taşar, 2013: 16.

² http://www.academia.edu/7648509/Jeopolitik_ve_Jeostrateji (erişim tarihi: 01.05.2018).

³ Hasanov, 2012: 34.

⁴ Karabulut, 2013: 39.

⁵ Çelikpala, 2011: 292.

düşüncelerin teşviki için kullanılmıştır. Ardından Nazi dış politikalarından biri olan Lebensraum'u (Alman halkı için daha fazla yaşam alanı arayışı siyaseti) meşru göstermek adına tanımlanmıştır. Jeopolitiğin Hitler tarafından yayılmacı politikası ile birlikte anılması kavramın II. Dünya Savaşı'ndan sonra itibarını kaybetmesine neden olmuştur. Ancak 1970'li yıllarda dönemin Amerika dışişleri bakanı olan Henry Kissinger tarafından kullanılması kavramın uluslararası arenada tekrardan gündeme gelmesini sağlamıştır.⁶

Zbigniew Brzezinski'ye göre devletlerin toprak üzerinde süregelen rekabetlerinin son bulmasını beklemek mümkün değildir. Coğrafi konum ve ulusal toprakların büyüklüğü, uluslararası alanda sahip olunan gücün ölçütleri arasında yer almaktadır. Özellikle 21. yüzyılda önemi daha fazla artan enerji kaynakları ve güzergahlarına sahip bölgelerde güç mücadelelerin yaşanması kaçınılmaz hale gelmiştir. Bundan dolayıdır ki bugün Karadeniz'in jeopolitik öneminin artmasında enerji faktörü büyük yere sahiptir.

1.1.1. Jeopolitiğin Unsurları

Jeopolitiğin tam olarak neyi ifade ettiğini ve sınırlarının ne olduğunu açıklayabilmek için üzerinde ortak fikir sahibi olunmuş jeopolitik unsurların tanımlamalarına açıklık getirmek gereklidir.⁷ Ancak jeopolitik unsurların tanımında, anlam daralmasının veya genişlemesinin olmamasına özen gösterilmelidir.⁸ Aksi durumda yanlış yönlendirmelere yol açabilme ihtimali söz konusudur. Jeopolitiğin unsurları Özey tarafından üç şekilde ele alınmıştır;⁹

- Doğal Olaylar: Jeopolitiğin değişmeyen ya da az değişen kategorisi içerisinde yer almaktadır; konum, yeryüzü şekilleri, iklim, hidrografya, toprak ve bitki örtüsü, yeraltı kaynakları.
- İnsan Faaliyetleri: Değişen unsurlar kategorisinde yer almaktadır; alan, sınırlar, nüfus, siyasi, kültür, askeri, yerleşme, tarım, turizm, sanayi, ticaret ve ulaşım.
- Zaman: Zaman değişkendir, zamanın etkisi potansiyel değerlerin güncelleşmesidir.

1.2. Klasik jeopolitik

Ulusal güç ve kapasiteye etki eden çeşitli nicel ve nitel unsurlar bulunmaktadır. Jeopolitik kavramından ayrı düşünülmemesi gereken coğrafya ise nicel unsurlar kategorisine girmektedir.¹⁰ Coğrafi konum ve doğal olayların, devletlerin politika oluşturma sürecine etkide

⁶ Yeşiltaş, 2014: 232.

⁷ Tarakçı, 2003: 36.

⁸ Karabulut, 2013: 34.

⁹ Özey, 2017: 87

¹⁰ Arı, 2009: 139-141.

bulunması jeopolitik araştırmaların ve teorilerin artmasında önemli rol oynamıştır.¹¹ Uluslararası ilişkiler bölümünde coğrafya tanımını sadece bir ülkenin iklimi, tarımı, doğal kaynakları, hammaddeleri ve ticaret yollarına olan yakınlığı veya uzaklığı ile aramak doğru olmayacaktır.¹² Daha geniş kapsamlı, komşu olduğu ülkelerin güçlü mü yoksa zayıf birer devlet mi ya da konumu gereği kara gücüne mi yoksa deniz gücüne mi veya her ikisi mi sorusunun cevabını verebilmelidir.¹³ Bir ülkenin geçmişinde yaşananlar ve bunun ışığında geleceğe yönelik alacağı kararlar ve planlayacağı projeler coğrafya bilimi göz ardı edilerek mümkün olamaz çünkü dünya siyasi tarihinde en temel etkenlerden birisi coğrafyadır; nüfus unsuru azalabilir, yeni doğal kaynaklar keşfedilebilir veya sahip olunan kaynaklar tüketilebilir hükümet veya siyasi güçler de değişebilir ancak denizlerin, adaların, okyanusların ve kıtaların yerleri değişiklik göstermemektedir, coğrafya en kalıcı unsurdur.¹⁴

Klasik jeopolitik 1870-1945 yılları arasında emperyalist güçlerin rekabet ortamlarının gittikçe arttığı bir dönemde ortaya atılan ve geliştirilen bir kavramdır.¹⁵ Klasik Jeopolitik Kuramlar; Kenar Kuşak Kuramı, Kara Hâkimiyet Kuramı, Deniz Hâkimiyet Kuramı ve Hava Hâkimiyet Kuramı olarak dört temel kuram çerçevesinde ele alınmıştır.¹⁶ Klasik jeopolitiğin amacı devleti yönetenlere ülkeleri için gerek yeniden yapılanma gerekse emperyalist rekabet ortamında öne çıkabilmeleri adına gerekli bilgilerin edinilmesini sağlamaktır ki bu amaç klasik jeopolitiğin en temel özelliğinin devlet-merkezlik olmasına neden olmaktadır.¹⁷

Klasik jeopolitik, mekân kavramını incelerken devlet merkezli, bütüncül ve güç politikalarını esas alarak hareket etmiştir ancak Soğuk Savaş'ın sonlarına doğru uluslararası ilişkilerdeki çoğulcu bakış açısının teorik gelişmelere de yansımaya neden olmuş ve bunun neticesinde klasik jeopolitiğin yerini eleştirel jeopolitiğe devretmesiyle birlikte yeni bir bakış açısı getirilmiştir.¹⁸ Klasik Jeopolitik teorileri;

- İngiliz Jeopolitik Ekolü
- Amerikan Jeopolitik Ekolü
- Alman Jeopolitik Ekolü, olmak üzere üç şekilde ele alınmıştır.

Çalışmada İngiliz jeopolitik ekolü ve Amerikan jeopolitik ekolü üzerinde durulacaktır.

¹¹ Hasanov, 2012: 17.

¹² Kennedy, 2017: 121.

¹³ Kennedy, 2017: 121-122.

¹⁴ Tarakçı, 2003: 1.

¹⁵ Yeşiltaş, 2014: 233.

¹⁶ Atay, 2016: 147.

¹⁷ Yeşiltaş, 2014: 235.

¹⁸ Taban, 2013: 22.

1.2.1. İngiliz jeopolitik ekolü

İngiliz jeopolitik ekolünün başta gelen isimlerinden olan Halford Mackinder, jeopolitik ve jeostrateji uzmanı, coğrafyacı, iktisatçı ve politikacı¹⁹ kimliğiyle ülkesinin sosyo-ekonomik, kültürel ve alansal koşullarından büyük ölçüde etkilenmiş ve teorilerini hayata geçirmesinde bu unsurlar etkili olmuştur. Bunun neticesi olarak ‘kara hakimiyeti teorisini’ geliştirmiştir.²⁰

1.2.1.1. Kara hakimiyeti Teorisi

Mackinder tarihin gördüğü büyük savaşların nedenlerinin doğrudan veya dolaylı olarak ulusların eşit olmayan şekilde gelişmesine bağlı kılmış ve bu eşit olmayan gelişmelerin sebebinin halkların zekâ veya enerjisiyle değil verimli topraklara sahip olmak ve sonradan işgal edilen yerlerin sağladığı stratejik avantajlarla ilgili olduğunu savunmuştur.²¹ 19. Yüzyılın sonlarına doğru İngiltere, Fransa, Rusya ve Almanya arasında çıkar çatışmalarının arttığı dönemde askeri ve siyasi uzmanların dünya egemenliği nasıl elde edilir sorusuna yanıt aramak için ortaya bazı jeopolitik kuramlar atılmış olsa da Mackinder’ın İngiliz Krallık Coğrafya Derneği’nde verdiği konferans dikkatlerin jeopolitik kurama çevrilmesinde etkili olmuştur.²² 1904 yılında Tarihin Coğrafi Mihveri (The Historical Pivot of The History) adlı eserini yayınlayan Mackinder bu eserinde kara hakimiyeti teorisi²³ olarak Kalpgah’ı (Heartland) ortaya atmıştır.²⁴

Mackinder, ülkelerin, kara ve deniz gücü devletleri olarak bölümlendirilebileceğini ve tarihsel süreçte her iki güç unsurunun değişikliğe uğrayarak dengelerde değişiklik oluşturabileceğini dile getirirse de kara gücünün deniz gücüne kıyasla dünya egemenliğine giden yolda başarı getireceğini savunmuştur.²⁵ Mackinder’a göre Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarının tamamı Dünya adasını oluşturmaktadır. Bunun dışında kalan Avustralya, Amerika, ve Antarktika kıtaları ise Dünya Adası’nın uyduları olmaktadır.²⁶ Kalpgah olarak adlandırılan bölge Volga-Sibirya-Himalayalar -Kuzey Buzdenizi bölgesini kapsamakta yani Avrasya bölgesini içine almaktadır.²⁷ Kalpgah’ın çevresinde yer alan Balkanlar’dan başlayan ve Çin’e kadar uzanan bölge İç Hilal, bunun dışında kalan Amerika, Avustralya, Afrika ve Japonya bölgesi ise Dış Hilal olarak geçmektedir.²⁸ Bu tanımlamalar ışığında Mackinder’ın teorisi aşağıdaki şekilde betimlenmiştir;

¹⁹ Sandıklı, 2011: 3.

²⁰ Sevgi, 1988: 221.

²¹ Tezkan ve Taşar, 2013: 89.

²² Erhan, 2016: 562.

²³ İlk Jeopolitik teori olarak kabul edilmektedir.

²⁴ http://www.academia.edu/7648509/Jeopolitik_ve_Jeostrateji (erişim tarihi: 07.04.2018).

²⁵ İşcan, 2004: 60.

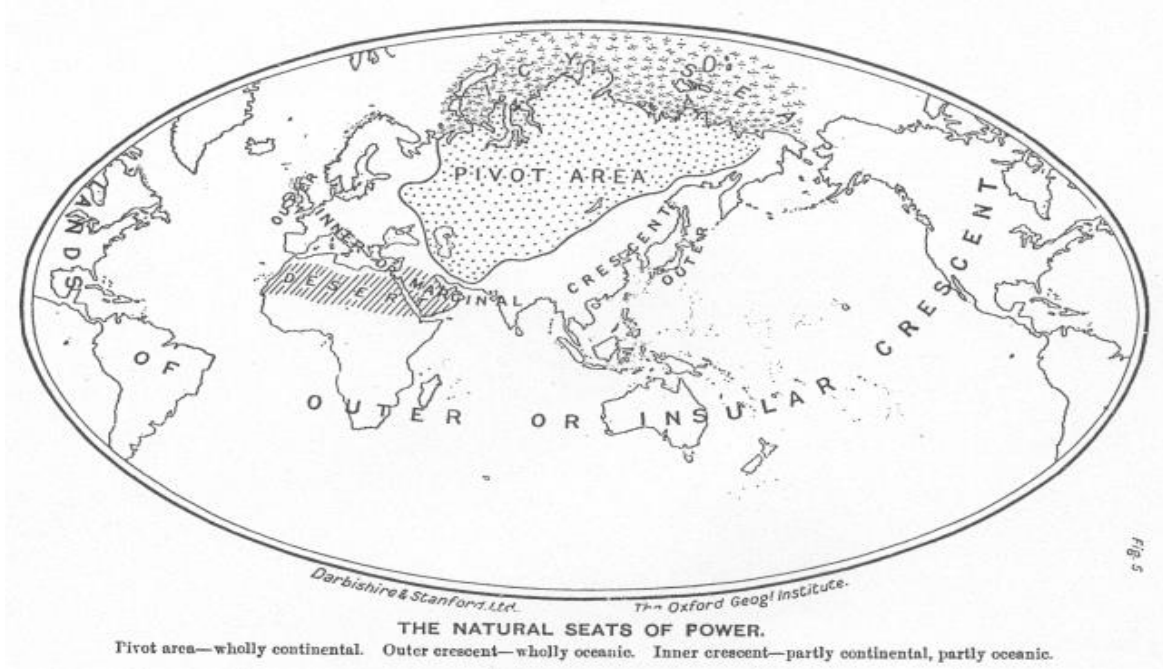
²⁶ Karabulut, 2013: 55.

²⁷ Tarakçı, 2003: 60.

²⁸ Karabulut, 2013: 55.

- Doğu Avrupa'ya hükmeden Kalpgah'ı yönetir,
- Kalpgah'a hükmeden Dünya Adasına hükmeder,
- Dünya Adasına hükmeden Dünya'ya hükmeder.

Tablo 1.1. Mackinder'in Kara Hakimiyet Teorisi

Kaynak: Mackinder, 1904: 435.

Mackinder, teorisini İngiltere'nin dünya üzerinde etkisini yitirmeye başladığı dönemde oluşturmaya başlamıştır çünkü o dönemde tarih sahnesinde çekinilen ülke Almanya vardır ve Almanya'nın Doğu Avrupa'yı etkisi altına alıp Rusya'yla ittifak kurması²⁹ İngiltere'nin hiç istemeyeceği bir durumun meydana gelmesine neden olacaktır. Bu sebepler doğrultusunda, Almanya- Rusya arasında bir ittifak oluşumunu önleyebilmek için Doğu Avrupa'da bu iki ülke arasında tampon devletler kurulması önerisinde bulunulmuştur.³⁰ İskoç coğrafyacı, ana-kıtada inşa edilen demiryolunun kara gücüne katkıda bulunacağını ve bununla birlikte deniz gücü temeline sahip ülkeler açısından tehdit unsuru oluşturacağını savunmuştur.³¹

Mackinder'in ortaya attığı bu kuram, kendi ülkesinde yankı uyandırmasa da bunu bir tehdit olarak algılayan Almanya'da oldukça büyük bir tepkiye yol açmıştır ve dönemin Alman generali olan Karl Haushofer tarafından ileride Hitler tarafından uygulamaya konulacak Lebensraum (Yaşam Alanı) teorisinin ortaya çıkmasına neden olacaktır.³²

²⁹ Mackinder tarafından ortaya atılan teori, Kalpgah'ın Rusya ve Almanya denetimi altında olduğu döneme denk gelmektedir.

³⁰ Taban, 2013: 24.

³¹ Tarakçı, 2003: 108

³² Erhan, 2016: 562.

1.2.2. Amerikan Jeopolitik Ekolü

Amerikan ekolünün temelini oluşturanların hareket noktası, denizci devletler ile kara devletleri arasında süregelen rekabet düşüncesi olmuştur ve bu ekolün uzmanlarından olan Alfred Thayer Mahan deniz gücünün kara gücünden üstünlüğü konusunda ele aldığı Deniz Hakimiyeti Teorisi'ni geliştirmiştir.³³

1.2.2.1. Deniz Hakimiyeti Teorisi

Amerikan Deniz Kuvvetlerinde Amiral olarak görev yapan Mahan esasında bir jeopolitik bilimci olmamasına rağmen dünya hakimiyeti için deniz hakimiyeti gücünün elde edilmesi gerekliliğini savunan teorisini geliştirmiştir.³⁴ İngiliz deniz gücünün artmasıyla birlikte İngiliz imparatorluğunun da bir yükselme dönemine girdiğini savunan Mahan³⁵ deniz yollarının kontrol altında tutulmasının İngiltere'nin yükselişinde önemli rol oynayacağı görüşünü dile getirmiştir.³⁶ Özellikle 19. Yüzyılda sanayi devrimi sonrası ticari ilişkilerin gelişmesi, hammadde ihtiyacının artması ve yeni ürünlerin pazarlanabilmesi gerekliliği deniz yollarının önemini arttırmış ve gelişen teknoloji ile birlikte mesafelerin de kısalması İpek Yolu'nun önemini kaybedip yerini Mahan'ın 'Denizlere hâkim olan Dünya'ya hakim olur' tezini ortaya atmasına neden olmuştur.³⁷ Mahan., deniz gücüne etki eden ve aynı zamanda bu gücün gelişmesi ve devamlılığı için gerekli gördüğü altı faktörden bahsetmiştir. Bunları aşağıdaki şekilde açıklamıştır;

- Coğrafi konum; eğer bir millet kendini ne karadan savunma ne de topraklarını karadan genişletmeye mecbur kalmayacak kadar yerleşikse, hudutları karada olan bir halka nazaran amaç olarak denize yönelecektir.³⁸
- Fiziki yapı; bir ülkenin kıyı şeridi onun hudutlarından biridir ve gerisindeki bölgeye bu huduttan yani denizden ulaşmak daha kolay oldukça, halkın da onun vasıtasıyla dünyanın geri kalan kısmıyla bağlantı kurması daha rahat olacaktır. Eğer bir ülkenin çok uzun kıyı şeridine sahip olduğu fakat hiçbir limanı bulunmadığı farz edilecek olursa, böyle bir ülkenin kendine ait hiçbir deniz ticareti, hiçbir taşımacılığı, hiçbir deniz kuvveti olamaz.³⁹

³³ Tarakçı, 2013:25.

³⁴ İşcan 2004: 64.

³⁵ Arı,2009: 143.

³⁶ Taban, 2013: 24.

³⁷ <http://www.cografya.gen.tr/siyasi/jeopolitik/tarihi-gelisim.htm> (erişim tarihi: 08.04.2018).

³⁸ Mahan, 1898 : 29.

³⁹ Mahan, 1898: 35.

- Arazinin büyüklüğü; Burada ifade edilen ise kıyıların uzunluğuna bağlı olarak nüfusun az veya çok olmasının bir ülkenin deniz gücüne etki yapacağıdır. Kıyı uzunluğu olası bir savaş anında bölgeyi savunacak bir nüfusa ihtiyaç duyacaktır. Eğer kıyıları uzun ancak nüfus az ise yeterli deniz gücü oluşturulamayacak ve devlet savaşta yenilgi veya büyük bir zarar alacaktır.⁴⁰
- Nüfus sayısı; Daha önce ifade edildiği üzere denizlerde güçlü olabilmek için nüfus sayısı önemlidir. Ancak burada bir başka bakış açısı daha sunulmuştur. Denize ilgi duyan, denizlerde görevli olan veya olmaya hazır olan ve denizcilik ile ilgili malzemelerin üretiminde bulunan kişiler kast edilmektedir. Bu tür bir nüfus ne kadar fazla olur ve artarsa bir ülkenin deniz gücü o kadar gelişecektir.⁴¹
- Halkın karakteri; Mahan bu kriteri sömürge yönetimleri üzerinden açıklamaktadır. İngiltere'nin Fransız ve İspanyollardan farklı olarak sömürgeci güç olarak buldukları yerlerde geri dönme arzularının pek olmadığı ve bunun gittikleri yerlerde huzursuzluk çıkmasına engel olduğunu ifade ederken bir diğer açıdan da İngilizlerin sömürge kaynaklarını geliştirmeyi amaçladığını ifade etmiştir. Bir ülkenin ulusal karakteri onun denizlerde ve denizle bağlantılı olduğu bölgelerde siyasetine etki yapmaktadır. Geliştirilen siyaset ise ülkenin deniz kuvvetlerini ve deniz ticaretini yönlendirmektedir.⁴²
- Hükümetin karakteri; Hükümetin, diğer kuruluşların ve ülke yöneticilerinin halk ile uyumlu bir deniz siyaseti geliştirmesi o ülkenin denizlerdeki başarısına doğrudan olumlu etki edecektir. Bunun tersi durumlar ise başarısızlığa neden olacaktır.⁴³

19. Yüzyıldan başlayarak ve 20. Yüzyılın ilk çeyreğini kapsayan dönem ele alındığında İngiltere bir deniz gücü örneği teşkil ederken I. Dünya Savaşı'nın ardından bu özelliğini kaybetmiştir.⁴⁴ Gerek SSCB döneminde gerekse iki kutuplu sistemde Rusya her ne kadar güçlü bir donanmaya sahip olsa da sıcak denizlerde limanlarının olmayışı, halkının denizcilik geleneklerinden doğal olarak uzak kalması ve elverişsiz iklim koşulları sebebiyle bir deniz gücü olamamıştır.⁴⁵

⁴⁰ Mahan, 1898: 42-43.

⁴¹ Mahan, 1898: 44-45.

⁴² Mahan, 1898: 50.

⁴³ Mahan, 1898: 58.

⁴⁴ Tezkan ve Taşar, 2013: 36.

⁴⁵ Tezkan ve Taşar, 2013: 36.

1.2.2.2. Kenar kuşak Hakimiyet (Rimland) Teorisi

ABD'nin II. Dünya Savaşı'na henüz dahil olmadığı dönemde John Spykman tarafından kaleme alınan "Dünya Politikasında Amerika'nın Stratejisi" adlı eseri ve ölümünün ardından yayınlanan 'Barışın Coğrafyası' (The Geography of the Peace) isimli çalışmasında kenar kuşak teorisini ortaya atmıştır.⁴⁶ Spykman, Mackinder'in Kara hakimiyeti teorisine karşılık hazırladığı Kenar Kuşak Teorisinde Mackinder'in bölgelere ayırdığı ve tasvir ettiği Dünya adasını ele almış ancak bu haritayı farklı yorumlamıştır. Mackinder'in yorumladığı merkezden dışa doğru değil dışarıdan merkeze doğru gelişimi savunmuştur.⁴⁷ Spykman, Mackinder'in teorisinin aksine dünya adasına yani Asya-Avrupa ve Afrika'ya hükmetmenin ön koşulunu onu çevreleyen kaynak ve olanaklar açısından fazla seçeneklere sahip olan geniş kuşağa hâkim olmakla ilişkilendirmektedir.

Spykman'ın tanımladığı dış kuşak; Avrupa, Türkiye, İran, Pakistan, Irak, Hindistan, Afganistan, Çin, Kore ve doğu Sibirya şeklindedir.⁴⁸ Özellikle Çin ve Hindistan'ın yakın gelecekte sanayi gelişmelerinin hızlandırmaları koşuluyla Asya'nın önemli çekim noktasına dönüşeceklerini savunmuştur.⁴⁹ Ortaya attığı bu teoriyle Sovyetleri güç merkezinden alarak ABD'yi Dış Kenar üzerinde bulunan ülke olması sebebiyle hakim güç pozisyonuna getirir ve Kalpgah'a ulaşılabilmenin sağlanabilmesi için diğer İç Kenar Hilal olan Müslüman Türk ülkelerin de ele geçirilmesi gerektiğini savunmuştur.⁵⁰ Geliştirilen bu teorisinin amacı Mackinder'in tezine göre Sovyetler'in Kalpgah'ın gücünü nötrleştirebilmektir.⁵¹ Bunun örneklerini II. Dünya Savaşı'nın ardından kurulan NATO, CENTO, SEATO'da görebilmek mümkündür.⁵²

1.2.2.3. Hava Hakimiyet Teorisi

II. Dünya Savaşı, kara veya deniz hakimiyeti eksenli jeopolitik teorilerin yerini, teknolojik ve siyasi gelişmelerden dolayı hava hakimiyeti temelli ortaya atılan yeni teorilere bırakmıştır.⁵³ Alexander P. De Seversky, hava kuvvetlerinin gücünü; kara ve deniz kuvvetlerinin hava kuvvetlerine bağımlı olduğunu belirterek tanımlamıştır ve aynı zamanda hava kuvvetleri elde edildikten sonra diğerlerinin de etki altına alınabileceğini ifade

⁴⁶ Sandıklı, 2011:4.

⁴⁷ Özey, 2017: 17.

⁴⁸ Tarakçı, 2003: 79.

⁴⁹ Sarıkaya, 2014: 10-11.

⁵⁰ Arslan ve Karadoğan, 2004: 5.

⁵¹ <http://sam.gov.tr/tr/wp-content/uploads/2012/01/AHMET-DAVUTO%A6%DELU.pdf> (erişim tarihi: 09.04.2018).

⁵² Tarakçı, 2003: 123.

⁵³ Sarıkaya, 2014: 11.

etmektedir.⁵⁴ Bu konuda çalışmalarını ortaya koyan bir başka isim, Amerikan Havacı Albay Hausy Scitaklian, hava hakimiyet teorisinin özünü ‘Havaya hâkim olan dünyaya hâkim olur’ şekliyle tanımlamıştır.⁵⁵ Hava hakimiyet teorisine katkıda bulunan diğer isimler arasında; Giulio Douhet, William Mitchell gibi önemli isimler yer almaktadır.

Hava hakimiyet teorisini etkin şekilde savunan isimler arasında yer alan Seversky, Rusya’da doğmuş, I. Dünya savaşı sırasında görev için ABD’ye gönderilmiş ve daha sonra 1927 yılında ABD vatandaşı olmuştur.⁵⁶ Seversky ABD vatandaşı olduktan sonra havacılığa, icatlarıyla önemli katkılarda bulunmuştur. Bunlar arasında uçaklarda bombaların hedefe isabeti için, dünyada ilk tam otomatik aracı yapmıştır.⁵⁷ Soğuk Savaş döneminde ve sonrasında hava hakimiyet teorisi, ABD politika pratiklerinde önemli yere sahip olmuştur ve ABD hava gücünü içeren savunma harcamalarını arttırmaktan kaçınmamıştır.⁵⁸ Seversky’nin önermeleri ABD tarafından dikkate alınarak, Kuzey Kutbu üzerinden Kuzey Amerika’yı etkileyebilecek olası bir Sovyet tehdidine karşı en kısa yoldan savunma sistemini oluşturabilmek için Kanada ve Alaska arasında hava üsleri inşa etmiştir.⁵⁹

1.3. Soğuk Savaş Sonrası Jeopolitik Teoriler

Soğuk Savaşın bitimi ile dünya uluslararası karışıklığa karşı ve küresel istikrarı tekrardan sağlayabilmek adına yeni teoriler ortaya çıkarmıştır. Yeni dünya düzeni jeopolitik kuramcılarının tezlerini ortaya koymalarında hiç şüphesiz Gorbaçov Sovyet dönemi yaşananların (yeni ekonomik sisteme geçilmesi ve Sovyetler’in dağılmasıyla sonuçlanan düşünce yapısı) etkisi vardır.⁶⁰

Sovyetlerin dağılması sonrası, ‘Yeni Dünya Düzeni’⁶¹; önceden silahlı iki ayrı bloğa bölünmüş dünyada artık sadece tek bir süper gücün bulunduğunu ve adaletli hareket edeceklerine dünyanın inancı olduğu şeklinde tanımlanmıştır. Meydana gelen olaylardan sonra NATO’nun jeopolitik açıdan politikalarında ciddi gelişmeler gözlemlenmiş, Sovyetlerin etkisinden çıkan ülkeler ile askeri ve siyasi işbirliği kararları alınmıştır.⁶² Bu yeni düzenle

⁵⁴ Sarıkaya, 2014: 11.

⁵⁵ Özey, 2017: 17.

⁵⁶ Karabulut, 2004: 54-55.

⁵⁷ Karabulut, 2013: 56.

⁵⁸ http://www.tasam.org/Files/Icerik/File/amerikan_d%C4%B1%C5%9F_politikas%C4%B1nda_jeopolitik_teoriler_ve_pratikler.pdf_bbb8f41e-d1bd-47e0-9202-38be4882d7b8.pdf (erişim tarihi: 14.05.2018).

⁵⁹ http://www.tasam.org/Files/Icerik/File/amerikan_d%C4%B1%C5%9F_politikas%C4%B1nda_jeopolitik_teoriler_ve_pratikler.pdf_bbb8f41e-d1bd-47e0-9202-38be4882d7b8.pdf (erişim tarihi: 14.05.2018).

⁶⁰ Arslan ve Karadoğan, 2004: 7.

⁶¹ 6 Mart 1991 yılında dönemin ABD Başkanı olan George Bush tarafından duyurulan yeni ABD misyonudur.

⁶² Tezkan ve Taşar, 2013: 169.

birlikte jeopolitiğin önemi artmış, bu konu hakkında yazılan yazılar ve dergi sayılarında artış gözlemlenmiştir.⁶³

Soğuk Savaş sonrası tarih sahnesine veda eden sadece Sovyetler Birliği olmamış aynı zamanda komünizm de dünya politik sahnesinden ayrılmıştır.⁶⁴ Yeni düzende ortaya atılan en önemli teorilerde biri olan ‘Tarihin Sonu mu?’ Francis Fukuyama tarafından ele alınmıştır,⁶⁵ liberal kapitalist değerlerin tüm insanlığa ulaşabildiğini ve bu değerlerin en yüksek mertebeye sahip değerler olduğunu savunmuştur.⁶⁶ Fukuyama’nın yanı sıra Samuel Huntington’ın Medeniyetler Çatışması tezi ve Zbigniew Brzezinski’nin Büyük Satranç Tahtası adlı çalışması da jeopolitik teoriler arasında yerini almaktadır.⁶⁷

1.3.1. Tarihin Sonu Teorisi

Sovyetler Birliği’nin dağılması ve iki kutuplu sistemin Soğuk Savaş sonrası bitmesinin ardından ortaya çıkan tek kutuplu sistemin, ABD’nin tam hakimiyeti anlamına geldiği yorumuyla hareket eden Francis Fukuyama, ‘Tarihin Sonu Mu?’ adlı makalesini yazmıştır.⁶⁸ 1989 yılında ‘Tarihin Sonu mu?’ adlı makalesinde teorisini ortaya koyan Fukuyama liberal demokrasinin dünya genelinde kabul görmeye başladığını ve bu ideolojiye rakip olan faşizm, komünizm ve monarşi sistemlerinin liberal demokrasi karşısında yenik düştüğünü savunmuştur.⁶⁹ Francis Fukuyama, ABD’nin ve genel anlamda Batı dünyasının, yeni dünya düzeninin kurulmasında lider pozisyonunda yer alacağı tezini savunmuştur. Fukuyama’nın tarihin sonu tezi, liberalizmin bütün ideolojiler karşısında üstünlüğe sahip olduğunun ifade edildiği halidir ve buna göre liberalizmin çözemediği veya çözemeyeceği herhangi bir meselenin başka bir ideoloji tarafından da çözümü mümkün değildir.⁷⁰

Fukuyama’ya göre insan için en uygun yaşam biçimini ve toplumsal düzenin devamlılığı için gelebilecek en iyi düzen liberalizmin hâkim olduğu bir düzendir ve yıllarca tarih sahnesinde meydana gelen çatışmaların ana kaynağı liberal düzenin devamlılığını ve gelişmesini sağlamaya çalışan güçlerle buna karşı olan güçler arasında meydana gelen anlaşmazlıklardan oluşmuştur.⁷¹ Fukuyama, medeniyetler arası uyumun varlığını kabul etmemekte ve liberal demokrasinin Batının evrenselliğinden kaynaklı olduğuna dikkat

⁶³ Tezkan ve Taşar, 2013: 170.

⁶⁴ Tarakçı, 2003: 160.

⁶⁵ Özey, 2017: 166.

⁶⁶ İşcan, 2004: 73.

⁶⁷ Karabulut, 2013: 61-69.

⁶⁸ Yılmaz, 2012: 72.

⁶⁹ Fukuyama, 1992: xi

⁷⁰ Yılmaz, 2012: 73.

⁷¹ Sandıklı, 2011: 14.

çekmektedir ayrıca dinsel fanatizm ve etnik milliyetçiliklerin liberal demokrasinin düşmanları olarak belirtmektedir.⁷² Bu tanım doğrultusunda Rusya, Sovyetler Birliğinin dağılmasının ardından yeni dünya düzenine ayak uydurmaya çalışan Karadeniz ülkelerinin de Batı ile yakınlaşma arzusu ve olası NATO ve AB üyelikleri, yakın çevre doktrinince rahatsız olmuştur ve bu bölgelerde egemenliğinden taviz vermek istememiştir. Ancak gerek Bulgaristan ve Romanya'nın NATO ve AB'ye üye olmasına gerekse Ukrayna'nın bu örgütlerle müzakere içinde olmasına engel olamamıştır.

1.3.2. Medeniyetler Çatışması Teorisi

Huntington, 1993 yılında yayınladığı makalesinde Medeniyetler Çatışması Tezini ortaya koymuştur.⁷³ Soğuk savaş döneminde, Batı, Doğu ve üçüncü dünya ülkeleri şeklinde olan bölünmenin, Soğuk savaşın bitmesiyle son bulduğunu artık ülkelerin kültür ve medeniyetleri kapsamında tanımlanması ve sınıflandırılması gerektiğinin önemi üzerinde durmuştur.⁷⁴ Huntington'a göre medeniyet kimliği gelecek yıllarda giderek önemi artacak ve değer kazanacak, yaklaşık olarak yedi veya sekiz medeniyet arasında şekillenecektir.⁷⁵ Bu medeniyetler; Batı, Japon, Konfüçyüs, İslam, Hint, Latin Amerika, Slav-Ortodoks ve Afrika medeniyetleri olacaktır.⁷⁶

Tablo 1.2 Huntington'un Dünyası

Kaynak: Agnew, 2003: 119.

⁷² Sandıklı, 2011: 15.

⁷³ Karabulut, 2013: 65.

⁷⁴ Tarakçı, 2003: 160.

⁷⁵ Huntington, 1993: 25.

⁷⁶ Huntington, 1993: 25.

Huntington, her ülkenin mensup olduğu medeniyet ile bağı ve o medeniyet içerisindeki etkisini dikkate alarak beş ayrı yapı tanımlaması yapmıştır. Bunlar; yalnız ülke, üye ülke, kararsız ülke, bölünmüş ülke ve merkez ülke şeklindedir.⁷⁷ Huntington'a göre medeniyetler arası kültürel farklılıklar, fikir çatışmalarına sebep olacak ve bu çatışmalar kutuplaşmaların hızlanmasına ve en nihayetinde fiili şekle yani çatışmalara dönüşmesine neden olacaktır.⁷⁸ Huntington, jeopolitiğin kültürel yönüne ağırlık vermiş ve jeopolitiğin jeokültür boyutu üzerinde yoğunlaşmıştır.⁷⁹

Huntington medeniyetçi bakış açısıyla Rusya ve Ukrayna ilişkilerini ele almış ve bu iki ülkenin yakın kültürel, tarihsel ve kişisel bağları üzerinde durarak her iki ülkenin nüfuslarının tarihsel geçmişlerinden kaynaklı bir bütünlük içerisinde olduğundan bahsetmiştir.⁸⁰ Huntington 1991 ve 1992 yılları arasında Sovyetlerin dağılmasıyla birlikte ayrılan Rusya ve Ukrayna arasında toprak konusunda özellikle Kırım bölgesi için şiddete başvurulabileceği hususunda uyarıda bulunmuştur.⁸¹ Çıkacak anlaşmazlıklarda Karadeniz donanması, nükleer silahlar ve ekonomik nedenlerin etkili olacağını belirtmiştir.⁸² Aynı zamanda Ukrayna'nın gelecekte ikiye bölünebileceği öngörüsünde bulunan Huntington, ileride yaşanacak olası bir bölünme için planların hazırlanması ve iki ülke arasında işbirliği geliştirilmesi gerektiğine vurgu yaparak yakın geçmişte yaşanan ve Karadeniz bölgesinde dengeleri değiştiren krizin uyarılarını o zamandan vermeye çalışmıştır.⁸³

1.3.3. Büyük Satranç Tahtası

Soğuk Savaş sonrası dönemde iki kutuplu sistemin sona ermesi, ABD'nin uluslararası sahnede tek süper güç olarak yerini alacağına vurgu yapan yaklaşımların artmasında etkili olmuştur. Fukuyama liberalizmin diğer ideolojiler karşısındaki üstünlüğünü savunurken, Huntington Batı'yı bir arada tutabilmek adına ortak bir düşman arayışında bulunmuştur ve Zbigniew Brzezinski Büyük Satranç Tahtası kitabında ABD'nin üstünlüğünü sürdürebilmesi için gerekli stratejik temelleri ele almıştır.⁸⁴ Brzezinski 1977-1981 yılları arası, dönemin ABD başkanı olan Jimmy Carter'ın danışmanlık görevini yapmıştır.⁸⁵ Brzezinski'nin küresel gücün

⁷⁷ Sandıklı, 2011: 16.

⁷⁸ İşcan, 2004: 74.

⁷⁹ İşcan, 2004: 74.

⁸⁰ <http://politikaakademisi.org/2014/05/05/huntingtonin-gozunden-rusya-ukrayna-iliskileri/> (erişim tarihi: 26.04.2018).

⁸¹ Huntington, 1993: 38.

⁸² Huntington, 1993: 38.

⁸³ <http://politikaakademisi.org/2014/05/05/huntingtonin-gozunden-rusya-ukrayna-iliskileri/> (erişim tarihi: 26.04.2018).

⁸⁴ Uzgel, 2015a: 247.

⁸⁵ Tarakçı, 2003: 166.

sürdürülebilmesi için askeri bakımdan eşi benzeri olmayan küresel bir erişime sahip olmanın, ekonomik ve teknolojik konularda öncü konumda bulunmanın ve kültürel açıdan cezbedici değerler içermenin önemine değinmiştir.⁸⁶

Brzezinski ‘Büyük Satranç Tahtası’ adlı eserinde Avrasya’yı günümüz jeopolitiğinin temel coğrafyası olarak kabul etmekte ve bugüne kadar, Avrasya’ya hakim olma mücadelesinin, genel itibariyle bölge ülkeleri tarafından sürdürülürken artık ilk kez Avrasya dışından bir gücün, yani ABD’nin bölgede söz sahibi olma mücadelesi verdiğine dikkat çekmektedir.⁸⁷ Avrasya bölgesinin önemine vurgu yapan Brzezinski, Avrasya’yı ABD’nin ödülü olarak ifade ederken, dünya barışının sağlanması ve sürdürülmesi için Avrasya’da ABD’nin egemen olması gerektiğini savunmuştur.⁸⁸ Brzezinski, ‘Büyük Satranç Tahtası’ adlı eserinde Avrasya’ya hükmedebilenin dünyaya hakim olacağını belirtmiştir ki bu görüş Kara hakimiyeti Teorisi ve Kenar Kuşak Teorisi ile benzerlik göstermekte hatta devamı olarak görünse de,⁸⁹ Büyük Satranç Tahtası’nda Türkiye’nin jeopolitik değerinin Karadeniz özelinde önemine vurgu yapılmıştır.⁹⁰

Avrasya’yı Orta Asya, Rusya’nın Asya’da bulunan toprakları ve Doğu Avrupa ile sınırlamayan Brzezinski, Asya ve Avrupa kıtalarının tamamını Avrasya olarak nitelendirmiş ve ‘Avrasya Satranç Tahtası olarak tanımladığı alanı dörde bölmüştür; Batı Alanı, Doğu Alanı, Orta Alanı ve Güney Alanı.⁹¹

- Batı Alanı; nüfus yoğun, yüzölçümü olarak küçük sayılabilecek, zengin Batı Avrupa ülkelerinin bulunduğu alandır,
- Doğu Alanı; nüfus oranı yoğun ve ciddi ölçüde artmaya devam etmekte, Japonya, Güney Kore gibi güçlü ve potansiyeli olan ülkelerin bulunduğu alandır,
- Orta Alan; Doğu ve Batı Alanlarına nispeten nüfus olarak daha küçük, siyasal açıdan belirsizliğin hâkim sürdüğü ve Rusya’nın kontrolü altında olan bir alandır,
- Güney Alanı; Hindistan’ın bulunduğu alan enerji kaynakları açısından zengin ancak politik açıdan dengesiz ülkelerin bulunduğu bir alandır.

⁸⁶ Karabulut, 2013: 69-70.

⁸⁷ Sarıkaya, 2014: 14-15.

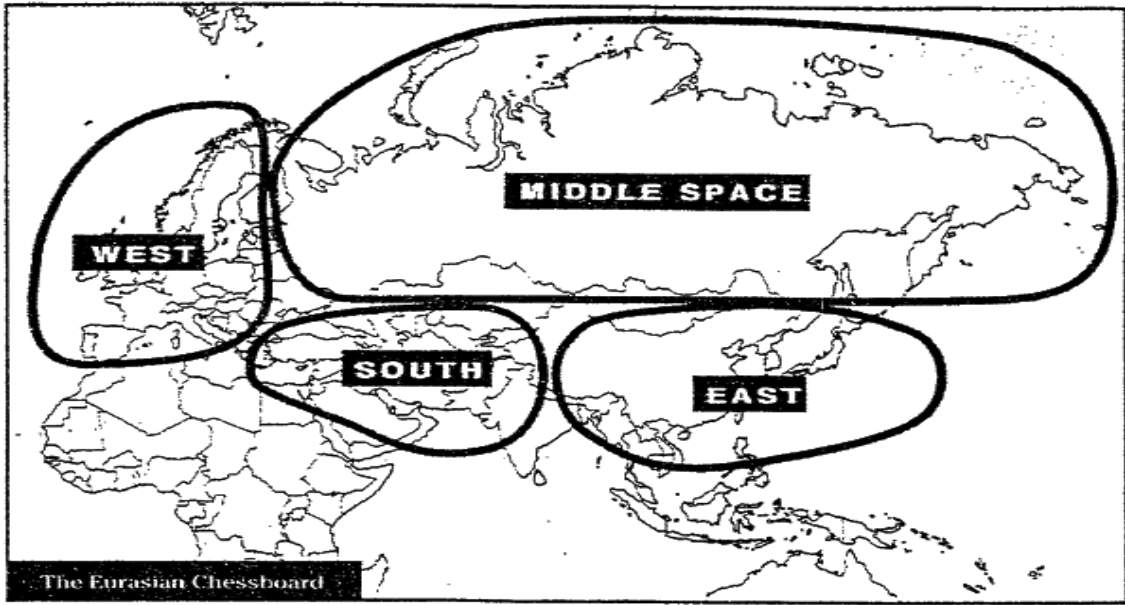
⁸⁸ Tarakçı, 2003: 167.

⁸⁹ Akpınar, 2005: 231.

⁹⁰ Tarakçı, 2003: 172.

⁹¹ Tezkan ve Taşar, 2013: 192-193.

Tablo 1.3 Brzezinski'nin Avrasya Haritası

Kaynak: <https://kitapozeti.de/dev-satranc-tahtasi/> (erişim tarihi: 28.04.2018).

Avrasya Brzezinski'nin önem verdiği bir alandır. Ayrıca ekonomik girişimler ve yer altı zenginlikleri göz önünde bulundurulduğunda, dünyadaki fiziksel zenginliklerin de çoğu Avrasya'da bulunmaktadır. Dünya jeopolitiği ve siyasi stratejiler bakımından giderek önem kazanan bu coğrafya, üstünde küresel hakimiyet mücadelesinin güdüleceği belli olan, bir satranç tahtası niteliğindedir.⁹²

1.4. Karadeniz Jeopolitiği

Karadeniz, Doğu ve Batı istikametleri arası maksimum 1,200 km ve kuzey-güney istikametinde ise maksimum genişliği 600 km olan 'yarı kapalı deniz' tanımını karşılayan özelliklere sahip bir denizdir.⁹³ Sovyetler'in dağılması ve iki kutuplu sistemin ortadan kalkması ile birlikte jeopolitik değişimin en belirgin yaşandığı bölgelerden birisi Karadeniz olmuştur. Karadeniz'e kıyaslı olan ülkeler, yeni uluslararası sistemde varlıklarını korumak ve devlet yapılarını bağımsız bir şekilde oturtabilmek için kısa bir belirsizlik döneminin ardından Batı ile entegre olma taraftarı olmuşlardır.⁹⁴ Bu değişim ile birlikte Karadeniz'in jeopolitiğinde de değişim paralellik göstermiştir.⁹⁵ Önceden Karadeniz bölgesinde etkin bir şekilde söz sahibi olan ülkeler Türkiye ve Rusya iken yeni dönem ile birlikte Sovyetler'den ayrılan ülkeler de

⁹² Yılmaz, 2012: 15.

⁹³ Hubar, 2018: 308.

⁹⁴ Doğan, 2018: 75.

⁹⁵ Doğan, 2018: 75.

kısa bir belirsizlik süreci sonrası uluslararası sistemde yerlerini alarak, Karadeniz bölgesine kıyısı olan yeni aktörler olarak ortaya çıkmıştır. Karadeniz'in tanımlanmasında değişik kaynaklarda değişik ifadelerle karşılaşmak mümkündür⁹⁶bunlar;

- Karadeniz
- Karadeniz bölgesi
- Genişletilmiş Karadeniz bölgesi
- Karadeniz Havzası şeklindedir.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından uluslararası aktörler tarafından Karadeniz'in belirsiz olan jeopolitik görüntüsü üzerinde çeşitli politika arayışları ve beraberinde rekabet başlamıştır.⁹⁷ Karadeniz bölgesi, siyasi coğrafya olmamasına rağmen hâkimiyet rekabetinin son bulmadığı geniş bir bölgeyi temsil etmektedir.⁹⁸ Kara Hâkimiyet Teorisine göre 'merkez bölgesine (kalpgah) ulaşımın en kolay sağlanacağı konumda olması, Kenar Kuşak Teorisine göre de Avrupa'yı Ortadoğu ve Asya'ya bağlaması nedeniyle oldukça kritik bir bölgedir.⁹⁹ Mahan'ın Deniz Hâkimiyet teorisine göre ise Karadeniz'e hâkim olabilen güç, bölgeyi kontrol edecek coğrafi konumu da elde etmiş demektir.¹⁰⁰ Son olarak yine klasik jeopolitik teorilerinden olan Schaklian'ın Hava Hâkimiyet teorisine göre de, Karadeniz, merkez bölgesine ve dünya adasına hâkim olabilmeyi sağlayacak coğrafi konumdadır.¹⁰¹

1990 öncesinde dönemde Karadeniz'in önemlerinden biri, Doğu ve Batı ayrımı üzerine kurulmuş olan iki bloğun sınırı konumunda yer alması ve aynı zamanda bir tampon bölge olmasıdır. Ancak 2000'li yıllar ile birlikte gerek yeni devletlerin ortaya çıkmış olması ve bunların özellikle kendilerini liberal sisteme dahil ettirebilmek adına verdikleri uğraşlar ve gerekse Soğuk Savaş'ın bitmesiyle iki kutuplu sistemin çökmesi, bölgede aktör sayısının artması Karadeniz jeopolitiğine etki eden önemli nedenler arasında yer almaktadır.¹⁰²

1990 öncesi ve sonrası arasında bir kıyaslama yapıldığı zaman Karadeniz göz önünde olmayan bir bölge halindeyken 1990 sonrası dönemde uluslararası alanda en çok ilgi çeken bölgelerden biri haline geldiği gözlemlenmektedir.¹⁰³ Bu genelleme yapılırken dikkat edilmesi gereken husus, Ruslar ve Türkler için Karadeniz her zaman stratejik önem teşkil etmiştir. Ancak değişen dünya düzeniyle birlikte bu stratejik önem Batı için de geçerli olmuştur. Karadeniz'in öneminin artmasının nedenleri arasında en kritik noktalardan birisi Soğuk Savaş'ın sona ermesi,

⁹⁶ Derman, 2018: 149.

⁹⁷ Doğan, 2018: 73.

⁹⁸ Sarıkaya, 2014: 15.

⁹⁹ Aşık, 2010: 35-36.

¹⁰⁰ Sarıkaya, 2014: 15.

¹⁰¹ Koçer, 2007: 198.

¹⁰² Erbaş, 2012a: 141.

¹⁰³ Erbaş, 2012a: 141.

Sovyetlerin dağılması ve Varşova Paktı'nın yıkılması olmuştur.¹⁰⁴ Bu gelişmelerin ardından AB'nin ve NATO'nun, Karadeniz'e kıyısı olan ülkelerle ilişkileri arttırarak bölgede doğuya doğru genişlemesi, Batı'yı Karadeniz'e ulaştırmıştır; eskiden Sovyetler denetiminde olan bölgede güçlerin dengelendiği bir döneme girilmiştir.¹⁰⁵

Karadeniz her ne kadar bir iç deniz olsa da jeopolitiği gereği Rusya için oldukça önemli olmuştur. Rusya'nın sıcak denizlere inebilmesi için vazgeçilmez olan Karadeniz bölgesi, Türk Boğazları üzerinden Ege Denizine ve buradan açık denizlere gitmektedir.¹⁰⁶ Karadeniz jeopolitiğini önemli kılan bir diğer etken hiç şüphesiz Rusya'nın ekonomisine büyük katkı sağlayan ve özellikle AB ülkelerinin Rusya ile karşılıklı bağımlılık içerisinde olmasına neden olan enerji kartıdır.¹⁰⁷ Avrupa'nın artan enerji ihtiyacı ve Hazar bölgesinin bu ihtiyacı karşılayacak arza sahip olması Karadeniz jeopolitiğine transit bölge olmasından dolayı etki etmiştir.¹⁰⁸

SSCB'nin çözülme süreci ve ardından Ukrayna'nın bağımsızlığı, Rusya'yı jeopolitik bağlamda gerileme dönemine sokmuştur. Bunda en temel etken Karadeniz bölgesinin sahip olduğu jeopolitik konumun önemidir.¹⁰⁹ Ukrayna'nın bağımsızlığından sonra, Rusya'nın Akdeniz ve ötesine geçmesine olanak tanıyan önemli geçiş kapılarından olan Odessa Karadeniz bölgesinde Ukrayna hakimiyetinde kalmıştır.¹¹⁰ Rusya için Karadeniz'in jeopolitiği, 1990'lardan itibaren hassas bir döneme girmiştir, bunlar arasında hiç şüphesiz Karadeniz'de Rus donanmasının varlığının sürdürülmesidir ki Rusya bu konuda Sovyetlerin dağılmasından sonra Ukrayna ile bu amaç çerçevesinde 1997 yılında 2017'ye kadar sürecek bir anlaşma yapmıştır.¹¹¹ Rus donanması Karadeniz'deki varlığını güvence altına almaya çalışmıştır çünkü Rusya'nın Karadeniz jeopolitik algısında askeri unsur önemli faktörlerden biridir.¹¹²

2000 yılında Rusya'da iktidara gelen Vladimir Putin, siyasi istikrarı tekrardan yakalayarak enerji fiyatlarının artması ve enerji ihraç eden ülke olarak ekonominin iyileşmesi ile askeri yapılanmada yeniliklere giderek Rusya'nın tekrardan uluslararası arenada küresel bir aktör olmasına katkıda bulunmuştur.¹¹³ Rusya'nın tekrardan güç kazanması, Avrasya coğrafyasında jeopolitik dengelerde değişimin de söz konusu olmasına neden olmuştur.

¹⁰⁴ Koçer, 2007: 199.

¹⁰⁵ Koçer, 2007: 199.

¹⁰⁶ Turhan, 2016: 22.

¹⁰⁷ Erdemir, 2018: 132.

¹⁰⁸ Erdemir, 2018: 132.

¹⁰⁹ Brzezinski, 2017: 133.

¹¹⁰ Brzezinski, 2017: 133.

¹¹¹ Erbaş, 2012b: 104.

¹¹² Erbaş, 2012b: 104.

¹¹³ Çomak ve Cerrah, 2014: 728.

1.5. Sovyetler Birliği'nin Dağılmasının Ardından Rus Jeopolitiği

SSCB'nin dağılmasından hemen önce içinde bulunduğu karışıklık dönemi ve ardından dağılmasıyla, iki kutuplu sistem sona ermiş, bunlar yeni jeopolitik teorilerin ortaya çıkmasını tetiklemiştir. Yeni Batıcılık ve Yeni Avrasyacılık şeklinde popüler iki temel akım altında ortaya atılan fikirler bahsedilen süreç içerisinde Rusya'da kurulan çok sayıda partiye yol haritası olmuştur. Partilerin çoğunluğu ya Yeni Avrasyacı ya da Yeni Batıcı fikirlerle varlıklarını sürdürmüşlerdir.¹¹⁴

1.5.1. Yeni Batıcılık

Hızlı bir şekilde değişen yeni uluslararası düzende dünyadaki yerini tanımlamak için arayış içinde olan Rusya¹¹⁵Yeni Batıcılık teorisini izlemiştir. Atlantikçi veya reformcu ifadesiyle de tanımlanmakta olan bu teori, yeni batıcıların gövdesi Boris Yeltsin, İgor Gaaydar ve Andrei Kozyrev tarafından oluşturulmuştur.¹¹⁶ 1990'lı yılların henüz başında Yeni Batıcılar, Rusya'nın geçiş sürecine ciddi etkilerde bulunmuşlar ve yine bu dönemde Moskova yönetimi, iş birliğini hedef alan batı ve uluslararası sistem ile ekonomik entegrasyon sürecine ve siyasal yakınlaşma konusuna odaklanmıştır.¹¹⁷ Yeni Batıcılar ilk başta yakın çevre olarak gördüğü bölgede bulunan Rus azınlığın sorunlarıyla alakadar olmamıştır hatta buna açıklık getiren Kozyrev bu konuların gündemlerinde söz konusu olmadığını belirtmiştir.¹¹⁸ Ancak daha sonra, bu düşünce tarzlarından feragat ederek milliyetçilik etkisi ile Rusya dışında yaşayan yaklaşık olarak 25 milyon azınlığın haklarının savunucusu olacaklarını dile getirmişlerdir.¹¹⁹

Yeni Batıcılar Rusya'nın dış politikasını şekillendirirken Batı ile zıtlasmama konusunda ihtiyatlı davranmışlardır ve bu bağlamda Batı'nın emperyalizm eleştirilerine maruz kalmamak için eski SSCB cumhuriyetlerinde kalan Rus halklar ve Rus mirasıyla ilgilenmediklerini göstermeye çalışmışlardır.¹²⁰ Kozyrev'in liderliğini üstlendiği akımın esas hedefi Rusya'nın Batı ile ekonomik ve siyasal entegrasyonun sağlanması olmuştur.¹²¹ Batıcılar, batılı değerleri esas aldıklarını dış politika oluşturma süreçlerinde göstermiştir ve Kozyrev, ülkenin gücünü eski haline getirebilmek ve demokratik sistemin inşasını oluşturabilmek için Batı ile entegrasyonun gerekli olduğunu belirtmiştir.¹²²

¹¹⁴ Başaran, 2013: 20.

¹¹⁵ Kerr, 1995: 977.

¹¹⁶ Sönmez, 2010: 75.

¹¹⁷ Sönmez, 2010: 75.

¹¹⁸ Başaran, 2013: 30.

¹¹⁹ Başaran, 2013: 30.

¹²⁰ Başaran, 2013: 26.

¹²¹ Cafersoy, 2002: 76.

¹²² Cafersoy, 2002: 76.

1.5.2. Yeni Avrasyacılık

Coğrafyacılar, Avrupa ve Asya kıtalarını bir bütün olarak değerlendirerek “Avrasya” olarak tanımlamışlardır. Coğrafi bir terim olarak kullanılan bu isim aynı zamanda yakın zamanda siyasi bir anlam olarakta özellikle Rusya’nın çıkar alanını ifade eden bölge olarak kullanılmaya başlanmıştır.¹²³

Avrasyacılık ile Yeni Avrasyacılık arasında tarihsel süreçten gelen farklılıklar bulunmaktadır. Tarihsel kökeninden farklılık gösteren Yeni Avrasyacılık; hedef alanını Avrupa olarak değil ABD olarak belirlemiştir.¹²⁴ Çarlık Rusya’ında ortaya çıkan Avrasyacılık esasında milliyetçi karakteri savunarak Rus emperyalizmi için Avrupa’dan ayrılarak Avrasya’ya yönelmenin gerekli olduğu görüşüne sahiptir ancak zaman içerisinde bu düşünce Yeni Avrasyacılığa evrilerek, Avrupa karşıtlığından ABD karşıtlığına dönüşmüştür ve ABD’ye karşı Avrupa ile ittifakın olması gerektiğini savunmuştur.¹²⁵

Yeni Avrasyacı düşüncenin temsilcilerinden olan Aleksandr Geleviç Dugin, çalışmalarını Rusya’da entelektüel ve siyasi hayata etkide bulunmuştur.¹²⁶ Yeni Avrasyacılar, Soğuk Savaş sonrası dönemde uluslararası sisteme egemen olan ekonomik düzenden ve bu dönemde ortaya çıkan boşluğun kapitalizm ile doldurulma çabasından rahatsızlık duymuşlardır.¹²⁷ Dugin, klasik jeopolitiğin içeriğinde de yer alan kara ve deniz kaynaklı iki hakimiyet teorisinde mevcut çatışmaların tarihi köklerinden yola çıkarak, dünya siyasetinde Rusya’yı merkeze koyarak çıkarımlarda bulunmaktadır.¹²⁸

Dugin, yeni dünya düzenindeki deniz merkezli Atlantikçi jeopolitiğine karşı, Rusya’nın tekrardan eski gücüne kavuşabilmesinin ancak Rusya’nın önderliğinde bir İmparatorluk Avrasyası politikasının izlenmesiyle olacağını savunmaktadır.¹²⁹ Jeopolitik bağlamda Rusya’nın eski imparatorluk gücünü toparlayabilmesi sadece gelişmek için değil aynı zamanda bağımsız bir devlet olarak varlığını sürdürebilmesi için gerekli olan şartlardan birisidir.¹³⁰ Bunun başarılabilmesi için, Rusya’nın Avrasyacılık temeline dayanan bir lider tarafından yönetilmesi gerektiğini savunmuş ve Batılı değerlerin empoze edilmeksizin Rusya’nın kendi büyüklüğünü ve gücünü dünyada geçerli kılarak modernleşmesi ve gelişmesi gerekliliğinden bahsetmiştir.¹³¹ Avrasyacılıktan farklı olarak ancak yine de temeli bu teoriye dayanan Dugin’in

¹²³ Telemeci, 2017: 60.

¹²⁴ Cafersoy, 2002: 81.

¹²⁵ Müderrisoğlu, 2004: 23-24.

¹²⁶ Özsağlam, 2006: 118.

¹²⁷ Sönmez, 2010: 79.

¹²⁸ Telemeci, 2017: 61.

¹²⁹ Telemeci, 2017: 61.

¹³⁰ Dugin, 2014: 10.

¹³¹ Tezkan ve Taşar, 2013: 223-224.

öncülüğünü yaptığı yeni yaklaşımda, Sovyetler'in dağılması sonrası Rusya'nın içinde bulunduğu durumu onarabilmek için tekrardan Rus yayılcılığının canlandırılması ve Büyük Rusya'nın kurulması hedeflenmektedir.¹³² Rusya Devlet Başkanlığı görevine ilk kez 7 Mayıs 2000'de gelen Vladimir Putin, Dugin'in tanımladığı Avrasyacılık politikasını uygulayarak önemli politik hamlelerde bulunmuştur.

Dugin, Ukrayna'nın hem tüm Avrasya'yı hem de Rusya'nın jeopolitik gücünü tehdit eden bir unsur olarak görmektedir.¹³³ Karadeniz'de küçük bir sınırla yetinmek zorunda kalan Rusya için bu durum bölgede varlığının şüpheli hale gelmesine neden olacağı için Ukrayna'nın bağımsız bir ülke olarak varlığına devam etmesi Rusya için tehlikelidir ancak Ukrayna'nın kültürel, dinsel ve de dilsel otonomisine izin verilerek Rusya'nın bir uzantısı olarak varlığını devam ettirmesi gereklidir düşüncesine sahiptir.¹³⁴ Rusya'nın yeni dünya düzeninde yapması gerekenleri Dugin aşağıdaki şekilde ifade etmiştir;¹³⁵

- ABD'nin amacı liberal düşünce ve medeniyet söylemlerinden faydalanarak Rusya dahil tüm dünyanın Amerikanlaşmasını sağlamak
- Avrupa artık düşman değil bu rolü Amerika üstlenmiştir
- Rusya'nın Avrupa'yı ABD'nin yayılma politikasından kurtulabilmesi için tekrardan büyük güç konumuna geri dönmesi gereklidir ve bunun için SSCB'nin tekrardan tesis edilmesi gereklilik arz etmektedir

Rusya, Amerikan merkezli tek kutuplu dünya düzenine razı olamaz ve ancak çok kutuplu sistemde özgün varlığını sürdüremez, çok kutuplu sistemin tekrardan kurulabilmesi için Rusya tek başına yeterli olamaz muhakkak ittifak gerekli olacaktır.¹³⁶ Dugin, Rusya'nın jeopolitik gereksinimini 'İmparatorluğun toparlanması' olarak belirtmiştir¹³⁷. Bu bağlamda Avrasyacılık, Rusya için bir tercih değil, zorunluluk teşkil etmektedir ve Rusya'nın yeni milli ilkesi niteliğindedir.¹³⁸

¹³² Bilgiç, 2016: 3.

¹³³ Bilgiç, 2016: 4.

¹³⁴ Bilgiç, 2016: 4.

¹³⁵ Tarakçı, 2003: 176-177.

¹³⁶ Tarakçı, 2003: 177-178.

¹³⁷ Dugin, 2014: 9.

¹³⁸ İmanov, 2007: 177.

İKİNCİ BÖLÜM

SOVYET SOSYALİST CUMHURİYETLER BİRLİĞİ'NİN ÇÖKÜŞÜNÜN KARADENİZ JEOPOLİTİĞİNE OLAN ETKİLERİ

2.1. Rusya'nın Değişen Karadeniz Algısı ve Güvenlik Kaygıları

Sovyetler Birliği'nin dağılması en az ortaya çıkışı kadar beklenmedik olmuştur. Rusya'da 1800'lü yıllarda başlayan ve giderek gelişen endüstri ile birlikte ortaya işçi sınıfı çıkmaya başlamıştır.¹³⁹ Çarlık Rusya'sının sonunu getiren ve Sovyetler Birliği'nin tarih sahnesinde yerini almasına neden olan olaylar silsilesi Çarlık rejiminin baskıcı tutumlarına son vermek isteyen halkın kararlı adımlarıyla atılmıştır.¹⁴⁰ Vladimir İlyiç Lenin önderliğinde Marksist öğretilerden ilham alınarak 1905 yılının devamı niteliğinde olan 1917 devriminin ardından 8-9 Kasım (Çarlık takvimine göre 26-27 Ekim) Bolşevikler Çarlık Rusya'sının yönetimini devralmıştır.¹⁴¹ Devrimden sonra 30 Aralık 1922'de Ukrayna, Rusya, Belarus, Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan'ın da katılımıyla resmen kurulmuştur.¹⁴²

Sovyetlerin çöküşünde aktörler arasında en etkili isim olan Mihail Sergeyeviç Gorbaçov 11 Mart¹⁴³ 1985 yılında Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nde (SBKP) Genel Sekreterlik görevine getirilmiştir.¹⁴⁴ Genel sekreterlik görevi SBKP'nde en yüksek makamdır. Göreve geldiği zaman SSCB'nin içinde bulunduğu ekonomik buhranı aşma ve gerekli olan siyasal dönüşümü sağlama çabası içine girmiştir.¹⁴⁵ Bu bağlamda geliştirdiği iki kavramla yani perestroyka (açıklık) ve glastnost (yeniden yapılanma) ile SSCB'de değişimi hedeflemiştir.

Perestroyka yeniden yapılanmak, glastnost yönetimde şeffaflık anlamına gelmektedir. Sovyetler Birliği'nin durumu bahsedilen dönemde iyi olarak nitelendirilemezdi, Batı ile arası oldukça açılmış ve hatta gelişmişlik düzeyi kapsamında Japonya'nın bile gerisinde kalmıştı. Bunun ötesinde bazı ulusların da yirmi otuz yıl gibi bir süre içerisinde Sovyetleri geride bırakacağı öngörülmekteydi. Durum bu hali almışken Gorbaçov diğer ülkeler tarafından bilinen ancak sadece kendi halkı tarafından olayın gerçekliğinin gizlenmesinin doğru olmadığını savunmuş ve içinde bulunulan durumun halkla paylaşılmasının gerekliliğini dile getirmiştir.¹⁴⁶ Glastnost politikası tam olarak bu anlama gelmekteydi. Gorbaçov'un öncülük ettiği bu

¹³⁹ Armaoğlu, 2017: 124.

¹⁴⁰ Liebman, 2017: 46-47.

¹⁴¹ Tellal, 2016: 155.

¹⁴² Bekcan, 2013: 90.

¹⁴³ Riasanovsky ve Steinberg, 2016: 649.

¹⁴⁴ Gökdeniz, 2016: 453.

¹⁴⁵ Karabayram, 2007: 67-68.

¹⁴⁶ Tellal, 2015b: 159-160.

reformlar amacına uygun sonuçlanmamış, Sovyetler içindeki cumhuriyetlerdeki ayrılıkçı eğilimlerin düşünce özgürlüğü zemininde harekete geçmesine sebep olmuştur.¹⁴⁷ Bu gelişmeler Sovyet uydusu ülkelerde halkın ve aydınlarının insan hakları ve hürriyet hareketleri şeklinde tepki vermesine ardından bağımsızlık mücadelesine dönüşerek en nihayetinde Sovyetlerin 1991 sonunda dağılma süreciyle tamamlanmasına yol açmıştır.¹⁴⁸

Dağılmanın ardından Rusya uluslararası ilişkilerde şaşkınlık dönemine girmiştir, Rusya tarihinin gelmiş geçmiş en batı yanlısı bakanı olarak ta bilinen Andrey Kozirevi'nin dışişleri bakanı olarak görev yaptığı dönemde ABD ile arasında sorunlar yaşanmamıştır.¹⁴⁹ Ancak Sovyetlerin en büyük mirasçısı olan Rusya Federasyonu'nun ekonomik, askeri ve siyasi anlamda gücünü topladıktan sonra Sovyetler ve Çarlık Rusya'nın uzun yıllardan beri egemenliğini sürdürdüğü bölgelerde tekrardan eski nüfuz alanına dönmek isteyebileceği olasılığı NATO ve AB'nin bölgede genişlemesinde etkili olmuştur.¹⁵⁰ Karadeniz ülkelerinin hızlı bir şekilde kendilerini daha yakın hissettikleri Batı ile entegre olmaya başlamaları Rusya'yı tedirgin etmiştir. Karadeniz'i kendi egemenlik alanı olarak gören Rusya için Batı'nın bölgede etkinliğini arttırması Rusya'yı rahatsız etmiş hatta Putin döneminde Gürcistan ve Ukrayna örneklerinde sergilemiş olduğu tutum ile Batı'ya bölge konusunda mesajlar vermiştir.

Karadeniz Rusya için hayati bir bölgedir ve bu bölgede Rusya dışında bir aktörün söz sahibi olması Rusya için açık bir tehdittir. Karadeniz ülkelerinden Rusya için önemli olan Ukrayna ve Gürcistan'ın bağımsızlık sonrası Rus karşıtı ve Batı yanlısı politikaları ve ardından NATO ve AB üyelikleri ile ilgili gelişmelerin yaşanması Rusya'nın güç ve çatışma politikasını uygulayarak 2008'de Gürcistan'a gerçekleştirdiği müdahale ve 2014'de Kırım ilhakı ile neticelenmiştir.¹⁵¹

Rusya'nın Soğuk Savaş sonrası dönemde Karadeniz bölgesine ilişkin izlemiş olduğu politikalar incelendiğinde kendi egemenlik alanı olarak gördüğü stratejik açıdan çok kıymetli olan ve enerji koridoru olan bölgede dengeleri değiştirebilecek olan hamlelere karşı strateji geliştirerek başarısızlığa uğratmak olmuştur.¹⁵² Bölgede hâkim olan çatışma ortamı ise istikrarın sağlanmasını zorlaştırmaktadır. Bağımsızlık sonrası ayrılıkçı hareketlerin halen daha devam ediyor olması Rusya'nın güvenliğini tehlikeye atan bir başka unsurdur.

¹⁴⁷ Armaoğlu, 2017: 842.

¹⁴⁸ Uslubaş ve Dağ, 2015: 462.

¹⁴⁹ Mikail, 2007: 92.

¹⁵⁰ Yel, 2009: 247.

¹⁵¹ Baharçipek ve Ağır, 2015: 32.

¹⁵² Ayhan, 2015: 16.

Karadeniz'in gerek stratejik konumu gerekse enerji koridoru olması Rusya nezdinde bölgeyi önemli kılan bir diğer özellikleri arasında sayılabilir.¹⁵³ Sovyetler döneminde inşa edilmiş olan ve daha sonra Rusya sınırları içinde kalan enerji altyapıları, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerini Rusya'ya bağlayan etkenler arasında gösterilebilir. Enerji bağlamında Avrupa'nın Rusya'ya bağlı olması Rusya için iki önemli sonuç doğurmuştur. Bunlardan ilki dağılmanın ardından gittikçe daha kötü hal alan ekonomisini düzeltebilmesi için bir fırsat niteliği taşıması ve bunu siyasi amaçlı olarak (ülkelerin dış politikalarına etki etme) kullanabilme avantajı olmuştur. Bunun en net örneği Ukrayna örneğinde görülmektedir. Bu avantajlı pozisyonunu koruyabilmesi ve çıkar elde edebilmesi için bölgeyi kontrol altında tutması gerekmektedir.

Karadeniz ülkelerinin uzun yıllar Çarlık Rusya'sı ve SSCB egemenliği altında kalması nedeniyle, Rusya'nın SSCB halefi konumuyla gelecek yıllarda ekonomik, askeri ve siyasi bağlamda tekrar gücünü toplamasıyla birlikte eski nüfuz alanına dönmek isteyebileceği Karadeniz bölgesinin önemini arttıran nedenler arasında yer almaktadır. Bu ihtimali göz önünde bulunduran yeni Karadeniz ülkeleri, NATO ve AB üyeliklerinin gelecekteki siyasi, askeri ve ekonomik güvenliklerinin en önemli garantörü olarak görmelerine sebep olmaktadır.¹⁵⁴ AB'nin ve NATO'nun genişleme sürecinin analizi doğrultusunda Karadeniz bölgesinin artık Batı'lı kimliğe sahip olduğu yadsınamaz bir gerçektir.¹⁵⁵

Sovyetlerin dağılmasının ardından NATO ve AB'nin bölgede yayılcı politikalar içine girmesi Rusya Federasyonu'nun da bölgede etkinliğini kaybetmemesi gerekliliğini doğurmuştur.¹⁵⁶ Bu gereksinim sonucu Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) 8 Aralık 1991 yılında Rusya Federasyonu, Ukrayna ve Belarus arasında imzalanan bir anlaşma ile kurulmuştur.¹⁵⁷ Minsk'te ilan edilmiş ve daha sonra kurucu antlaşması 21 Aralık'ta Alma Ata'da imzalanmıştır.¹⁵⁸ Sovyetlerin dağılması sonrası Rusya dahil toplamda 15 ülke bağımsız olmuştur bu yeni bağımsız devletlerden 12 tanesi BDT bünyesinde yerini almıştır. Bu devletler; Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Gürcistan, Türkmenistan, Azerbaycan, Belarus, Ermenistan, Moldova, Özbekistan, Rusya ve Ukrayna'dır. Eski Sovyet cumhuriyeti ülkelerinden olan Estonya Letonya ve Litvanya ise bu topluluğun dışında kalmayı yeğlemişlerdir.¹⁵⁹

¹⁵³ Yanar, 2002: 58-59.

¹⁵⁴ Koçer, 2007: 200.

¹⁵⁵ Koçer, 2007: 200.

¹⁵⁶ Karabayram, 2007: 93.

¹⁵⁷ Hüseyinov, 2003: 387.

¹⁵⁸ Tellal, 2015a: 543.

¹⁵⁹ Tellal, 2015a: 543.

Rusya öncülüğünde kurulan bu topluluktan Türkmenistan 2005 yılında ayrılmıştır. Gürcistan ise Batı ile yakınlaşması sonrası Rusya'nın Gürcistan'a kestiği ceza olan 2008 Osetya Savaşı sonrasında bu topluluktan çıkmıştır. Son olarak Gürcistan örneğinde de tecrübe edildiği üzere, Ukrayna da Batı ile yakınlaşması ve akabinde Rusya ile yaşadığı sıkıntılı dönemler sonucu en nihayetinde 2014'de Rusya'nın Kırım'ı ilhakı sonrasında topluluktan ayrılma kararı almıştır. Şu anda topluluğu meydana getiren toplam 9 ülke bulunmaktadır ve bu üye ülkeler dünyada bulunan toplam doğal kaynakların %25 oranında ciddi bir payına sahiptir.¹⁶⁰

SSCB'nin dağılması, Karadeniz'de yaklaşık olarak iki yüz yılı aşkın bir süredir hâkim olan Rus nüfuzunu önemli ölçüde aza indirmiş ve SSCB'nin mirasçısı konumundaki Rusya'yı zorlu bir mücadele süreci ile karşı karşıya bırakmıştır. Aynı zamanda SSCB'nin dağılması sonucu ortaya çıkan yeni devletlerin varlığı ve bu devletlerin bazılarında görülen Batı ile yakınlaşma ve NATO, AB gibi örgütlere katılabilme arzusu Karadeniz bölgesinde dış güçler tarafından yeniden politika düzenleme sürecine girilmesine neden olmuştur.¹⁶¹ AB, 11 Mart 2003 yılında aldığı Daha Geniş Avrupa (Wider Europe-Neighbourhood: A New Framework for Relations with our Eastern and Southern Neighbours) kararıyla genişleme kararı almıştır.¹⁶²

2.2. Kırım Meselesi ve Kırım'ın Önemi

Kırım, tarihi boyunca Rusya'nın Karadeniz'e inme ve Güney'de nüfuz sahibi olabilme politikalarının gerçekleştirilmesi adına önemli bir bölgedir.¹⁶³ 1477 yılında Osmanlı egemenliği altına giren Karadeniz'in kuzeyinde bulunan ve Osmanlı devletine katılmasıyla birlikte Karadeniz bölgesinin Türk gölü olmasını sağlayan ve aynı zamanda Rusya ile Osmanlı arasında tampon bölge konumunda olan Kırım hanlığı, 1768-1774 Rusya Osmanlı Savaşı sonunda imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşmasıyla bağımsız olmuştur.

Çariçe Katerina tarafından arzulanan, Karadeniz bölgesini kontrol etme amacıyla düzenlenen antlaşmanın Kırım'a bağımsızlık maddesi, ardından 1779 yılında Osmanlı ile Rusya arasında imzalanan Aynalıkavak Tehkihnamesiyle¹⁶⁴ Kırım'ı Rus yanlısı Şahin Giray'ın gelmesi ve en son olarak bölgenin 1783'de ilhakı ve 1792 yılında Osmanlı Devleti'nin Yaş Antlaşmasını imzalaması ile Kırım Rus topraklarının bir parçası olmuştur. Yaş Antlaşması, Osmanlı Devleti'nin Kırım'ı geri alabilmek adına başlattığı 1787-1792 yılları arasında gerçekleşen ancak Avusturya'nın Rusya'ya destek vermesi sonucu aleyhine gelişen bir savaş

¹⁶⁰ <https://www.stratejikortak.com/2015/11/bagmsz-devletler-toplulugu-bdt-ve.html> (erişim tarihi: 04.01.2017).

¹⁶¹ Özarslan, 2012: 139.

¹⁶² http://eeas.europa.eu/archives/docs/enp/pdf/pdf/com03_104_en.pdf (erişim tarihi: 18.04.2018).

¹⁶³ Kireççi ve Tezcan, 2015: 4.

¹⁶⁴ Bıyık, 2014: 31.

olmuştur ve bu savaş sonrası 10 Ocak 1792 yılında imzalanmıştır.¹⁶⁵ Küçük Kaynarca Antlaşması aynı zamanda Osmanlı'nın Karadeniz'de sahip olduğu egemenliği sonlandıran antlaşma olmuştur. Bu antlaşmadan sonra Osmanlı'nın Karadeniz bölgesinde daima karşısında etkin bir şekilde varlığını hissettirecek Rusya'nın bulunmasına sebep olmuştur.¹⁶⁶ Kırım, Rusya'nın Karadeniz üzerinden Osmanlı Devleti'ne baskı uygulayabilmesini ve Akdeniz'e inmesini kolaylaştıracak stratejik bir bölgedir.¹⁶⁷

Çarlık Rusya'sının 1917 Bolşevik devrimiyle yıkılmasının ardından Kırım Bağımsızlığını ilan etmiştir. Ancak 1918 yılında Sovyetler Birliği tarafından işgal edilerek Sovyet Sosyalist Kırım Özerk Cumhuriyeti adını almıştır. Sovyetler Birliği dağılana kadar bu büyük birliğin bir parçası olarak varlığını sürdürmüştür.

Rusya Kırım'ı egemenliği altına alabilmek adına çok çaba harcamıştır ve Karadeniz'e kıyısı olan bu kıymetli yarımada'yı ilhak ederek emellerini gerçekleştirme yolunda ilk adımını atmıştır. Jeopolitik konumu önemli olan bu bölgeye sahip olan Rusya aynı şekilde Kırım'ı kendi elleriyle Ukrayna'ya teslim etmiştir. Kırım 1954 yılında, dönemin SSCB Devlet Başkanı olan Nikita Kruşçev tarafından Rus-Ukrain kardeşliğinin 300. Yıldönümünü hediyesi olarak Ukrayna'ya verilmiştir.¹⁶⁸ Ancak Kırım'ın Ukrayna'ya bir hediye olarak verildiğini belirtmek esasında II. Dünya Savaşı sonrası Ukrayna içerisinde gelişen Rus karşıtı hareketleri bastırma amacıyla Kırım'ın Ukrayna'ya verildiği gerçeğini değiştirmemektedir.¹⁶⁹ Ukrayna o dönemde Sovyetlerden bağımsız bir devlet değildi ancak Sovyetlerin dağılmasının ardından Ukrayna'ya hediye edilmiş olan bu önemli yarımada artık Rusya egemenliği altında değil Ukrayna'ya bağlı özerk bir bölge olmuştur.¹⁷⁰

Karadeniz'de stratejik bir konuma sahip olan Kırım yarımadası Sovyetlerin dağılmasından sonra Rusya ve Ukrayna arasında yaşanan sorunların temelinde yatan gerçeklerden biridir. Sovyetlerin dağılma sürecine girmesiyle birlikte Rus yöneticiler, Sovyet Ukrayna'sına bağlı olan Kırım'ın statüsü üzerinde düşünmeye başlamıştır. İlk etapta Kırım'da yaşayan Ruslar Moskova ile danışıklı şekilde ayarlanan bir referandum düzenlediler ve 1991 yılının ocak ayında düzenlenen sonucu evet çıkmasıyla Kırım'ı Sovyetlerin Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti haline getirecek referandumu gerçekleştirdiler. Sonucu evet çıkan bu referandum Ukrayna'nın karşı çıkması sonucu pratikte fayda sağlayamamış, Kırım'da nüfusun çoğunluğunu oluşturan Ruslar Kırım'ın Ukrayna'ya bağlanmasına karşı çıksalar da sonucu

¹⁶⁵ Hammer, Purgstall, 2013: 175.

¹⁶⁶ Armaoğlu, 2016: 26.

¹⁶⁷ Çapraz, 2006: 59.

¹⁶⁸ Olçar, 2007: 364.

¹⁶⁹ Yalçınkaya, 2015: 104.

¹⁷⁰ Magosci, 2017: 146.

değiştirememişlerdir.¹⁷¹ Ukrayna'nın bağımsızlığının ardından Kırım ile ilgili belirsizlik devam etmiştir, 1992 yılının mayıs ayında Kırım Özerk Parlamentosu tarafından onaylanan anayasa ile Kırım'ın bağımsız bir devlet olduğu belirtiliyordu ancak daha sonra aynı yıl içerisinde eylül ayında gerçekleştirilen yeni bir düzenlemeyle Kırım'ın Ukrayna içerisinde bir devlet olduğu kabul edilmiştir.¹⁷² Bu özerk bölge kendi parlamentosuna ve bakanlar kuruluna sahiptir.

Kırım'ın Rusya için önemine bakıldığı zaman, Ruslar için tarihi bir mekân ve stratejik bir alandır ayrıca Karadeniz'deki savunma veya saldırı amaçlı askeri faaliyetler konusunda da oldukça kritik bir bölgedir.¹⁷³ Rusya'yı çevreleyen denizler kışın donarken Karadeniz donmamakta ve gemiler seyahat edebilmektedir. Ayrıca Dinyeper ve Dinyester gibi Ukrayna ve Kırım topraklarından geçerek Karadeniz'e dökülen nehirler de ticari ulaşım elverişli olmaları sebebiyle önemli stratejik su yollarıdır.¹⁷⁴ Kırım'ın Ukrayna'ya bağlanmasının ardından iki ülke arasında sorun olarak nitelendirilebilecek konular bölgede yaşayan Rus azınlıklar ve Karadeniz filosu olmuştur.

2.2.1. Kırım'daki Rus Nüfusun Varlığı ve Hakları

Tarih boyunca Kırım bölgesinin ev sahipliği yaptığı halkların sayısı oldukça fazladır. Bulduğu coğrafi konumu Asya ve Avrupa halklarının bu bölgeye izlerini bırakmasına neden olmuştur.¹⁷⁵ Kırım'ın 1783 yılında Ruslar tarafından ilhak edilmesinin ardından bölgede Rus nüfusunun varlığından savaş esirleri hariç bahsetmek mümkün değildir.¹⁷⁶ Bölgenin işgal edilmesinin ardından Kırım'ın sadece bir sınır bölgesi olarak değil aynı zamanda Rus anavatanının bir parçası haline getirilmesi amaçlanmıştır. Bu konuda yapılan çalışmaların başında ilk olarak uygulanan politika, bölgede bulunan Müslüman Tatar nüfusun göç ettirilmesi olmuştur¹⁷⁷ ve sonrasında dışarıdan bölgeye Rus, Yahudi, Alman, Çingene, Rum ve Bulgar gibi çeşitli etnik unsurlar getirilmiştir.¹⁷⁸

Göç hareketlerini meydana getiren sebeplerin başında göç edenler ile göçmen gönderen devletler arasındaki ilişkiler başta gelmektedir.¹⁷⁹ Burada bahsedilen Rusya'nın bölge halkına karşı izlemiş olduğu politikalar bölge halkını göçe iten sebeplerin başında gelmektedir.¹⁸⁰ Uygulanan bu iskân politikasının nedenlerinden biri olarak bölgeden göç ettirilen Kırım

¹⁷¹ Yalçınkaya, 2015: 106.

¹⁷² Aydınğün ve Balım, 2012: 226.

¹⁷³ Erdemir, 2018: 298.

¹⁷⁴ Şeker, 2014: 22.

¹⁷⁵ Magosci, 2017: 15.

¹⁷⁶ <http://www.vatankirim.net/yazi.asp?YaziNo=49> (erişim tarihi: 08.12.2017).

¹⁷⁷ Başer, 2010: 30.

¹⁷⁸ Saydam, 2010: 19.

¹⁷⁹ Saydam, 2010: 63.

¹⁸⁰ Saydam, 2010: 63.

Tatarlarının mallarına el konularak yerleştirilecek olan Ruslara verilmesi olduğu belirtilmiştir. Bu duruma engel olabilmek için Tatarlar tarafından mahkemelere başvurulmuş olması da, gerek sürecin uzun olması gerekse Rus mahkemelerinin yozlaşmış olması sebebiyle zaman içerisinde Kırım Tatarlarını yıldırılmıştır.¹⁸¹ Çarlık Rusya'sı döneminde Kırım Tatar halkı özellikle bu egemenliğin altında geçirdiği ilk yüzyılında kitleler halinde Osmanlı'ya göç hareketinde bulunmuştur.¹⁸² Kırım'da Tatar nüfusunun azalması yalnızca göç hareketleriyle olmamış, Çarlık Rusya'sının uygulamalarına karşı çıkan din adamları ve aristokratlar sürgün edilmiştir.¹⁸³ Sürgünden kaçarak Kırım'a geri dönmeye çalışan bu kesimi engellemek için Kırım'ın kuzey sınırını kapsayacak şekilde karakollar yapılandırılmıştır.¹⁸⁴ Bazı kaynaklardan elde edilen verilere göre ise Kırım'da Rus egemenliği altında geçen on yılın içerisinde yaklaşık olarak Tatarların %75'i göç etmiştir.¹⁸⁵ Aşağıda yer alan tabloda Peter Simon Pallas'tan elde edilen bilgiler ışığında 1793 yılında Kırım halkının nüfus bilgileri yer almaktadır.¹⁸⁶

Tablo 2.1 Kırım'da Yaşayan Halkın Nüfus Bilgileri (1793 Yılına Ait Bilgiler)

Halk Sınıfları	Erkek	Kadın	Toplam
Tatar Asilleri	570	465	1035
Tatar Din Adamları	4519	4105	8624
Tatar Halkı	48484	99280	147764
Müslüman Slavlar	343	405	748
Nogay Tatarları	4331	3593	7924
Çingeneler	1664	1561	3225
Tatar Tüccarları	1780	1048	2828
Hristiyanlar (Rus olmayanlar)	6220	5346	11566
Köleler	1185	247	1432
Rus Ev Hizmetçileri	110	116	226

¹⁸¹ Başer, 2010: 31.

¹⁸² Kırımlı, 2010: 12.

¹⁸³ Çapraz, 2006: 62.

¹⁸⁴ Çapraz, 2006: 62.

¹⁸⁵ Kırımlı, 2010: 14.

¹⁸⁶ Fisher, 1978: 79-80.

Rus Kolonistleri	4861	3397	8258
Asillerle yeni gelen göçmenler	1987	586	2573
Kozaklar	5803	---	5803
Hristiyan Din Adamları	89	33	122
Memurlar, Aileleri ve Köleleri	382	270	652

On üçüncü yüzyılda Moğollar için Tatar ismi kullanılmaya başlanmıştır. Moğolların Çin, İran, Anadolu, Rusya, Doğu Avrupa, Kırım gibi bölgeleri istila etmişlerdir. Bu yüzyılda Hazar'ın ve Karadeniz'in kuzeyinde birçok Türk yaşamaktaydı bunlara örnek olarak; Hun, Göktürk, Kıpçak ve Bulgarlardan kalanlar gösterilebilir. Moğol istilasının ardından Moğol hakimiyeti altında yaşayan Türklerin zamanla asimile olmasının ardından burada yaşayan Türkler zamanla Tatar olarak adlandırılmıştır.¹⁸⁷ Aşağıda yer alan tabloda Kırım nüfusu içerisinde yer alan etnik grupların bilgileri verilmiştir.

Tablo 2.2 Kırım'da Yaşayan Halkların Etnik Dağılımı

	Bin Kişi	2001 Yüzdellik Oranı	1989 Yüzdellik Oranı
Ruslar	1180,4	58,5	65,6
Ukrainler	492,2	24,4	26,7
Kırım Tatarları	243,4	12,1	1,9
Belaruslar	29,2	1,5	2,1
Tatar (Kazan)	11,0	0,5	0,5
Ermeni	8,7	0,4	0,1
Musevi	4,5	0,2	0,7
Leh	3,8	0,2	0,3
Moldavan	3,7	0,2	0,3
Azerbaycan Türkü	3,7	0,2	0,1
Özbek	2,9	0,1	0,0
Koreli	2,9	0,1	0,1
Rum	2,8	0,1	0,1

¹⁸⁷ Olçar, 2007: 344.

Alman	2,5	0,1	0,1
Mordva	2,2	0,1	0,2
Çuvaş	2,1	0,1	0,2
Roman	1,9	0,1	0,1
Bulgar	1,9	0,1	0,1
Gürcü	1,8	0,1	0,1
Mari	1,1	0,1	0,1
TOPLAM	2024,0	100,0	100,0

Kaynak: <http://2001.ukrcensus.gov.ua/eng/results/general/nationality/Crimea/> (erişim tarihi: 10.12.2017)

‘Kırım’ın Ruslaştırılması’ politikası sonucu nüfusta Ruslar çoğunluğu oluşturur vaziyeti almışlardır. Hatta Kırım’ın Rus-Ukrain Kardeşliğinin 300. Yıl dönümünün anısına Ukrayna’ya devredilmesi de bu durumu değiştirmemiş Kırım’da nüfusun çoğunluğu ve özellikle idari alanda etkisi en geniş olan etnik grubu Ruslar oluşturmaya devam etmiştir.¹⁸⁸ Ukrayna’nın özerk bölgesi olan Ukrayna’da parasız eğitim tüm vatandaşlara tanınmış haklar arasında gelmektedir aynı zamanda okullardaki eğitim dili Ukraincedir. Ancak özellikle Rus nüfusun yoğun olarak konuşlandığı Donetsk bölgesinde Rusça eğitim dili olarak kullanılmaya devam etmektedir.¹⁸⁹ Rus milliyetçiliğinin faydalandığı ve başka toplumlarda yaşayan Rus halklarını ilgilendiren konularda etken bir güç olan diğer unsur din olmuştur.¹⁹⁰

Ruslaştırma politikasının yoğun olarak hissedildiği bölge olan Kırım, SSCB döneminde Ukrayna toprakları içinde yer alması siyasi açıdan sorunlara yol açacak gibi görünmemiş olsa da SSCB’nin çöküşünün ardından Ukrayna toprakları içerisinde kalan bu bölge Kırım içerisinde yer alan Rus nüfus yoğunluğu sebebiyle eski SSCB cumhuriyetleri arasında en ayrılıkçı tavrı sergilemiş bölgedir.¹⁹¹

¹⁸⁸ Aydınçul ve Balım, 2012: 218.

¹⁸⁹ Aydınçul ve Balım, 2012: 219.

¹⁹⁰ Öztürk, 2017: 99.

¹⁹¹ Ayman, 1994: 15.

2.2.2. Enerji Hatları ve Güvenliği

Enerji her dönem ülkeler için önemli olan bir unsurdur. Ancak özellikle 21. yüzyılda önemi giderek artan enerji, siyasal sorunlara ve sıcak çatışmalara neden olan bir kaynaktır. Her bölgede enerjinin eşit dağılımı söz konusu değildir. Bu durum yeterli enerji kaynakları bulunmayan ülkelerin enerji konusunda dışa bağımlı hale gelmesine sebep olmuştur.¹⁹²

Enerji kaynakları tarih boyunca teknolojik gelişmelerle birlikte ihtiyaca cevap olarak değişiklik göstermiştir. Örneğin bir zamanlar kömüre olan ihtiyacın yerini yaşanan gelişmeler ardından petrol almıştır. Bu değişimin hızı ve sürekliliği konusunda teknolojik gelişmeler ve yenilikler arasında doğru orantı olduğu düşünülebilir. Soğuk Savaş sonrası güvenlik algıları arasında yerini alan enerji güvenliği gerek ekolojik sorunlar gerek fahiş fiyatlar ve gerekse enerjinin bir dış politika aracı olarak kullanılmasından kaynaklanan krizler nedeniyle enerji güvenliği konusunda yeni politika uygulamaları arayışına sebep olmuştur. Konu ile ilgili olarak özelinde enerji nakil hatları üzerinde yer alan ve bu sebeple jeopolitik konumu itibariyle önemli olup bunu lehine kullanan bölgelere karşılık alternatif nakil hatlarının inşası üzerinde durulmuştur. Bu noktada önemi gittikçe artan Karadeniz bölgesi öne çıkmaktadır.¹⁹³

Karadeniz bölgesinin hem tedarikçi hem de enerji geçiş güzergahı konumunda olması sebebiyle güvenliğinin sağlanmasının önemi artmıştır. Karadeniz özellikle 21. yüzyılda artan enerji arzını karşılayabilecek üretim ve dağıtım bölgesi olması gereği dikkat çekici bir bölge halini almıştır. Sovyetler sonrası uluslararası arenada yaşanan değişimler, Karadeniz bölgesinde de önemli gelişmelere yol açmakla birlikte uzun yıllar SSCB egemenliği altında kalan bölge ülkeleri, sahip oldukları kaynaklar ve zenginlikleri ile bağımsızlıklarını kazanmaları, bölgede enerji kontrolünü elinde tutmak isteyen güçler arasında mücadelelerin yaşanmasını kaçınılmaz kılmaktadır.¹⁹⁴ Bölge ülkeleri zengin doğalgaz ve petrol gibi önemli enerji kaynaklarına sahiptir. Rusya doğalgaz rezervleri bakımından oldukça zengin bir ülkedir ve sahip olduğu bu enerjiyi ihraç etmesi hayati önem taşımaktadır. Bunun nedeni, alıcı ülkenin enerjiye ihtiyacı olduğu kadar enerji kaynaklarına sahip ülkenin de enerji ihracatı yapmaya ihtiyacı vardır, esasında burada karşılıklı bağımlılık söz konusudur. Rus doğalgaz alıcılarının büyük bir kısmını ilk sırada Almanya olmak üzere AB ülkeleri oluşturmaktadır.¹⁹⁵ Rusya'ya enerji konusunda bu denli bağımlı olmak AB'yi rahatsız eden ve Karadeniz bölgesinde bulunan ülkeler ile yakın temaslar kurmaya, genişlemeye ve bu ülkeleri Rusya'dan uzaklaştırmaya iten sebepler arasında gösterilebilir.

¹⁹² Bilginoğlu ve Dumrul, 2012: 4394.

¹⁹³ Erkan, 2015: 127.

¹⁹⁴ Saygın, 2009: 105.

¹⁹⁵ Erkan, 2015: 139

Karadeniz ülkelerinden olan Ukrayna, petrol ve doğal gaz bakımından sınırlı enerji kaynaklarına sahiptir ve net petrol ve doğal gaz ithalatçısı bir ülkedir.¹⁹⁶ Karadeniz ülkelerinin çoğunda görüldüğü gibi Ukrayna da petrol ve doğal gaz ihracatında Rusya'ya bağımlı bir ülkedir. Aynı zamanda Ukrayna konumu sebebiyle enerji transferi konusunda Avrupa pazarlarına enerji nakli gerçekleştirebilmek için oldukça önemli coğrafi konuma sahip bir ülkedir.¹⁹⁷

Rusya'nın doğal gaz ihraç yolunun $\frac{3}{4}$ 'ü Ukrayna üzerinden geçmektedir.¹⁹⁸ Ukrayna sahip olduğu 14,000 km'lik boru hattı ile Rus doğal gazını AB ülkelerine taşıyan oldukça önemli bir transit ülke konumundadır. Ayrıca Rusya'dan sonra doğal gaz depolama kapasitesi olarak Avrupa'nın ikinci en büyük ülkesi olarak gelmektedir. Hazar doğal gazını Karadeniz üzerinden Avrupa'ya dağıtması sebebiyle stratejik açıdan ciddi önem arz eden sahip olduğu Odessa limanı vasıtasıyla Ukrayna enerji bağlamında jeopolitik açıdan merkezi bir konumdadır.¹⁹⁹ Aynı zamanda petrol ihraç etmek için kullanılan Novorossiysk limanı Rusya'nın Karadeniz'de bulunan önemli limanları arasında yer almaktadır.²⁰⁰ Karadeniz'de enerji ihracatının gerçekleştirildiği diğer limanlar arasında Tuapse²⁰¹ ve Yuzhny²⁰²(Ukrayna'da) bulunmaktadır.

2.2.3. Kıta Sahanlığı Meselesi

Kıta sahanlığı terimi ilk olarak karada bulunan doğal kaynakların azalması ve teknolojik gelişmelerin artmasıyla birlikte denizde bulunan rezervlerden faydalanılması ihtiyacının ortaya çıkması sonucu doğmuştur.²⁰³ 1945 yılında ABD dönem başkanı olan Truman, devletinin kıyılarına bitişik açık denizler altındaki deniz yatağı ve orada bulunan doğal kaynakların Amerika'nın doğal kaynakları olduğunu ve bunları istedikleri şekilde kullanma hakları olduklarını beyan etmiştir. Daha sonra bu alanlarda egemenlik ve yargı haklarının da bulunduğunu açıklamıştır. Böylelikle kıta sahanlığı kavramı genişleme yaşamıştır. 1958 yılında Cenevre Konferansında hukuksal bir kavram olduğu tescil edilmiştir.²⁰⁴

¹⁹⁶ Saygın, 2009: 119.

¹⁹⁷ Saygın, 2009: 119.

¹⁹⁸ <http://teori.blogspot.com.tr/2006/02/rusyayi-kusatmak-abdnin-avrasya.html> (erişim tarihi: 31.12.2017).

¹⁹⁹ Samur, 2015: 29.

²⁰⁰ Pamir, 2017: 287.

²⁰¹ Rusya'ya ait olan bu limanda 20 gemi bulunmaktadır, Ayrıca bk:

https://www.marinetraffic.com/tr/ais/details/ports/785/Russia_port:TUAPSE (erişim tarihi: 19.12.2017). Sibirya hafif petrolünün yüklemesi ve ihracatı yapılmaktadır, petrol ürünlerinin de yüklemesi yapılabilmektedir, Ayrıca bk: Pamir, 2017: 288.

²⁰² Ukrayna'da bulunan bu liman Karadeniz'den Rus ve Kazak petrolü ihracatını sağlamaktadır, yükleme kapasitesi yaklaşık olarak 315,000 varil /gün, Ayrıca bk: Pamir, 2017: 288

²⁰³ <http://www.ankarabaru.org.tr/site/ankarabaru/tekmakale/1975-2/3.pdf> (erişim tarihi: 18.12.2017).

²⁰⁴ <http://www.ankarabaru.org.tr/site/ankarabaru/tekmakale/1975-2/3.pdf> (erişim tarihi: 18.12.2017).

Kıta sahanlığı teriminin hem hukuki hem de coğrafi tanımı bulunmaktadır. Hukuki tanımı, yukarıda tanımlanmaya çalışıldığı gibi devletlerin yeni kaynak arayışlarına yanıtı olarak ortaya çıkmıştır. Kıyı devletinin karasularının ilerisinde başlayıp belli bir uzaklık ve derinliğe kadar devam eden deniz yatağı ve toprak altındaki bölge olarak tanımlanmaktadır. Coğrafi olarak kıta sahanlığı yine kıyı devletinin denizin altında devam eden doğal uzantısı olarak tanımlanmıştır.²⁰⁵

Kıta sahanlığı kıyıları birbirine bitişik veya karşılıklı olan ülkeler için ciddi sorunlar oluşturabilmektedir. Kendilerince daha fazla hak ve üstünlüğe sahip olmak isteyen devletler anlaşma yoluna gitmekte zorlanmaktadır çünkü ortada söz konusu olan durum bir çıkar meselesidir. Kıta sahanlığı konusunda meydana gelen anlaşmazlıklar taraflar arasında diplomatik yollara başvurulmuş sözleşmeler ile düzenlenmekte veya anlaşma sağlanamaması durumunda yargı ve hakemlik kararları tarafından hukuksal yöntemle çözülebilmektedir.²⁰⁶ Kıta sahanlığının sınırlandırılması ile ilgili kriterler deniz hukuku kuralları içerisinde yer almaktadır. Kıta sahanlığı sınırlandırması ve münhasır ekonomik bölge sınırlandırmasında dikkate alınan unsurlar farklıdır. Kıta sahanlığında deniz alanının coğrafi özellikleri, kıyı şeridinin uzunluğu ve adaların varlığı dikkate alınırken, münhasır ekonomik bölgede sınırlamaya ilişkin deniz alanındaki doğal kaynakların paylaşımı ön plana çıkmaktadır.²⁰⁷

Karadeniz bölgesi yukarıda bahsedilen özellikte bir denizdir. Birden fazla ülke burada söz sahibi olmak istemektedir. 16 Eylül 2004 tarihinde Romanya, Karadeniz’de iki Devlet arasında bir deniz sınırının tesis edilmesi ve kıta sahanlığının ve bunlara ilişkin münhasır ekonomik bölgelerin sınırlandırılması konusunda mevcut olan anlaşmazlıkla ilgili Ukrayna aleyhinde dava açarak Uluslararası Adalet Divanı’na (UAD) başvuruda bulunmuştur.²⁰⁸ Bu dava aynı zamanda Karadeniz ile ilgili bir anlaşmazlığın ilk kez UAD’ye götürülmesi olmuştur. Uyuşmazlık iki dönemde incelenebilir; ilk dönem, Romanya ve SSCB arasında gerçekleşen görüşmeler ve daha sonra Ukrayna ile Romanya arasında devam eden müzakereler olarak ayrılabilir.²⁰⁹

Romanya yaptığı başvuruda Ukrayna ile 2 Temmuz 1997 tarihinde İşbirliği ve İyi Komşuluk İlişkileri Uluslararası Sözleşmesi imzaladıklarını ve iki ülke arasında ayrıca Ek Anlaşma yaptıklarını bunların 22 Ekim 1997 tarihinde yürürlüğe girdiğini, ilgili düzenlemeler ile tarafların aralarındaki sınır rejimi konusunda sözleşme yapma yükümlülükleri olduğunu, ayrıca kıta sahanlığı ve münhasır ekonomik bölge alanlarının sınırlandırılması konusunda

²⁰⁵ Özkan, 2015: 367.

²⁰⁶ Özkan, 2015: 367.

²⁰⁷ Ergüven, 2014: 309.

²⁰⁸ <http://www.icj-cij.org/en/case/132> (erişim tarihi: 15.04.2018).

²⁰⁹ Ergüven, 2014: 312-313.

anlaşma yapmaları gerekliliğinin içerdiğini ancak 1998–2004 yılları arasında 24 görüşme gerçekleşmiş olmasına rağmen bir sonuç alınamadığını belirtmiştir.²¹⁰ Hem Romanya hem de Ukrayna 1982 tarihli Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesine dahil ülkelerdir.²¹¹ Romanya ilgili Sözleşmeyi 17 Aralık 1996, Ukrayna ise 26 Temmuz 1999 tarihinde onaylamışlardır. Taraflar anlaşmazlığın mahkeme tarafından çözüme kavuşturulması hususunda anlaşma sağlamışlardır ve 3 Şubat 2009 yılında dava mahkeme tarafından karara bağlanmıştır.

Taraflar arası anlaşmazlıkta bir sonuca varılamamasının ardından mahkeme her iki ülke tarafından kabul edilen Ek Anlaşma 4/(h) gereği yetkisini incelemiştir.²¹² Müzakerenin başlangıcını takiben en az iki yıl süre şartı olmak üzere mutabakata varılamaması durumunda ve Romanya ile Ukrayna arasındaki Sınır Rejimi Anlaşması'nın yürürlüğe girmesi kaydıyla; Romanya ve Ukrayna, münhasır ekonomik bölge ile kıta sahanlığı sınırlandırması sorununun, taraflardan herhangi birinin talep etmesi doğrultusunda, UAD tarafından çözüme kavuşturulacağı konusunda anlaşmışlardır.²¹³ Bununla birlikte, Sınır Rejimi Anlaşması'nın yürürlüğe girişindeki gecikmenin, taraflardan birinin kusuru doğrultusunda gerçekleştiği UAD tarafından tespit edilirse; münhasır ekonomik bölge ve kıta sahanlığı sınırlandırması talebi, adı geçen Anlaşmanın yürürlüğünden önce incelenebilecektir.²¹⁴

2.3. Moskova-Kiev İlişkilerinde Karadeniz'in Rolü

Karadeniz bölgesi Rusya'nın kırmızı çizgileri arasında yer almaktadır. Rusya bölge ile ilgili hassasiyetini, Sovyetlerin çöküşünü takiben NATO ve AB'nin bölgede genişleme politikası seyretmesi sonucu Gürcistan ve Ukrayna'nın olası üyeliklerinin gündeme gelmesiyle verdiği tepkilerle göstermiştir. Rusya ekonomisinin büyük bir kısmını meydana getiren enerji kaynaklarından doğalgaz, Ukrayna üzerinden boru hatlarıyla Avrupa başta olmak üzere diğer ülkelere ihraç edilmektedir.

1993'ün şubat ayında Rusya'nın ABD'den esinlenerek 1823 tarihli Monroe Doktrini olarak betimlenen 'Yakın Çevre' politikası devreye sokulmuştur. Bu politikanın amacı eski Sovyet topraklarının Rusya'nın yaşamsal çıkar alanı olduğunu öne sürerek buralarda yaşanan gelişmelere hakim olmaktır.²¹⁵ Rusya, uyguladığı yakın çevre politikasıyla Ukrayna üzerinde

²¹⁰ Işık, 2009: 148.

²¹¹ <http://www.icj-cij.org/files/case-related/132/132-20090203-JUD-01-00-EN.pdf> (erişim tarihi: 21.04.2018).

²¹² Işık, 2009: 149-150.

²¹³ Ergüven, 2014: 314.

²¹⁴ Ergüven, 2014: 314.

²¹⁵ Tellal, 2015a: 542.

hakimiyetini korumaya çalışmaktadır.²¹⁶ Rusya ve Ukrayna arasındaki ilişkilerde bir diğer kilit nokta ise Rusya'nın Karadeniz donanmasının Kırım'da bulunuyor olmasıdır.

Kırım, konumu sebebiyle hem Rusya için hem de Ukrayna için Karadeniz bölgesi baz alındığında kritik öneme sahip bölgedir. Kırım'da denetimi sağlayabilmek, Karadeniz'de stratejik üstünlüğü elinde tutabilmek ile aynı anlamı ifade etmektedir. Daha açık bir şekilde belirtmek gerekirse Kırım yarımadasına egemen olan güç, Karadeniz'in büyük bir bölümünü kontrol etme yetisine sahip olmuş demektir.²¹⁷ SSCB'nin dağılmasıyla birlikte aynı zamanda bağımsızlıklarını yeni kazanan devletler arasında eski Sovyet Cumhuriyetleri'nin ortak varlıkların nasıl pay edileceği sorunu ortaya çıkmıştır ki burada paylaşım alanı diğer ülkelere nazaran daha geniş olan Ukrayna ve Rusya ön plana çıkmaktadır.²¹⁸ Paylaşımı sorun olarak gözlemlenen konular ise SSCB'ye ait olan nükleer silahların Rusya'ya nakli konusu, Ukrayna'ya hediye edilen Kırım'ın statüsü , Karadeniz Donanması ve Sivastopol üssünün durumudur.²¹⁹ Batılı gözlemciler tarafından Ukrayna'da bulunan SSCB'ye ait nükleer silahların Rusya'ya nakli, Kırım'ın statüsü, Karadeniz Donanması ve ana üs Sivastopol'un durumu her an krizi tırmandırabilecek sorunlar olarak dile getirilmiştir. Bu sorunlar içerisinde Karadeniz Donanması'nın paylaşımı ve Sivastopol Üssü'nün durumu, Ukrayna ile Rusya arasında en önemli sorunu teşkil etmiştir.

Kırım'ın Sivastopol kentinde konuşlanmış olan Rusya'nın Karadeniz Donanması Rusya için çok önemlidir. Dağılma sonrası ortaya çıkan Sovyet askeri mirasının tasfiyesi esnasında Rusya Sovyetlerin en önemli dört Filosundan birisi olan Karadeniz Filosunun paylaşımı iki ülke arasında sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu sorun sadece Karadeniz Filosunun paylaşımı ile sınırlı kalmamış aynı zamanda Kırım'ın aidiyet sorununu ve bununla birlikte Ukrayna toprak bütünlüğü sorunsalını da beraberinde getirmiştir.²²⁰

Filo'nun paylaşımı süresince ortaya çıkan önemli üç konu; savaş gemilerinin iki ülke arasında nasıl pay edileceği, Sivastopol'de bulunan Rus üssünün statüsü ve Kırım yarımadasının egemenliği olmuştur.²²¹ Rusya ve Ukrayna arasında Filo'nun dağılımı üzerine 1994 yılında yapılan görüşmeler neticesinde bir anlaşma metni üzerinde uzlaşa sağlanmış ve bu metne göre Filo'nun %85'i Rusya'ya verilmiştir. Rusya bunun karşılığı olarak Ukrayna'ya tazminat ödeyecektir ancak bu uzlaşılan metin, eyleme geçirilememiş iki ülke arasında yaşanan anlaşmazlıklar nedeniyle 1997 yılına kadar ertelenmiş iki ülke başkanları tarafından yapılan

²¹⁶ Al ve Özdiil, 2017: 152.

²¹⁷ Al ve Özdiil, 2017: 158.

²¹⁸ Erkek, 2006: 99.

²¹⁹ Erkek, 2006: 99.

²²⁰ Bilener, 2007: 122.

²²¹ Akman, 2014: 12.

görüşmeler sonucu Karadeniz Filosu yeni gemiler Rusya'ya kalacak şekilde yarı yarıya paylaşılmıştır.²²²

Sovyetler döneminden itibaren Rusya'nın Karadeniz filosuna ev sahipliği yapan, Sovyetler 'in dağılması sonrası elinden çıkan bu bölge daha sonra uzatılan kiralama ile Rusya'nın elinde durabilmiştir. Sivastopol'da bulunan bu önemli üsün, Moskova ve Kiev arasında yapılan anlaşmaya göre 2017 yılı sonu Rusya'nın bölgede bulunma süresi sona eriyordu ancak Yuşçenko'nun bu anlaşmayı uzatmaya niyeti olmamasına rağmen Yanukoviç tarafından yeni bir anlaşmayla Rusya bölgede ki varlığını korumaya devam etmiştir.²²³

İki devlet arasında bağımsızlık sonrası çekişmelere sebebiyet vermiş olan Kırım'ın önemi 2008 yılında Gürcistan Rusya arasında gerçekleşen savaşta bir kez daha ortaya çıkmaktadır zira Rusya Gürcistan'a askerlerini Sivastopol üzerinden göndermiştir.²²⁴ Rusya'nın bu bölgeden kolay kolay vazgeçmeyeceğini bölgenin hayati çıkar alanı kapsamında yer almasından anlaşılmaktadır. Rusya'nın en meşhur tarihi emeli olarak bilinen sıcak denizlere inme arzusu için Kırım kritik bir noktada yer almaktadır. Nedenini belirtmek gerekirse Sivastopol Limanı bir nevi Moskova'nın Karadeniz üzerinden Akdeniz ve ötesinde egemenlik kurma hedefinin simgesi olarak görülmektedir.²²⁵

Rusya ve Ukrayna arasında Sovyet sonrası dönemde ilişkilerde önemli olan bir diğer konu ise Sovyet döneminde Sovyetleri oluşturan on beş cumhuriyetten sadece Rusya, Belarus, Ukrayna ve Kazakistan'da nükleer silahların bulunması ve dağılma sonrası Rusya'nın kendisini SSCB'nin halefi olarak değil 'devam eden devleti' olarak görüp bu silahlar üzerinde hak talep etmesi üzerine olmuştur.²²⁶

2.4. Bölgede Kurulan İşbirliği Örgütleri

II. Dünya Savaşı sonrası uluslararası sistemde yeni bir döneme girilmiş, sistem önemli ölçüde uluslararası hukuk normlarına göre şekillenmeye başlarken bu dönemde bu sürece katkıda bulunanlar uluslararası örgütler olmuştur.²²⁷ Soğuk Savaş sonrası dönemde uluslararası örgütleşmede yeni oluşumlar söz konusu olmuştur , Sovyetler Birliği'nin dağılma sürecine girmesiyle Varşova Paktı ve COMECON (Karşılıklı Ekonomik Yardımlaşma örgütü)²²⁸ da

²²² Bilener, 2007: 122-123.

²²³ http://www.bbc.com/turkce/haberler/2010/04/100422_sevastopol_deniz (erişim tarihi: 03.01.2018).

²²⁴ http://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/02/140227_soru_cevap_kirim (erişim tarihi: 29.12.2017).

²²⁵ <http://www.diken.com.tr/9-soruda-kirim-rusya-igsawe-girisir-mi/> (erişim tarihi: 29.12.2017).

²²⁶ Bilener, 2007: 120.

²²⁷ Yalçınkaya, 2017: 2.

²²⁸ Sovyetler Birliği'ne üye olan Doğu Avrupa ülkelerinin, ekonomik gelişimlerini kolaylaştırmak için Ocak 1949'da kurulmuştur. Üye ülkeler; Arnavutluk, Bulgaristan, Çekoslovakya, Demokratik Alman Cumhuriyeti, Küba, Macaristan, Moğolistan, Polonya, Romanya, SSCB ve Vietnam. 1989 yılından itibaren gücünü

çözölmeye başlamıştır daha sonra bu örgütler yerini Bağımsız Devletler Topluluğı (BDT) ve Karadeniz Ekonomik İşbirliğı Teşkilatı (KEİT) gibi örgütlere bırakmıştır.²²⁹

2.4.1. Bağımsız Devletler Topluluğı

8 Aralık 1991’de Rusya, Beyaz Rusya ve Ukrayna’nın devlet başkanlarının katılımıyla Minsk’te ilan edilmiş, 21 Aralık 1991’de ise Alma Ata’da imzalanmıştır.²³⁰ Bu anlaşmanın imzalanması ile birlikte örgüte dahil olan ölkeler Moldova, Ermenistan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Tacikistan ve Türkmenistan olmuştur.²³¹ Ayrıca Eylül 1993’te Azerbaycan topluluğına üye olmuştur ve aynı yıl yine Gürcistan da katılmıştır.²³² Sovyet Cumhuriyetlerinden birliğe katılmayı tercih etmeyen ölkeler ise Estonya, Letonya, Litvanya olmuştur.²³³ BDT Devlet Başkanları tarafından; malların, hizmetlerin, işgücünün, sermayenin serbest dolaşımını öngören ortak ekonomik alanın oluşturulması için ekonomik birliğin oluşturulması hakkında bir anlaşma imzalanmıştır.²³⁴ Alma-Ata Deklarasyonu’nda, üye devletlerin kendi aralarında kuracağı ilişkilerde esas alınacak konular; birbirlerinin içişlerine müdahil olmama, birbirlerine karşı baskı kullanmamak ve buna herhangi bir kuvveti aracı etmemek, insan haklarına ve azınlık haklarında saygı ilkelerine dayanılacağı belirtilmiştir.²³⁵

BDT’nin kurulması statü kaybı endişesi yaşayan Rusya için kendini Batı karşısında SSCB’nin halefi konumunda olduğunun ispatı olarak görölmüştür.²³⁶ BDT her ne kadar ortak amaçlar için bir araya gelmiş bir topluluk olsa da topluluğun üyeleri arasında her zaman bir bütünlük söz konusu olmamıştır. Buna örnek teşkil eden iki BDT ölkesi olarak Ermenistan ve Azerbaycan gösterilebilir.²³⁷ Aynı zamanda SSCB içerisinde yer alan ve daha sonra SSCB’nin dağılmasının ardından bağımsızlığına kavuşan ve Rusya için büyük önem arz eden Karadeniz Filosu da Ukrayna ve Rusya arasında çözülemeyen²³⁸ ve daha sonra çözüldüğü varsayılan ancak günümüzde Karadeniz bölgesinin önemini bir kez daha sergileyen Kırım Krizi ile tekrar gündeme gelmiştir.

kaybetmeye başlayan örgüt daha sonra dağılmıştır. Ayrıca bk: <https://www.britannica.com/topic/Comecon> (erişim tarihi: 29.04.2018).

²²⁹ Yalçınkaya, 2017: 2.

²³⁰ Tellal, 2015a: 543.

²³¹ Gokhberg, 1996: 92.

²³² Gokhberg, 1996: 92.

²³³ Hüseyinov, 2003: 387.

²³⁴ <http://www.cisstat.com/eng/cis.htm> (erişim tarihi: 29.04.2018).

²³⁵ Armaoğlu, 2017: 845.

²³⁶ Purtaş, 2004: 86-87.

²³⁷ Tellal, 2015a: 543.

²³⁸ Başlar, 2001:106.

2.4.2. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı

Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı ilk olarak 1990 yılının Ocak ayında Türkiye'nin Washington eski büyükelçisi Şükrü Elekdağ tarafından bir proje olarak ortaya atılmış ve dönemin Türkiye Cumhurbaşkanı Turgut Özal tarafından benimsenmesinin ardından girişimlere başlanmıştır.²³⁹ Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİ) 1992 yılının Haziran ayında 11 ülkenin Devlet ve Hükümet Başkanlarının katılımı ile birlikte İstanbul'da kurulmuştur.²⁴⁰ Üye ülkeler, Türkiye, Rusya, Azerbaycan, Bulgaristan, Arnavutluk, Ermenistan, Gürcistan, Romanya, Moldova, Ukrayna ve Yunanistan'dır.²⁴¹ 2004 yılı Nisan ayında Sırbistan-Karadağ da birliğe üye olarak dahil edilmiştir ve böylece birliğin üye devletler sayısı 12 olmuştur.²⁴² Ayrıca İsrail, Slovakya, İtalya, Mısır, Avusturya, Polonya ve Tunus gözlemci statüsündedir.²⁴³

Birliğin kuruluş sürecinde bazı sorunlar ortaya çıkmıştır. KEİ'nin kuruluş belgelerinde örgüt üyelerinin diğer örgütlere üyeliklerine herhangi bir sınırlama veya itiraz getirilmeyeceği belirtilmiştir.²⁴⁴ Boğaziçi Deklarasyonu'nda belirtilmiş olan bu hüküm her ne kadar örgüte üyelik açısından teşvik edici olsa da aynı zamanda örgütün anlamını zayıflatıcı bir etkiye sahip olmasına neden olmuştur.²⁴⁵ Ayrıca Kuruluş sürecinde özellikle Rusya'nın BDT bölgesinde yeni bir örgüt oluşmasına çok istekli olmaması da ilk etapta sorunlar olmasına neden olmuştur.²⁴⁶

İmzalanan bildiride Karadeniz'e barışın, istikrarın ve refahın hâkim olabilmesi derpiş edilmektedir. Bu amaca ulaşmak için seçilen araç ise ekonomik işbirliğidir.²⁴⁷ Amacı, Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından bölge ülkeleri arasında ekonomik işbirliğinin arttırılması olmuştur.²⁴⁸ Aynı zamanda üye ülkelerin potansiyellerinden, coğrafi konumlarının yakınlıklarından, ekonomilerinin birbirini tamamlayıcı özelliğe sahip olmalarından fayda sağlanarak ikili veya çok taraflı ekonomik, sosyal ve teknolojik ilişkilerin geliştirilmesiyle bölgeye istikrarın, barışın ve refahın olmasını sağlamaktır.²⁴⁹

²³⁹ Uzgel, 2015b: 519.

²⁴⁰ <http://www.mfa.gov.tr/karadeniz-ekonomik-isbirlici-kei---orgutunun-dunu-bugunu-ve-gelececi.tr.mfa> (erişim tarihi: 29.04.2018).

²⁴¹ <http://www.mfa.gov.tr/karadeniz-ekonomik-isbirlici-kei---orgutunun-dunu-bugunu-ve-gelececi.tr.mfa> (erişim tarihi: 29.04.2018).

²⁴² <http://www.mfa.gov.tr/karadeniz-ekonomik-isbirligi-orgutu-kei-13-yasinda.tr.mfa> (erişim tarihi: 29.04.2018).

²⁴³ Uzgel, 2015b: 519.

²⁴⁴ Yalçınkaya, 2017: 5.

²⁴⁵ Yalçınkaya, 2017: 5.

²⁴⁶ Yalçınkaya, 2017: 5.

²⁴⁷ <http://www.mfa.gov.tr/karadeniz-ekonomik-isbirlici-kei---orgutunun-dunu-bugunu-ve-gelececi.tr.mfa> (erişim tarihi: 29.04.2018).

²⁴⁸ Olçar, 2007: 246.

²⁴⁹ <http://ab.gtb.gov.tr/uluslararasi-orgutler/karadeniz-ekonomik-isbirligi-orgutu> (erişim tarihi: 29.04.2018).

İşbirliğinin artırılması adına gündemde olan; ticaretin serbestleştirilmesi, sınır ve kıyı ticareti, malların ve kişilerin sınır ötesi hareketlerinin kolaylaştırılması, KOBİ'lerin teşviki, iş seyahatlerinde vize kurallarının yumuşatılması gibi konular halen üzerinde çalışılmakta olan konular arasında yer almaktadır.²⁵⁰ Örgütün başkanlığı 6 ayda bir olacak şekilde İngilizce alfabetik sıraya uygun olarak gerçekleştirilmektedir.²⁵¹

2.4.3. BLACKSEAFOR

Karadeniz bölgesinde barışın ve istikrarın sağlanması, bölgesel işbirliğinin artırılması ve iyi ilişkilerin geliştirilmesi amacıyla, Karadeniz Deniz İşbirliği Görev Grubu-BLACKSEAFOR ” adıyla, 1998 yılında Varna’da düzenlenen toplantıda Türkiye’nin öncülüğüyle başlamıştır.²⁵² Türkiye’nin öncülüğünde, 1998 yılında başlayan ve yürütülen çalışmalar neticesinde 02 Nisan 2001’de Kuruluş Anlaşması’nın İstanbul’da imzalanmasıyla BLACKSEAFOR kurulmuştur.²⁵³ Türkiye, Bulgaristan, Romanya, Gürcistan, Rusya ve Ukrayna’nın Birleşmiş Milletler Anlaşmasında belirtilen amaç ve ilkelere bağlılıklarına vurgu yaparak; Karadeniz Sahildar Devletleri arasındaki işbirliği ve diyalogun daha da geliştirilmesi gereğinin ve bu konuda katkıda bulunacaklarını belirterek işbirliğini meydana getirmişlerdir.²⁵⁴ Anlaşmanın ilkeleri²⁵⁵;

- BLACKSEAFOR’un faaliyetlerinin Birleşmiş Milletler Anlaşmasının amaçları ve ilkeleri ile herhangi bir tezatlık oluşturmadığı taraflar tarafından taahhüt edilmektedir.
- BLACKSEAFOR’un faaliyetleri hiçbir devleti hedef almamakla birlikte, herhangi bir devlete ya da devlet grubuna karşı bir askeri ittifak oluşumu değildir.
- BLACKSEAFOR’un faaliyetlerinin amacı uluslar arasında işbirliğinin ve iyi komşuluk ilişkilerinin güçlendirilmesine katkıda bulunmaktır.
- BLACKSEAFOR bölgesel ve şeffaf düzenlemelerden meydana gelmektedir.
- BLACKSEAFOR Anlaşmasının hükümleri, Tarafların diğer uluslararası anlaşmalardan doğan haklarını ve yükümlülükleri hiçbir şekilde etkilememektedir.
- BLACKSEAFOR’a ile ilgili alınacak tüm kararlar taraflar tarafından oylama ile alınacaktır.

²⁵⁰ <http://www.mfa.gov.tr/karadeniz-ekonomik-isbirlicisi-kei---orgutunun-dunu-bugunu-ve-gelececi.tr.mfa> (erişim tarihi: 29.04.2018).

²⁵¹ <http://www.mfa.gov.tr/karadeniz-ekonomik-isbirligi-orgutu-kei-13-yasinda.tr.mfa> (erişim tarihi: 29.04.2018).

²⁵² <http://www.mfa.gov.tr/blackseafor.en.mfa> (erişim tarihi: 08.05.2018).

²⁵³ http://www.dzkk.tsk.tr/data/icerik/229/Karadeniz_2.pdf (erişim tarihi: 08.05.2018).

²⁵⁴ https://www.dzkk.tsk.tr/icerik.php?icerik_id=248&dil=tr&blackseafor=1 (erişim tarihi: 08.05.2018).

²⁵⁵ https://www.dzkk.tsk.tr/icerik.php?icerik_id=248&dil=tr&blackseafor=1 (erişim tarihi: 08.05.2018).

- Kural olması kaydıyla BLACKSEAFOR en az yılda bir kez Çağrı Kuvveti olarak faal olacaktır.
- BLACKSEAFOR'un faaliyetleri sırasında çevrenin korunması gerekliliğine taraflar uyacakları konusunda garanti vermek durumundadırlar ve bu konuda gereken tüm önlemlerin alınacağını taahhüt ederler.

BLACKSEAFOR'ın amacı Karadeniz'de kullanılmak amacıyla olsa da gerekli görülen durumlarda tarafların oy birliğinin sağlanmasıyla birlikte Karadeniz dışında da görevlendirilebilecektir.²⁵⁶ BLACKSEAFOR'un, NATO-Rusya Federasyonu ilişkileri kapsamında da önemini vurgulamak gerekir çünkü Türkiye, Romanya ve Bulgaristan hem bu oluşuma üye ülkelerdir hem de NATO üyesi ülkelerdir ki aynı zamanda NATO'nun da BLACKSEAFOR'un bir parçası olduğu anlamına gelmektedir.²⁵⁷

2.5. Yeni Dünya Düzeninde Karadeniz Bölgesinde Enerji

Enerjinin önemi tarihsel gelişim sürecinde artmış ve bununla birlikte enerji kaynakları çıkar mücadelelerinin başlıca sebepleri arasında yerini almıştır. Dünyada sanayileşme, nüfus ve şehirleşmenin teknolojik gelişmeler ışığında artması ile birlikte enerji ihtiyacı da aynı şekilde artmış ve enerji kaynaklarına sahip olmak veya bunlara güvenli yollardan ulaşmak devletlerin öncelikleri arasında bulunmaya başlamıştır.²⁵⁸

Enerji güvenliği, tüketici ülkeler, transit ülkeler ve enerji ihraç eden ülkeler için farklı yorumlar içermektedir. Tüketici ülkeler için arz güvenliği esas alınırken, transit ülkeler için enerji nakil güvenliği, gelirin büyük kısmını enerji ihracatından elde eden ülkelerde, enerji talep güvenliği büyük öneme sahiptir.²⁵⁹ Daha basite indirgenmiş haliyle, enerjiyi tüketen ve enerji transit güzergahında olan ülkeler için enerjiyi alternatif hatlardan ucuza alabilme imkanına sahip olmaktır. Yine aynı şekilde enerji üreten ve ekonomisinin büyük kısmının payını enerjinin oluşturduğu ülkeleri için de tekeli fiyatlar ile ülkelere enerji pazarlamak olarak tanımlanabilir.

Karadeniz Havzası, enerji kaynakları bakımından zengin ve Doğu-Batı yönlü enerji transferi hattı üzerinde bulunmaktadır.²⁶⁰ Hem enerji kaynakları açısından zengin olması hem de geçiş güzergahı olmasından dolayı Karadeniz havzası çeşitli enerji projelerinin merkezinde yer almaktadır. Bu projelere örnek olarak; Mavi Akım, Batı Hattı, Güney Akım, Türk Akımı örnek olarak gösterilebilir.

²⁵⁶ http://www.dzkk.tsk.tr/data/icerik/229/Karadeniz_2.pdf (erişim tarihi: 08.05.2018).

²⁵⁷ Polat, 2017: 61.

²⁵⁸ Telli, 2014: 370.

²⁵⁹ Telli, 2014: 371.

²⁶⁰ İrge, 2017: 81.

2.5.1. Doğalgaz Boru Hatları

Enerji, yeni dünya düzeninde teknolojik gelişmeler ile birlikte önemi artan konular arasında gelmektedir. Enerji kaynakları uluslararası ilişkileri şekillendirmede etkin bir unsur olarak 19. Yüzyıldan itibaren rol oynamaya başlamıştır.²⁶¹ Enerji özelinde ise petrol ve doğalgaz dünya birincil enerji tüketiminde en yüksek paya sahip kaynaklardır.²⁶² Enerji, devletlerin hem ekonomik hem de toplumsal gelişimlerinin devamlılığının sağlanabilmesi için gerekli olan ve aynı zamanda ulusal güvenlikleri açısından da vazgeçilmez olan bir olgudur.²⁶³ Küresel enerji politikalarında belirleyici role sahip olan hidrokarbon kaynaklar özellikle Orta Doğu, Orta Asya ve Hazar bölgesinde mevcut bulunmaktadır.²⁶⁴ Doğalgaz rezervlerinin dağılımına bakıldığında %17,3'lük pay ile Rusya İran'dan sonra ikinci sırada gelmektedir.²⁶⁵

Enerji kaynaklarına sahip olmak, üretebilmek ve bunu ihraç edecek pazarlar bulabilmek uluslararası arenada aktörlerin belirleyici role sahip olmalarını sağlamaktadır. Buna, Rusya'nın dış politikasını şekillendirirken enerji kartını kullanması örnek olarak gösterilebilir niteliktedir.²⁶⁶ Enerji kaynaklarına sahip olmak ve ihraç edebilmenin önemli olmasının yanı sıra dünya genelinde enerji pazarına hâkim olmak ve bölgesel kaynaklar üzerinde de paya sahip olmak dünya piyasasını kontrol altında tutabilmek için kritik noktalar arasında yer almaktadır.²⁶⁷

Güvenlik kavramı zaman içerisinde dönemin dinamiklerine uyum sağlayabilen, değişim ve gelişim gösterebilen bir kavramdır.²⁶⁸ Güvenlik kavramının bu değişimine verilebilecek örnekler 1929 yılında meydana gelen Dünya Ekonomik Buhan'ının ardından güvenliğin ekonomi özelinde ve yine İkinci Dünya Savaşından sonra askeri anlamda güvenlik kavramlarının ele alınması olarak gösterilebilir.²⁶⁹ 11 Eylül sonrasında terörizme karşı ortak duruş sergileme kararı alınmış ve bu özellikle enerji bağlantılı bölgelerde yeni düzenlemeler getirmiştir.²⁷⁰ Bu durumdan en fazla etkilenen ülkenin Rusya olduğu söylenebilir. Ortaya çıkan bu yeni durumda, bir geçiş güzergahı olan Karadeniz'de ABD, AB, Rusya ve Karadeniz'e kıyıdaş ülkeler arasında ortak politika yürütülmesi söz konusu olmuştur.²⁷¹

²⁶¹ Şöhret, 2018: 653.

²⁶² Pamir, 2011: 352.

²⁶³ Pamir, 2011: 345.

²⁶⁴ Bayraç, 2009: 120-121.

²⁶⁵ <https://www.bp.com/content/dam/bp/en/corporate/pdf/energy-economics/statistical-review-2017/bp-statistical-review-of-world-energy-2017-full-report.pdf> (erişim tarihi: 13.02.2018).

²⁶⁶ Karabayram, 2007: 301.

²⁶⁷ Karabayram, 2007: 301-302.

²⁶⁸ Erkan, 2018: 504.

²⁶⁹ Erkan, 2018: 504.

²⁷⁰ Erbaş, 2012b: 96-97.

²⁷¹ Erbaş, 2012b: 96-97.

Doğalgaz²⁷² boru hatlarının geçiş güzergahı ve güzergahın güvenliği, doğalgaz rezervlerine sahip olmak kadar önem taşımaktadır.²⁷³ Rusya'nın Orta Asya ülkeleri ile ilişkileri ve geçiş güzergahlarının sahip olduğu önemi hem tüketici hem de rezervlere sahip ülkeler açısından görmek daha kolaydır. 21. Yüzyılda teknolojik gelişmeler ile birlikte enerji sektörünün önem verdiği depolama ve dağıtım sistemleri üzerinde sağladığı avantajlar oldukça fazladır ancak bunun beraberinde meydana gelebilecek teknik hatalar veya ülkelerarası çıkabilecek anlaşmazlıklar ve diplomatik krizler enerji güvenliğini tehdit edebilecek riskli durumların oluşmasına neden olmaktadır. Karadeniz bölgesi, petrol ve doğalgaz rezervleri bakımından zengin olan ülkelerle çevrili olmasından kaynaklı olarak son zamanlarda enerji güvenliği özelinde alternatif güzergâh olarak ön plana çıkmaktadır.²⁷⁴ Karadeniz'in güzergâh olarak kullanıldığı projeler alt başlıklarda yer alacaktır.

2.5.1.1. Mavi Akım

Enerji transferi konusunda Karadeniz'in sahip olduğu jeopolitik önemin bir kez daha gündeme gelmesine vesile olan ve Rusya ile Türkiye ilişkilerinde ekonomik boyutta önem teşkil eden gelişmelerden birisi Mavi Akım projesidir.²⁷⁵ 15 Aralık 1997 yılında doğalgaz ithali için BOTAŞ ve Gazexport arasında 25 yıllık doğalgaz alım satım anlaşması imzalanması²⁷⁶ ile birlikte hayata geçirilmesi amaçlanan Karadeniz geçişli projenin temelleri atılmıştır. 1999 yılında projenin gerçekleştirilmesini öngören protokol Ecevit'in Rusya ziyareti sırasında imzalanmayınca proje ile ilgili belirsizlik yine aynı yılın aralık ayında protokolün imzalanması sonrası çözülmüştür.²⁷⁷

Yıllık 16 milyar m³ taahhüt eden proje Rusya'da İzobilnoye-Djubga arasında 370 km uzunluğunda boru hattı, Karadeniz geçişi Djubga-Samsun arası her biri yaklaşık olarak 390 km uzunluğunda 2 hat olmak üzere ve son olarak Türkiye'de Samsun-Ankara 501 km uzunluğundaki boru hattı sistemi ile birlikte üç ana bölümden meydana gelmektedir.²⁷⁸ Proje ilk olarak Rusya topraklarından başlamış ve ikinci aşamasında Karadeniz'in 2100 metre

²⁷² Doğal gaz; milyonlarca yıl yaşamış olan bitki ve hayvan atıklarının geçen zamanla birlikte altına gömülerek kimyasal bir ayrışma sonucu oluşan enerji kaynağıdır. Hava kirliliğine yol açmayan, doğaya zarar vermeyen bu enerji kaynağı zaman geçtikçe çevre dostu bir nitelikte olması sebebiyle tercih edilmektedir. Ayrıca bk: Yüce, 2006: 129.

²⁷³ Bayraç, 2009: 121.

²⁷⁴ Serpin Telli, 2018: 641.

²⁷⁵ Abbasigil, 2017: 51-52.

²⁷⁶ http://botas.gov.tr/docs/raporlar/tur/faalrap_2010_tr.pdf (erişim tarihi: 21.02.2018).

²⁷⁷ Gazel, 2004: 162.

²⁷⁸ <http://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Dogal-Gaz-Boru-Hatlari-ve-Projeleri> (erişim tarihi: 21.02.2018).

altından geçerek yukarıda bahsi geçen borular döşenmiştir. Son aşamada Samsun limanından alınacak doğalgazın Ankara'ya sevki ile projenin teknik kısmı özetlenebilmektedir.²⁷⁹

1998-1999 yılları arasında Mavi Akım'ın Rus gazını coğrafi anlamda daha geniş pazarlara (Güney Avrupa ve Yakın Doğu) sunma fırsatı tanımıştır.²⁸⁰ Aynı zamanda Mavi akım projesi sayesinde Türkiye doğalgaz ihtiyacını üçüncü bir başka ülke aracı olmadan ithal edebilmektedir.²⁸¹ Ancak bunun yanı sıra Türkiye'nin bu proje ile Rusya'ya bağımlı hale geleceği hususunda tartışmalar öne sürülmüştür.²⁸² Bu projede en çok eleştirilen konular ise Rusya'ya olan bağıllığın daha fazla artacağı, Rusya-Türkiye arasında ithalat ve ihracat dengesini Türkiye aleyhine olumsuz yönde etkileyeceği savunulmuş hatta mahkemeye bile taşınan bir proje olmuştur.²⁸³ Resmi açılışı 2006 yılında gerçekleşen Mavi Akım'dan 2003 yılı şubat ayından itibaren gaz alımı başlamıştır.²⁸⁴

Gazprom'un pahalı hatlara alternatif arayışı sonucu ortaya çıkan Mavi Akım projesinin Türkiye'ye sağladığı avantajları olduğu kadar aynı zamanda Rusya'nın enerjiyi koz olarak kullanması her zaman bir risk taşımakta ve ilişkilerde meydana gelebilecek en ufak olumsuzluklarda Mavi Akım'ın vanalarının kapatılması ihtimalini bulundurmaktadır.²⁸⁵ Ancak Türkiye için bu kötü senaryo, enerji zengini diğer Orta Asya ülkeleri ile yapılacak projeler (Bakü Tiflis Ceyhan Boru Hattı Projesi) sayesinde etkinliğini kaybedecektir.²⁸⁶ Türk tarafı Mavi Akım projesinin Rusya ile Türkiye arasında ekonomik ilişkiler bağlamında oldukça önemli olduğunu vurgulamıştır.²⁸⁷

2.5.1.2. Batı Hattı

Türkiye'nin Rusya'dan doğalgaz almaya başladığı ilk hat Batı Hattı'dır. Batı Hattı, 18 Eylül 1984'de Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında doğal gaz sevki konusunda Hükümetlerarası Anlaşma imzalanarak ortaya çıkan projedir.²⁸⁸ Türkiye'nin yurt dışından ilk defa doğalgaz alımının gerçekleştiği proje 1986 yılında imzalanmıştır. Anlaşma gereği 25 yıl sürecek bir gaz alımını içermektedir.²⁸⁹ 1987'de işlevsel olarak faaliyet göstermeye başlayan

²⁷⁹ <http://www.turksam.org/tr/makale-detay/548-mavi-akim-turk-rus-iliskilerinde-mavi-bagimlilik> (erişim tarihi: 21.02.2018).

²⁸⁰ Ulçenko, 2001: 146.

²⁸¹ <https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem26/yil01/ss441.pdf> (erilim tarihi: 22.02.2018).

²⁸² Uluatam, 2010: 64.

²⁸³ Yüce, 2006: 340-341.

²⁸⁴ http://botas.gov.tr/docs/raporlar/tur/faalrap_2010_tr.pdf (erişim tarihi: 22.02.2018).

²⁸⁵ Tüylüoğlu, 2009: 117.

²⁸⁶ Tüylüoğlu, 2009: 117.

²⁸⁷ Gazel, 2004: 162.

²⁸⁸ <http://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Dogal-Gaz-Boru-Hatlari-ve-Projeleri> (erişim tarihi: 02.05.2018).

²⁸⁹ <http://ekonomi.haber7.com/ekonomi/haber/812208-sscb-ile-yaptigimiz-anlasma-bitiyor> (erişim tarihi: 02.05.2018).

hat; Ukrayna, Romanya ve Bulgaristan'dan geçerek Türkiye'nin Avrupa kısmına ve daha sonra Ankara'ya ulaşmaktadır.²⁹⁰ 31 Aralık 2011 tarihinde süresi sona eren 14 Şubat 1986 tarihli Doğal Gaz Alım Satım Anlaşmasının 4646 sayılı Doğal Gaz Piyasası Kanunu gereği ve Anlaşma'da belirtilmiş olan hükümler kapsamında süresi uzatılmayacaktır ancak özel sektörler vasıtasıyla söz konusu miktar tedarik edileceği belirtilmiştir.²⁹¹ Ancak günümüzde hala aktif olan hat, Türk Akımı'nın devreye girmesiyle devre dışı kalacaktır.²⁹²

2.5.1.3. Güney Akım ve İptali

Güney Akım Projesi Rusya Federasyonu'nun Karadeniz üzerinden Ukrayna'yı devre dışı bırakacak şekilde Avrupa ülkelerine doğalgaz ihracatını yapabileceği bir petrol boru hattı projesi olarak gündeme gelmiştir.²⁹³ Mavi Akım ile ayrı rotayı kullanacak olan Güney Akım batıya saparak Bulgaristan, İtalya, Macaristan, Avusturya ve Sırbistan'a gaz götürecekti ancak Ukrayna ile olan sorunlar ve Bulgaristan'ın AB tarafından baskı uygulanması sonucu proje hatlarının kendi topraklarından geçmesine izin vermemesi projenin etkisiz hale gelmesine neden olmuştur.²⁹⁴ Proje, Rusya ile Ukrayna arasında Avrupa'ya doğal gaz taşınması konusunda meydana gelen anlaşmazlıklar sonrası alınmış bir karar olarak ortaya çıkmıştır.²⁹⁵ 2006 yılında Rusya ile Ukrayna arasında meydana gelen doğalgaz krizi, gaz satış ve transit ücretleri konusunda her iki tarafın da mutabık kalamaması ve anlaşamaması nedeniyle ciddi bir boyuta ulaşmış ve Rusya'nın enerji kozunu tekrar kullanarak 2006 yılının Ocak ayında Ukrayna'ya doğalgaz akışını kesmesiyle krizin boyutu uluslararası hale gelmiştir.²⁹⁶ 2006 'da gerçekleşen bu krizin ardından 2007 yılında projenin adı gündeme gelmiştir.

Güney Akım Projesi sırasıyla aşağıdaki şekilde imzalanmıştır;

- 18 Ocak 2008'de Bulgaristan,
- 25 Ocak 2008'de Sırbistan,
- 28 Ocak 2008'de Macaristan,
- 29 Nisan 2008'de Yunanistan,
- 14 Kasım 2009'da Slovenya,
- 2 Mart 2010'da Hırvatistan

²⁹⁰ Ulçenko, 2001: 142.

²⁹¹ http://www.enerji.gov.tr/File/?path=ROOT%2f1%2fDocuments%2fSekt%C3%B6r+Raporu%2fSektor_Raporu_BOTAS_2012.pdf (erişim tarihi: 03.05.2018).

²⁹² <https://www.ntv.com.tr/ekonomi/turk-akimi-nedeniyle-bati-hatti-devre-disi-kalacak,0VYw8kAUuE12j1NWDDgQ> (erişim tarihi: 30.06.2018).

²⁹³ Çelikpala, 2013: 548.

²⁹⁴ Marshall, 2018: 41.

²⁹⁵ http://www.bbc.com/turkce/haberler/2012/12/121207_south_stream (erişim tarihi: 31.03.2018).

²⁹⁶ <http://orsam.org.tr/orsam/DPAnaliz/12087?dil=tr> (erişim tarihi: 31.03.2018).

- 24 Nisan 2010'da Avusturya

Doğalgaz tedarikinde alternatif olarak görülen boru hattı projesinin önemine değinilirken Avrupa ülkelerinin de doğal gaz talebinde yaşanacak artışın Güney Akım Projesi ile karşılanabileceği savunulmuştur.²⁹⁷

Vladimir Putin tarafından 2 Aralık 2014'de Türkiye'ye gerçekleşen ziyaret sırasında yaptığı açıklamada Rus gazını Avrupa'ya taşıyacak olan Güney Akım Projesi'nden vazgeçildiğini yerine Türkiye üzerinden geçerek Avrupa'ya ithal edilecek yeni bir hat oluşturulacağı duyurulmuştur.²⁹⁸ Bahsedilen proje Türk Akımı Projesi'dir. Rusya ve Ukrayna arasında yaşanan Kırım Krizi sonrası AB ve ABD tarafından uygulanan ambargolar, Türk Akımı projesinin gündeme gelmesinde etken rol oynayan başka bir konu olmuştur.²⁹⁹

2.5.1.4. Türk Akımı

Rusya ile Ukrayna arasında meydana gelen Ukrayna Krizi ve ardından AB ile yaşanan anlaşmazlıklar sonucu Güney Akım projesinin iptal edilmesi Türk Akımı Projesinin gündeme gelmesine yol açmıştır. Türk Akımı projesi, Rusya'nın AB'ye siyasi bir mesaj vererek Ukrayna topraklarını proje kapsamına dahil etmeden Türkiye'ye yeni bir hat inşası yapılacağıın beyan edilmesiyle adını duyurmuştur. Türk Akımı projesinin ilk sinyalleri 1 Aralık 2014'te Rusya Devlet Başkanı Putin'in Ankara ziyareti sırasında verilmiştir³⁰⁰. Güney Akım'ın iptalini ve yerine aynı miktarda doğalgaz transferini sağlayacak Türk Akımı olarak bahsedilen yeni bir projeyi duyurmuştur.³⁰¹ Rusya'nın Güney Akım projesini iptal kararı sonrası inşası planlanan Türk Akımı projesinin, Türkiye ile Rusya arasında Türk Akım Gaz Boru Hattı'na ilişkin hükümetler arası Anlaşma 10 Ekim 2016 tarihinde İstanbul'da dönemin Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ve Rusya Devlet Başkanı Putin tarafından imzalanarak her iki ülkede anlaşmanın resmi onay süreci gerçekleşmiştir.³⁰² İki ülke tarafından imzalanan bu belge, Karadeniz'den Rusya'ya Türkiye'den iki boru hattının inşası edilmesini ve Türkiye'nin komşu ülkelere olan sınırına gaz geçişi için bir kıyı şeridi oluşturmasını öngörmektedir.³⁰³

Türk Akım hattı, Rusya'da Anapa kıyısından başlayarak Karadeniz altından 930 km boyunca ilerleyen ve Trakya kıyısında Türkiye'ye ulaşacak bir projedir.³⁰⁴ Türkiye üzerinden

²⁹⁷ <http://politikaakademisi.org/2013/11/15/guney-gaz-koridoru-yeni-enerji-duzeninde-avrupa-enerji-guvenligi-rusya-turkiye-ve-guney-kafkasya-uzerine-oyun-teorik-uygulama/> (erişim tarihi: 01.04.2018)

²⁹⁸ Aydın Koyuncu, 2016: 351.

²⁹⁹ Pamir, 2017: 309.

³⁰⁰ <http://www.gazpromexport.ru/en/projects/6/> (erişim tarihi: 05.04.2018)

³⁰¹ Karagöl ve Kızılkaya, 2015:2.

³⁰² <http://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Dogal-Gaz-Boru-Hatlari-ve-Projeleri> (erişim tarihi: 05.04.2018).

³⁰³ <http://www.gazpromexport.ru/en/projects/6/> (erişim tarihi: 05.04.2018)

³⁰⁴ <http://turkstream.info/tr/project/> (erişim tarihi: 05.04.2018).

Avrupa'ya uzanacak boru hatlarının toplam kapasitesi 31,5 milyar metreküp doğalgaz sağlayacak yani her bir boru hattı, yılda yaklaşık olarak 15,75 milyar metreküp doğalgaz sağlama kapasitesine sahip olacaktır.³⁰⁵

Rus hükümetinin internet sitesinde yayınlanan Türk Akımı'na ilişkin hükümetlerarası anlaşma metninde, Batı Hattı ile Ukrayna, Moldova, Romanya ve Bulgaristan sınırından sağlanan gaz iletimine, projede ilk hattın devreye girmesiyle son verileceği belirtildi.³⁰⁶ Türk Akımı Projesi, Rusya'daki doğalgaz rezervlerini Türkiye'nin doğalgaz dağıtım hattına bağlayarak Türkiye, Güney ve Güneydoğu Avrupa'nın faydalanabileceği bir projedir.³⁰⁷

Güney Akım'ın iptali ve yerine Türk Akımı projesinin gelmesi AB'nin doğalgaz satın alacağı ülkeyi değiştirmemiş sadece geçiş güzergahında değişiklik meydana getirmiştir.³⁰⁸ Proje takvimine göre, Türkiye münhasır ekonomik bölgesi ve karasularında mühendislik çalışmaları yürütülmektedir, 2017 yılı mayıs ayında Rusya'nın Karadeniz kıyısında deniz bölümünün inşaatı başlamıştır ve 2019 yılının sonunda hattın işletmeye alınması planlanmıştır.³⁰⁹ Türk kıyılarında doğalgaz boru hattının inşası 7 Mayıs 2017'de Karadeniz kıyısındaki inşaatına başlandı. 23 Haziran 2017'de, Türk Akım gaz boru hattının sığ ve derin su kısımlarının yerleştirilmesi gerçekleşti ve derin su kesiminin döşenmesi başladı.³¹⁰

2018 yılının mart ayında, South Stream Transport şirketinin inşaatın sorumlu İcra Kurulu Başkan Vekili Jurdik Türk Akımı projesinin inşasının devam ettiğini ve planlanan takvime göre gidildiğini herhangi bir gecikme ile karşılaşma durumunun mevcut durumlar altında söz konusu olmadığını ve ilk hattın bahar aylarında tamamlanmasını beklediklerini belirtmiştir.³¹¹

³⁰⁵ <http://turkstream.info/tr/> (erişim tarihi: 06.04.2018).

³⁰⁶ https://www.ntv.com.tr/ekonomi/turk-akimi-nedeniyle-bati-hatti-devre-disi-kalacak.0VYw8kAUuE12j1NWDDgQ?_ref=infinite (erişim tarihi: 05.04.2018).

³⁰⁷ <http://turkstream.info/tr/> (erişim tarihi: 05.04.2018).

³⁰⁸ Karagöl ve Kızılkaya, 2015: 4.

³⁰⁹ <http://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Dogal-Gaz-Boru-Hatlari-ve-Projeleri> (erişim tarihi: 05.04.2018).

³¹⁰ <http://www.gazpromexport.ru/en/projects/6/> (erişim tarihi: 05.04.2018).

³¹¹ <http://www.milliyet.com.tr/turkakim-in-ilk-hatti-baharda-ekonomi-2633789/> (erişim tarihi: 05.04.2018).

Tablo 2.3 Türk Akımı Projesi.

Kaynak: <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/iste-turk-akimi-27697527> (erişim tarihi: 05.04.2018).

Türk Akımı'nda Gazprom ile ortak olarak çalışan ve projenin deniz kısmını yüklenen South Stream Transport B.V. şirketi, hattın her iki kolunda 930 kilometrelik bölümün Gazprom tarafından döşediğini ve böylelikle deniz kısmının yüzde 50'sinin tamamlanmış olduğunu duyurmuştur.³¹²

2.5.2. Petrol Taşımacılığı

Karadeniz'in üzerinde ülkeler arasında hâkim güç olabilme adına ortaya çıkan rekabet ortamının meydana gelmesinde başta güvenlik faktörü olmak üzere enerji faktörü de önemli bir yere sahiptir.³¹³ Soğuk Savaş sonrası Karadeniz'de petrol ve doğalgaz zengini bölgeler üzerinde etkin güce sahip olan Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra meydana gelen güç boşluğu bu coğrafyanın ilgi odağı haline almasına sebep olmuştur.³¹⁴ Son yıllarda petrol ve doğal gaz fiyatlarında meydana gelen artış ve teknolojik gelişmelerle birlikte azalan üretim maliyetleri, petrol şirketlerinin Karadeniz bölgesi üzerinde dikkatlerini yoğunlaştırmasına sebep olmuştur.³¹⁵

Enerji kaynaklarının dünya üzerinde eşit dağılmamış olması ve miktar olarak mevcut sınırlarının bulunması ülkeleri enerji arz güvenliği sorunu ile karşı karşıya bırakmıştır. Petrol ve doğalgaz gibi enerji gereksinimlerinde geniş bir paya sahip olan kaynaklar Rus ekonomisine gerek kalkınma gerekse dünya ekonomisinde ön plana çıkmasında önemli katkılarda

³¹² <https://tr.sputniknews.com/turkiye/201803061032525650-turk-akiminin-deniz-kisminin-yarisi-tamamlandi/> (erişim tarihi: 06.04.2018)

³¹³ Kamalov, 2009: 15.

³¹⁴ Şöhret, 2018: 654.

³¹⁵ http://www.enerji.gov.tr/File/?path=ROOT%2f1%2fDocuments%2fSekt%C3%B6r+Raporu%2fSektor_Raporu_TPAO_2011.pdf (erişim tarihi: 22.02.2018).

bulunmuştur.³¹⁶ Yaklaşık olarak son on yılda, Rusya ve Hazar bölgesinden çıkarılan enerji kaynaklarının Karadeniz vasıtasıyla batı ülkelerine aktarımı Karadeniz bölgesinin jeopolitik öneminin artmasında etkili olmuştur.³¹⁷

Petrolün popülaritesinin artmasının hikayesi 1911 yılının temmuz ayında Almanya'nın Panter adlı gemisini Fas'ın Agadir Limanına keşif amaçlı göndermesiyle Winston Churchill'in Almanya hakkında savunduğu tezin çürümesiyle başlamıştır.³¹⁸ Almanya'nın bu hamlesinin ardından Churchill petrolün kullanımını güvenlik kapsamında olumsuz karşılayan kesimlerce eleştirilmiş ve tepki almış olmasına rağmen petrolün gerekliliğinde ısrarcı davranmıştır.³¹⁹ Churchill'in I. Dünya Savaşı öncesi , İngiliz donanmasını Alman donanması karşısında daha avantajlı hale getirebilmek ve bunun ötesinde uluslararası arenada sahip olduğu etkinliğini devam ettirip koruyabilmek için kömür yerine petrol kullanılan donanma oluşturulması yönündeki kararıyla petrol uluslararası alanda sahneye çıkmıştır.³²⁰

Bir ülkeye bağımlı hale gelmek ülkeleri politika oluşturma sürecinde baskı altına alan etkenler arasında yer almaktadır. Bu durum ABD'nin petrol boru hatları konusunda alternatif arayışına ve akabinde Karadeniz bölgesinin de alternatif rotalar arasında yer almasına sebep olmuştur.³²¹ Dünya petrol arzını ve bununla birlikte fiyat oluşumuna etkide bulunan başlıca temel faktörler; petrol rezervleri, üretici ülkelerde bulunan mevcut stoklar, üretim ve taşıma maliyetleri, mevsim şartları, OPEC, büyük petrol üreticisi ve tüketicisi olan bölgelerden oluşmaktadır.³²²

Son zamanlarda gelişen deniz sondaj teknolojisi ile birlikte, su derinliğinin fazla olduğu bölgelerde arama ve üretim potansiyelini meydana çıkarması ile Karadeniz ve Akdeniz'de petrol arama çalışmaları için gerekli olan yapı hızla oluşturulmaya başlamıştır.³²³ Özellikle 11 Eylül 2001'de ABD'ye düzenlenen terör saldırısının ardından, ABD'nin enerji politikaları kapsamında Karadeniz'i elverişli bir geçiş güzergahı olması sebebiyle bölgeye terörle mücadele, ve Orta Doğu'yu demokratikleşme çerçevesinde yerleşme çabaları başlamıştır. Karadeniz ve boğazlar dünya enerji ticaretinde çok önemli bir noktaya gelmiştir. Dünya üzerinde petrol tüketimi ciddi bir orana ulaşmışken petrolün tankerlerle taşındığı Türk Boğazları da öneme haiz bölgeler arasında yerini almaktadır.³²⁴

³¹⁶ Mikail, 2007: 191.

³¹⁷ Şöhret, 2018: 654.

³¹⁸ Yergin, 2017: 9.

³¹⁹ Yergin, 2017: 9-10.

³²⁰ Yergin, 2006: 69.

³²¹ Gürses, 2001: 271.

³²² <http://www.enerji.gov.tr/File/?path=ROOT%2f1%2fDocuments%2fSekt%C3%B6r+Raporu%2f2014+Y%C4%B1+C4%B1+Sekt%C3%B6r+Raporu.pdf> (erişim tarihi: 04.03.2018).

³²³ <http://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Petrol> (erişim tarihi: 10.03.2018).

³²⁴ Koday vd. 2017: 888.

2.6. 11 Eylül Sonrası Karadeniz’de Değişen Güvenlik Algısı

11 Eylül saldırılarından sonra uluslararası terörizmle mücadele kapsamında Afganistan ve daha sonra Irak’a yapılan askeri müdahaleler, terörizmle mücadele amacını aşarak uluslararası sistemde yeniden yapılanma süreci halini almasına neden olmuştur.³²⁵ 11 Eylül saldırısı Karadeniz bölgesinde de birtakım değişiklikler meydana getirmiştir. ABD’ye karşı gerçekleştirilen terör saldırısı sonrası, Avrupa ve Kuzey Amerika kıtasını tehdit eden asıl unsurların ‘Büyük Orta Doğu’ bölgesinden geldiği algısının oluşmasıyla, Karadeniz ülkelerinin terör tehdidine karşı mücadele konusunda önemli rol üstlenebileceği belirtilmiştir.³²⁶

Soğuk Savaş sonrası Karadeniz’de değişim başlamışken, 2001’de meydana gelen bu terör saldırısı değişime hız ve farklı bir seyir katmıştır. ABD’nin, Karadeniz’e istikrar getirme amacı adı altında bölgeye yerleşme çabası (Romanya ve Bulgaristan’ın NATO ve AB üyelikleri sonrası ve üslerini bu iki örgüte açmaları) Rusya için endişe verici bir gelişmedir ve bu durum Batı ve Rusya ilişkilerinin olumsuz yönde etkilenmesine neden olmuştur.³²⁷

Karadeniz Bölgesinin önemi 11 Eylül saldırısı sonrası Afganistan’a yapılacak müdahalenin desteklenmesi kapsamında artmıştır çünkü SSCB ardılı ülkelerde bulunan Amerikan üslerine geçişi kolaylaştırmaktadır.³²⁸ Ayrıca Karadeniz’in; Orta Doğu ve Kuzey Afrika’da demokratikleşme çabalarına, liberal değerlerin, özgürlük ve insan haklarının kavramlarının geliştirilmesi kapsamında Batı ile Doğu arasında köprü görevi göreceği fikri paylaşılmıştır.³²⁹

Terör saldırısı sonrası, NATO gemileri, Akdeniz Bölgesinde terörizmle mücadele kapsamında Active Endeavour (Etkin Çaba) harekatıyla ticari gemileri kontrol etmeye başlamıştır. Active Endeavour harekatının gerekliliği konusunda ABD ve NATO, Karadeniz’de Montrö Sözleşmesinden dolayı Akdeniz’de ticari taşımacılık yapan şüpheli gemilerin sık sık Karadeniz’e çıktıkları, ancak bu gemilerin Karadeniz’deki faaliyetlerinin takip edilemediği ve bu durumun Karadeniz’de güvenlik boşluğu oluşturduğunu savunmaktadır. Oluşan bu güvenlik boşluğundan dolayı Bulgaristan ve Romanya gibi yeni üyelerin ittifaka katkı sağlamak istediğini ancak bu şartlar altında mümkün olmadığını savunarak Endeavour harekatının Karadeniz’i kapsayacak şekilde genişlemesi talep edilmiştir.³³⁰

Etkin Çaba Harekatı kapsamında Karadeniz’de askeri varlığını arttırmaya çalışan NATO’ya Rusya tepkiyle yaklaşmıştır. Türkiye Rusya’nın bu gelişmelerden rahatsız olacağını

³²⁵ Aksoy, 2007: 13.

³²⁶ Oktay, 2006: 153.

³²⁷ Aşık, 2010: 33.

³²⁸ Erol ve Demir, 2012: 21.

³²⁹ Erol ve Demir, 2012: 21.

³³⁰ Aksoy, 2007: 13.

öngörerek bu Harekâtın genişlemesini desteklememiş Rusya ile ortak bir tavır tutunmuştur. Küresel teröre karşı verilen mücadele gerekçesiyle, NATO'nun Karadeniz'deki deniz trafiğini daha yakından kontrol etmek istemesi Rusya'nın tepki göstermesine neden olmuş ve Rusya'nın tepkisinden çekinen Türkiye, NATO'nun Karadeniz'de mevcut durumunu sorgulamış ve Rusya'nın yanında yer almıştır.³³¹ Her ne kadar bölgede güvenlik boşluğu olduğu belirtilse de bu konu hakkında NATO net bir bilgi, kaynak veya istihbarat sunmamıştır.³³² NATO'nun Karadeniz'de varlığını bu kadar arttırması Rusya tarafından hoş karşılanmamakla birlikte Montrö Boğazlar sözleşmesinin temel prensipleriyle de çelişmekteydi ve bu konuda Rusya ve Türkiye'nin görüşü, bölge dışı ülkelerin Karadeniz'deki askeri varlıklarının Montrö ilkeleri çerçevesinde gerçekleşmesi gerektiği konusunda görüş birliği içermektedir.³³³

Karadeniz jeopolitiğinin güvenli hale getirilmesi, 11 Eylül sonrası yaşanan gelişmelerin bir neticesidir.³³⁴ “Karadeniz'in artan jeopolitik önemi” söyleminin de bu dönemde popülerite kazandığına dikkat edilirse, 2000'lerin Karadeniz jeopolitiğinin güvenlik kapsamında yeniden üretildiği bir dönem olduğu söylenebilir.³³⁵

³³¹ Oğuzlu, 2012: 112.

³³² Aksoy, 2007: 13.

³³³ Oğuzlu, 2012: 112-113.

³³⁴ Erbaş, 2012b: 102.

³³⁵ Erbaş, 2012b: 102.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ VE NATONUN GENİŞLEME SÜRECİNİN KARADENİZ JEOPOLİTİĞİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

3.1. AB ve NATO'nun Karadeniz'e Kıyısı Olan Ükelere Yönelik Politikaları

Karadeniz bölgesinin sahip olduğu stratejik önem ve jeopolitik konumu, bölgenin eski dönemlerden itibaren dünya güç siyasetinin odak noktasında yer almasına sebep olmuştur. Doğusunda Kafkasya, güneyinde Anadolu, kuzeyinde Ukrayna ve Rusya ve batısında Balkanlar bulunmaktadır.

*'Karadeniz'in, Boğazlar 'la Akdeniz'e, Kerç Boğazı'yla Azak Denizi'ne, Ren-Tuna Kanalı'yla Kuzey Denizi'ne, Main-Tuna Kanalı'yla Baltık Denizi'ne ve Volga-Don Kanalı'yla da Hazar Denizi'ne bağlantısı vardır. Ayrıca, İstanbul Boğazı, Çanakkale Boğazı, Marmara Denizi, Ege Denizi ve Akdeniz dolayısıyla Atlantik Okyanusu'na bağlanmaktadır.'*³³⁶

Karadeniz'e kıyısı bulunan altı ülke vardır. Bunlar; Bulgaristan, Romanya, Rusya, Gürcistan, Türkiye, Ukrayna. 1877 Osmanlı- Rus savaşında, Rusların yanında savaşa katılarak 1878 yılında Ayestefanos ve Berlin Anlaşmalarının imzalanmasıyla Romanya Karadeniz'e kıyısı olan bağımsız bir ülke olarak tarih sahnesinde yerini almış, Bulgaristan'ın 1908, Ukrayna ve Gürcistan'ın 1917 Bolşevik devrimi ile kısa süreli bağımsızlık dönemi hariç tutulduğu takdirde 1990'lı yıllara kadar Karadeniz'e kıyısı olan devlet sayısı dört olarak kalacaktır.³³⁷ 1936 yılında Montrö Boğazlar sözleşmesinin imzalanması ve bu antlaşmanın getirdiği hükümler Karadeniz'e kıyısı olmayan ülkelerin gemilerinin Karadeniz'e girişini ve bu bölgede kalmasını sınırlandırmaktadır. Bu sınırlamalar göz önüne alındığında (özellikle sahip olunan kıyı şeridi uzunluğuna dikkat edilirse) ve Türkiye diğer kıyıdaş ülkelerden hariç tutulduğunda Karadeniz'in bir Rus gölü haline geldiği söylenebilir.

II. Dünya Savaş'ı sonrası dünya, iki süper güç olarak ortaya çıkan ABD ve Sovyetler'in egemen ülke konumunda olduğu iki kutuplu bir düzenin etkisi altına girmiştir. Bunun da etkisiyle Soğuk Savaş süresince Batı ve Doğu bloğu arasında bir sınır hattı olarak kalan ve Doğu bloğu ile Batı bloğu arasında yer alan Karadeniz bölgesinde rekabetin durulduğu görülmektedir. Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile SSCB'den ayrılarak bağımsızlıklarını kazanan ülkelerin Batı ile özellikle ekonomik anlamda entegrasyon sürecine girmeye başladığı görülmektedir.³³⁸

³³⁶ Koçer, 2007: 197.

³³⁷ Çapat, 2008: 33.

³³⁸ Ülger, 2007:..58.

Soğuk Savaşın sona ermesi ve iki kutuplu sistemin çökmesiyle birlikte meydana gelen yeni uluslararası sistem Yeni Dünya Düzeni adını almıştır³³⁹. SSCB'nin 1991 yılında dağılmasının ardından ve Karadeniz'e kıyısı olan ülkelerin ve diğer SSCB ülkelerinin bağımsızlıklarını elde etmelerinden sonra bölgeye karşı duyulan ilgi ve beraberinde gelen rekabet tekrar ortaya çıkmıştır. Batı, Doğu ve Avrupa ülkelerini tekrardan Avrupa'ya bağlama yolunda çalışmalara gitmiştir. Bunun en büyük örneğini 2004 ve 2007 yılında gerçekleşen AB genişlemesi ve 1999 ve 2002 yıllarında gerçekleşen NATO yayılması oluşturmaktadır. NATO ve AB'nin doğuya doğru genişlemesi Rusya'nın 1993 yılı askeri doktrinini güncellemesine sebep olmuştur. 21 Nisan 2000 tarihinde yenilenme gerekçesiyle gelen doktrinde ilk kez askeri güvenlik ön plana çıkarılmıştır.³⁴⁰ NATO'nun, Soğuk Savaşın bitmesi ve Varşova paktının dağılması sonrası işlevselliğini yitireceği düşüncesiyle ortadan kalkması gerektiği düşüncesi hâkim olmuştur.³⁴¹

Ortaya çıkan yeni düzende genişleme göstermesi gerektiği düşüncesi de ortaya atılmıştır. Nitekim yayılma dönemine girerek varlığını yeni işlevlerle sürdürmeye devam etmiştir.³⁴² Batı bu iki örgüt vasıtasıyla Karadeniz bölgesine komşu olmuştur. Rusya dağılan imparatorluğun etki alanlarına yönelme çabasını sürdürürken, ABD ise Ukrayna ve Gürcistan gibi Sovyetlerden ayrılarak bağımsızlığını kazanan ülkeler aracılığıyla Avrasya bölgesinde stratejik avantaj elde etmek ve Rusya'yı çevrelemek amacındaydı. Rusya'yı çevreleyebilmesi ve AB'nin genişleme politikasını uygulayabilmesi için en elverişli bölge Karadeniz'dir.³⁴³

Tablo 3.1 AB'nin Genişlemesi

ÜLKE ADI	KATILIM TARİHİ
Belçika, Almanya, Fransa, İtalya, Lüksemburg, Hollanda	1952 (Kurucu Üyeler)
İngiltere, Danimarka, İrlanda	Ocak-1973
Yunanistan	Ocak-1981
İspanya, Portekiz	Ocak-1986
Avusturya, Finlandiya, İsveç	Ocak-1995

³³⁹ Arı, 2009; s.177.

³⁴⁰ İsmayılov, 2015: 2.

³⁴¹ Caşın vd. 2007: 406.

³⁴² Uzgel, 2015a: 304

³⁴³ Olçar, 2007:257.

Çek Cumhuriyeti, Estonya, Macaristan, Letonya, Litvanya, Malta, Polonya, Slovakia, Slovenya, Güney Kıbrıs Rum Kesimi	Mayıs-2004
Bulgaristan, Romanya	Ocak-2007
Hırvatistan	Temmuz-2013

Kaynak: <https://www.avrupa.info.tr/tr/etkilesimli-avrupa-haritasi-9> (erişim tarihi: 30.12.2017).

Karadeniz’i Batı nezdinde çekici kılan bir diğer Sovyet dönemi sonrası gelişmelerden biri ise enerji olmuştur. Batı dünyasının ilgi alanını, bağımsızlıklarını kazanan Kafkas ve Orta Asya cumhuriyetlerinin sahip olduğu zengin petrol ve doğalgaz kaynakları oluşturmuştur. Batının rotasını enerji konusunda bu bölgeye çevirmesindeki bir başka etken de özellikle 2003 yılının başlarından itibaren ABD’nin Irak’ı işgal etmesi ve İran’a uygulanan ambargo olmuştur. Bu gelişmeler Batı’yı alternatif arayışlar içine sürüklemiştir. Esasında bu durum Rusya’nın Ukrayna’ya uyguladığı gaz ambargosu neticesinde karşılıklı nitelik kazanarak Orta Asya ülkelerini de çeşitlilik arayışına itmiştir. Bu durumlar sonucunda Karadeniz bölgesi enerji taşıma güzergahı konumunda olarak stratejik ve jeopolitik önemini ispatlamakta ve giderek Doğu ve Batı arasındaki nüfus mücadelesinin merkezi haline gelmektedir.

AB, 1991 sonrası bölgede meydana gelen güç boşluğundan yararlanarak Karadeniz bölgesinde demokratikleşmeyi ve ekonomik entegrasyonla birlikte serbest pazar ekonomisi fikrini empoze etmeye çalışmaktadır. Karadeniz bölgesinde dondurulmuş çatışmalar olarak adlandırılan sorunların varlığı bölge istikrarını olumsuz yönde etkilemekte ve AB’ye bu çatışmaların çözümlenebilmesi adına bölgede arabulucu sıfatıyla etkin rol alabilme fırsatı tanımaktadır. AB’nin Karadeniz’e kıyısı olan Doğu Avrupa ülkeleriyle olan ilişkilerine aşağıda yer alan tabloda kısaca yer verilecektir.

Tablo 3.2 AB’nin Karadeniz’e Kıyısı Olan Ülkeler ile Diyalogları

21-22 Haziran 1993	Kopenhag zirvesinde siyasi, ekonomik kriterler ve müktesebata uyumdan oluşan Kopenhag Kriterleri açıklanmıştır. ³⁴⁴
12-13 Aralık 1997	Lüksemburg Zirvesinde genişleme döneminin başlayabilmesini sağlayacak genel kararlar alınmıştır.

³⁴⁴ <https://www.ab.gov.tr/302.html> (erişim tarihi: 03.12.2017).

	Komisyon tarafından, Kopenhag kriterlerini yerine getirdiğine kanaat getirilen; Macaristan Çek Cumhuriyeti, Polonya, Estonya, Slovenya ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin 1998 yılının ilkbaharında üyelik müzakerelerinin başlatılmasına karar verilmiştir.³⁴⁵ Romanya, Bulgaristan, Slovakya, Letonya ve Litvanya ile yapılacak olan müzakere hazırlıklarının hızlandırılması Komisyonda talep edilmiştir.³⁴⁶
16 Mart 1998	Aday ülkelerin, Kopenhag kriterlerine uyum sağlayabilmesi için yapması gerekenleri, AB müktesebatına uyum gerekliliklerini ve yapılacak mali yardımların ve üye olabilmek için gerekli olan yükümlülükleri içeren Katılım Ortaklığı belgeleri her aday için ayrı şekilde düzenlenmiş halde Komisyon tarafından hazırlanmıştır.³⁴⁷
10 Aralık 1999	Avrupa Konseyi Helsinki Zirve Toplantısı Türkiye'ye aday ülke statüsü resmen tanınmıştır.³⁴⁸ Bulgaristan, Letonya, Litvanya, Romanya, Malta ve Slovakya ile 2000 yılının şubat ayında üyelik müzakerelerinin başlatılması kararı alınmıştır.³⁴⁹
24-25 Ekim 2002	Brüksel Zirvesinde 2002 Kopenhag Zirvesine kadar Bulgaristan ve Romanya'nın ilerlemiş olması gerektiği konuları içeren bir takvim ve katılım öncesi yardımları da kapsayacak bir yol haritası hazırlanması komisyondan talep edilmiştir.³⁵⁰

³⁴⁵ http://aei.pitt.edu/43332/1/LUXEMBOURG_EUROPEAN_COUNCIL.pdf (erişim tarihi: 03.12.2017).

³⁴⁶ http://aei.pitt.edu/43332/1/LUXEMBOURG_EUROPEAN_COUNCIL.pdf (erişim tarihi: 03.12.2017).

³⁴⁷ Kavalalı, 2006:7.

³⁴⁸ <http://www.mfa.gov.tr/helsinki-zirvesi-10-11-aralik-1999.tr.mfa> (erişim tarihi: 03.12.2017).

³⁴⁹ <http://www.kaffed.org/bilgi-belge/insan-haklari/item/193-helsinki-zirvesi-kararlari.html> (erişim tarihi: 03.12.2017).

³⁵⁰ Kavalalı, 2006:11.

13 Kasım 2002	Gerekli ilerlemeleri sağlayamayan ve bu yüzden AB'nin beşinci genişleme dalgasında yerini alamayacak olan Romanya ve Bulgaristan için yol haritası hazırlanmıştır. ³⁵¹

Enerji konusu bölgede AB için büyük önem arz etmektedir. Enerji güvenliğini arttırmak ve Rusya'ya bağımlılığını azaltmak için kaynaklarını çeşitlendirmeye ihtiyaç duymaktadır. Bu ihtiyacı karşılayacak potansiyel Karadeniz bölgesinde bulunmaktadır. AB'nin bu amaçlarla yaptığı çalışmalar; TRACECA, INOGATE, Bakü Girişimi, Nabucco ve Güney Akım örnek olarak verilebilir.

II. Dünya Savaşının ardından Batı ile SSCB arasındaki anlaşmazlıklar sebebiyle ortaya çıkan NATO'nun kuruluş amacı Sovyetler' in yayılmasına karşılık savunma amaçlı olmuştur. NATO'nun bilinen en önemli maddelerinden olan beşinci madde kolektif savunmayı içermektedir. Yani bunun anlamı üye ülkelerden herhangi birine karşı yapılacak saldırı diğer üye ülkeleri de hedef almış sayılacaktır. Böyle bir durum gerçekleştiğinde saldırıya geçebileceklerdir. NATO'nun 2002 yılında Prag Zirvesinde aldığı karar ikinci genişleme kararı yönünde olmuştur. Bu karara göre Bulgaristan, Estonya, Letonya, Litvanya, Romanya, Slovakya ve Slovenya ile ittifak ve katılım müzakerelerine başlamaya davet edildi.³⁵² Özellikle AB ve NATO'nun Rusya'nın çıkarları açısından son derece önem arz eden Doğu Avrupa bölgelerinde genişleme dönemine girmesi ekonomik ve siyasal anlamda Rusya için tehdit olarak algılanmaktadır.³⁵³

Karadeniz bölgesinin Avrupa – Atlantik ittifakı için son derece ciddi bir öneme sahip olduğu 2010 yılının Kasım ayında gerçekleştirilen Lizbon zirvesinde belirtilmiştir. Karadeniz bölgesi demokrasinin ve istikrarın Avrupa genelinde yayılabilmesi için bu konuda yapılan çalışmaların bir parçasıdır.³⁵⁴ Rusya gücünü henüz toparlamaya çalışırken NATO bölgede genişlemeye başlamıştır. Baltık Denizi'nden Balkanlara, Atlantik'ten Karadeniz'e kadar Rusya'nın Soğuk Savaş öncesi üzerinde etkin konumda olduğu eski müttefiklerinin önce NATO sonra AB ile çevrenmesi sağlanmış olacaktır. Bu bağlamda NATO'nun stratejisinde Karadeniz bölgesi ülkeleriyle birleşme sağlanması ve Karadeniz'in kontrol altında tutulması NATO'nun stratejik zorunluluk alanına girmektedir.³⁵⁵ NATO'nun Doğu Avrupa ülkelerini

³⁵¹ Tezcan, 2004: 98.

³⁵² Özgöker, 2006: 114.

³⁵³ Heywood, 2014: 222.

³⁵⁴ <https://www.nato.int/docu/review/2008/03/ART2/TR/index.htm> (erişim tarihi: 01.01.2018).

³⁵⁵ Akdemir, 2014: 5.

kapsayacak şekilde genişleme çabası içine girmesi, eski ‘sosyalist’ ülkelere kimin hangi şekilde hâkim olacağını belirleyeceği son tur olarak da değerlendirilmektedir.³⁵⁶

3.2. Bulgaristan’ın NATO’ya Üyeliği

Soğuk Savaş’ın ardından NATO’nun güvenlik ve savunma alanlarındaki değerler dizisi değişmiş Avrupa-Atlantik bölgesinde barışın, güvenliğin ve istikrarın temini olarak yeni bir vizyonla devam etmiştir.³⁵⁷ Soğuk Savaş döneminde varlığını Sovyetler Birliği’nin yayılmasına engel olabilmek olarak tanımlayan NATO, Soğuk Savaş’ın bitimi ve Varşova Paketi’nin dağılmasıyla varlığını NATO üyesi ülkelerin güvenliklerini Rus tehdidine karşı temin etme görevini üstlenerek yeni amacıyla Soğuk Savaş sonrası dönemde de varlığını sürdürmeye devam etmiştir.³⁵⁸ NATO’nun Soğuk Savaş sonrası dönemde 1994’ün Ocak ayında hayata geçirdiği Barış İçin Ortaklık (BİO) projesi³⁵⁹ NATO’nun varlığını tanımlama açısından etkili bir proje olmuştur.³⁶⁰

Varlığını bu yeni amacına adanarak sürdürmeye devam eden örgüt aynı zamanda genişlemiştir. Bu genişleme birçok akademi çevresince eleştirilmiş hem gereksiz hem de kışkırtıcı olduğu kanaatinde ortak görüş beyanda bulunulmasına neden olmuştur.³⁶¹ Çünkü NATO’nun genişlemesi Karadeniz jeopolitiğine etki edecek Bulgaristan ve Romanya’yı da kapsamıştır. NATO 12 Mart 1999’da Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Polonya’yı resmen bünyesine dahil etmesiyle ardından 29 Mart 2004’te Bulgaristan, Estonya, Letonya, Litvanya, Romanya, Slovakya ve Slovenya’nın ve son olarak 1 Nisan 2009’da Arnavutluk ve Hırvatistan’ın üyeliği ile birlikte 28 üye ülkeli bir örgüt olmuştur.³⁶² Soğuk Savaşın sonunda sadece 16 üyesi olan NATO’nun 60. Yılında üye sayısı 28’e ulaşmıştır.³⁶³ Yakın zamanda bünyesine yeni bir ülke alan NATO 5 Haziran 2017 yılında Karadağ’ında NATO’ya katılmasıyla 29 üyeye ulaşmıştır.³⁶⁴

Bulgaristan’ın NATO üyelik süreci, 1995’de NATO’nun BİO’ya katılmasıyla başlamış ve dönemin Cumhurbaşkanı olan Jelev bunun NATO üyeliği için ilk adım olduğunu

³⁵⁶ <http://www.birikimdergisi.com/birikim-yazi/5750/nato-nicin-genisliyor#.WwWfO6FPIU> (erişim tarihi: 12.01.2018).

³⁵⁷ Bayer, 2018: 841.

³⁵⁸ https://www.nato.int/nato_static/assets/pdf/pdf_publications/20120117_21st_tur.pdf (erişim tarihi: 30.11.2017).

³⁵⁹ 1994 yılından itibaren süregelen program 21 ülkeyi kapsamaktadır. Program Avrupa-Atlantik sahasında NATO ile birlikte NATO’ya üye olmayan devletlerin demokratik gelişmelerine destek olarak barışa katkıda bulunmayı ve güvenlik ilişkilerini güçlendirmeyi hedeflemektedir.

³⁶⁰ Erol ve Demir, 2012: 21.

³⁶¹ Aktürk, 2012: 74.

³⁶² Uzgel, 2015a: 309.

³⁶³ Aktürk, 2012: 74.

³⁶⁴ https://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_49736.htm (erişim tarihi: 11.03.2018).

belirtmiştir. Daha sonra tam üyelik için 1997 yılında NATO'ya başvurmuş ancak o dönem NATO; Macaristan, Çek Cumhuriyeti ve Polonya'nın üyeliğini onaylarken, Bulgaristan bu ülkeler arasında yerini alamamıştır.³⁶⁵ 2002 yılında NATO'nun Prag'da düzenlenen zirvesinde katılım müzakerelerine başlamaya davet edilen ülkeler arasında yer alan Bulgaristan 2004 yılında NATO üyesi olarak en büyük genişleme dalgası içinde yer alan ülkeler arasında yerini almıştır.³⁶⁶ ABD'nin 2001 yılında Afganistan'a gerçekleştirdiği askeri operasyonda, Bulgaristan ve Romanya vasıtasıyla Karadeniz'in açık deniz sahasını aktif şekilde kullanma fırsatı yakalamıştır.³⁶⁷ ABD, NATO aracılığıyla Bulgaristan ve Romanya gibi Karadeniz'e kıyısı olan ülkelerin birliğe katılmasıyla bölgede stratejik avantajlar elde etmiştir. Bulgaristan'ın önce NATO ardından AB üyesi olması, Karadeniz politikalarına da yansımıştır. Esasında bu durum Romanya için de geçerlidir. ABD'nin NATO aracılığıyla Karadeniz'e yerleşmesinin ardından Bulgaristan Karadeniz politikalarında, ABD'nin direktiflerine bağlı kalmış ve askeri üsler konusunda izin vermekten çekinmemiştir.³⁶⁸

3.3. Bulgaristan'ın Avrupa Birliği'ne Üyeliği

İki kutuplu sistemin egemen olduğu dünya düzeninde, Bulgaristan Doğu bloğu içerisinde yer alan ve SSCB'ye olan bağıllığıyla bilinen bir ülkedir. Dış ticaretinde Avrupa'ya, diğer doğu bloğu ülkelerine kıyasla en az payı ayıran ülke olmuştur. 1989'dan sonra değişen rejim ile Batı'ya karşı tutumunda yumuşama görülmüştür. AB 1991 sonrası dönemde bağımsızlıklarını kazanan ve güç boşluğundan yararlanmak isteyerek Doğu Avrupa ülkelerine yayılmak istemiştir. Avrupa Konseyi tarafından 22 Haziran 1993 yılında gerçekleştirilen Kopenhag Zirvesi'nde AB'ye aday olabilmek için başvuru yapacak olan ülkelere tam üyelik için beklenen kriterler belirlenmiştir.³⁶⁹ Genişleme stratejisini 1993 yılında imzalanan Kopenhag kriterlerine göre belirleyen AB'nin üye olmak isteyen ülkelere beklediği azami şartlar ise hukukun üstünlüğü, azınlık ve insan haklarına saygı, demokratik değerler ve kurumlar ve işleyen serbest piyasadır.³⁷⁰ Kopenhag Kriterleri aday ülkelerin AB üyeliği için ön şartı olarak kabul edilmektedir ve benimsenmesi gerekmektedir.³⁷¹

Bulgaristan uzun süre Sovyetler Birliği etkisinde kalarak varlığını sürdürmüş dağılmanın ardından dış yardıma ihtiyaç duyması sebebiyle Batı ile yakınlaşmıştır. Nitekim bu yakınlaşmaya ekonomik ve iç politikasında yaşadığı sorunlar nedeniyle gereksinim duymuştur.

³⁶⁵ Saliyumer Yusuf, 2012: 30.

³⁶⁶ https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_52044.htm?selectedLocale=en (erişim tarihi: 02.05.2018).

³⁶⁷ Karaman, 2006: 22.

³⁶⁸ Uzal, 2009: 50.

³⁶⁹ Çağlan, 2002: 67.

³⁷⁰ http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/4858/bulgaristanin_ab_uyeligi (erişim tarihi:16.11.2017).

³⁷¹ Morgil, 2006: 92.

Özellikle ekonomisinde yaşadığı sorunlar ve AB'ye katılan ülkelerin ekonomisinde görülen ilerlemeler Bulgaristan için AB'ye katılmayı gereklilik haline getiren etkenlerden önemli bir tanesidir. Avrupa ile yakınlaşma döneminin ardından aldığı yardımlar sonucu ekonomik anlamda bir kalkınma sürecine girdiği gözlemlenmektedir.

Kronolojik olarak Bulgaristan'ın AB üyelik sürecine bakıldığında ilk olarak tam üyelik için 16 Aralık 1995 yılında başvuruda bulunmuştur. 1997 yılına kadar esasında net bir ilerleme elde edilememişken aksine gerileme görülmüştür. 1997 yılından sonra ülkede Cumhurbaşkanlığına batı yanlısı Petar Stoyanov'un gelmesi ve hükümetin de reformist kanata geçmesiyle AB ile entegrasyon süreci kolaylaşmıştır.³⁷² 1998 yılının Kasım ayında Bulgaristan'ın AB'ye katılımı yönündeki ilk raporu Avrupa Komisyonu tarafından açıklandı. Siyasi açıdan Kopenhag kriterlerine uyum sağlandığı fakat yolsuzlukla mücadele konusunda yeterli ilerlemenin gerçekleşmediği ancak bunlara rağmen ilk etapta AB'ye uyumluluk açısından başarılı sayılabilecek gelişmeler yaşandığı belirtilmiştir.³⁷³

İkinci ilerleme raporu 1999 yılının Ekim ayında açıklanmıştır. Bulgaristan'ın siyasi açıdan bir ilerleme dönemi içinde olduğu ancak azınlıklar ve insan hakları konusunda çalışmaların artırılması gerektiği sonucuna varılmıştır. Bulgaristan'ın AB müktesebatına uyum programı için 31 fasıl açılmıştır.

Tablo 3.3 Bulgaristan'ın AB müktesebatına uyum programı için açılan fasıllar.

Fasıl No	Fasıl Başlığı	Açılış Tarihi	Kapanış Tarihi
1	Malların Serbest Dolaşımı	17.05.2001	10.06.2002
2	Kişilerin Serbest Dolaşımı	26.10.2001	10.06.2002
3	Hizmet Sunma Özgürlüğü	30.03.2001	28.11.2001
4	Sermaye Serbest Dolaşımı	16.11.2000	27.07.2001
5	Şirketler Hukuku	16.11.2000	11.06.2001
6	Rekabet Politikası	30.03.2001	15.06.2004
7	Tarım	21.03.2002	04.06.2004
8	Balıkçılık	30.03.2002	11.06.2001
9	Ulaştırma Politikası	30.03.2001	02.06.2003

³⁷² Özlem, 2008: 361.

³⁷³ <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=REPORT&mode=XML&reference=A4-1998-0429&language=EN> , (erişim tarihi: 21.11.2017).

10	Vergilendirme	27.07.2001	10.06.2002
11	Ekonomik ve Parasal Birlik	21.03.2002	22.04.2002
12	İstatistikler	24.10.2000	20.11.2000
13	Sosyal Politika ve İstihdam	26.10.2001	22.04.2002
14	Enerji	28.11.2001	18.11.2002
15	Endüstri Politikası	21.12.2001	21.12.2001
16	Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler	28.03.2000	14.06.2000
17	Bilim ve Araştırma	28.03.2000	14.06.2000
18	Eğitim ve Öğretim	28.03.2000	14.06.2000
19	Telekomünikasyon ve Bilgi Teknolojileri	24.10.2000	26.10.2001
20	Kültür ve Görsel-İşitsel Politika	28.03.2000	20.11.2000
21	Bölgesel Politika ve Yapısal Araçların Koordinasyonu	28.11.2001	04.06.2004
22	Çevre	27.07.2001	30.06.2003
23	Tüketiciler ve Sağlık	24.10.2000	20.11.2000
24	Adalet ve İçişleri	27.06.2001	29.10.2003
25	Gümrük Birliği	11.06.2001	29.07.2002
26	Dış İlişkiler	28.03.2000	20.11.2000
27	Ortak Dış ve Güvenlik Politikası	28.03.2000	14.06.2000
28	Mali Kontrol	17.05.2001	01.10.2002
29	Mali ve Bütçesel Konular	28.06.2001	04.06.2004
30	Kurumlar	22.04.2002	22.04.2002
31	Diğer	15.06.2004	15.06.2004

Kaynak: http://www.academia.edu/14646388/Bulgaristan%C4%B1n_ABye_Giri%C5%9F_S%C3%BCreci (erişim tarihi: 01.03.2018).

Bulgaristan'ın AB tarafından hazırlanan ilerleme raporları sonuçlarına göre çözüme ulaştırma konusunda zorluk yaşadığı problemler insan hakları yolsuzluk ve azınlıklar konusunda olmuştur. 1 Ocak 2007 tarihinde Bulgaristan AB üyesi olmuştur.³⁷⁴ Bulgaristan'ın AB üyeliği halk tarafından coşkuyla karşılanmış ve ülkenin çeşitli yerlerinde kutlama amaçlı etkinlikler düzenlenmiştir.³⁷⁵ Bulgaristan ve sonraki başlıkta incelenecek olan Romanya'nın AB üyesi olması Batı'yı Karadeniz'e komşu etmiştir.

Almanya'nın öncülüğünde 'Karadeniz Sinerjisi' adlı program ortaya atılmıştır.³⁷⁶ Bu program çevre, enerji ve ulaşım konusunda iş birliği sunmaktadır. Bunun gerçekleşmesiyle komşu ülkelerin de demokratikleşme süreçlerine katkıda bulunacaklarını savunmuşlardır. Bir diğer önemli gelişme ise Avrupa Komşuluk politikasıdır. Bu politikanın hedefinde AB üyeliği öngörülemeyen komşu ülkelere AB değerlerinin kazandırılması vardır. Bu politika sayesinde Azerbaycan, Ukrayna, Gürcistan ve Ermenistan gibi ülkeler de AB'nin komşuları olarak sınıflandırılabilir.³⁷⁷

Bulgaristan AB üyesi olmuştur ancak yine de sorunlarını tam olarak çözüme ulaştıramamıştır. Gelişmekte olan ülkelerin karşılaştığı sorunlardan olan ekonomik ve siyasi istikrarsızlıklar, üyelik sonrası dönemde birdenbire ortadan kaybolmamıştır. Özellikle yolsuzluk konusunda ülkede hala daha aşılamayan durumlar mevcuttur. Bulgaristan içerisinde bu durumlar söz konusu olurken aynı zamanda AB ile direkt ilişkili olan Schengen bölgesine dahil edilmemiş olması ve Avrupa'ya çalışmaya gidecek Bulgar vatandaşların orada sahip olacağı haklarla ilgili kısıtlamalar Bulgaristan'ın beklentileri doğrultusunda eksik kalmıştır.

Bulgaristan'ın önce NATO ardından AB üyesi olması, Bulgaristan'ın Karadeniz politikalarını etkilemiştir. Aynı durum Romanya için de geçerlidir. Çünkü hem Romanya hem de Bulgaristan'ın Karadeniz politikalarında NATO ve AB üyesi olduktan sonra bölgede özellikle NATO'nun ve AB'nin siyasi, askeri ve ekonomik ağırlıklarının artmasına sebep olmuş ve Karadeniz'de her iki kuruluşun da gittikçe varlıklarını arttırmasına yol açmıştır. Bu durum Rusya'yı tedirgin etmiş ve Karadeniz'de genelde NATO ve AB'nin, özelde ise ABD ile Rusya rekabetini gittikçe arttırmıştır.

³⁷⁴ https://europa.eu/european-union/about-eu/countries/member-countries/bulgaria_en, (erişim tarihi: 22.11.2017).

³⁷⁵ <http://www.hurriyet.com.tr/bulgaristan-ve-romanya-ab-uyesi-oldu-5706429>, (erişim tarihi:22.11.2017).

³⁷⁶ http://eeas.europa.eu/archives/docs/enp/pdf/pdf/com07_160_en.pdf, (erişim tarihi: 24.11.2017).

³⁷⁷ Korkmaz, 2016: 38.

3.4. Romanya'nın NATO'ya Üyeliği

İki kutuplu sistemin sona ermesiyle birlikte Doğu Avrupa ülkelerinde meydana gelecek olan değişim ve dönüşüm şüphesiz kaçınılmaz olmuştur. Romanya da diğer bağımsızlığını yeni kazanan ve dış yardımlara ihtiyaç duyan ülkeler gibi Batı'ya uyumlu olabilme yeni uluslararası sisteme adapte olabilme yolunda değişimler göstermiştir.³⁷⁸ 1997 yılında NATO Varşova Paketi üyelerinin artık tehdit unsuru olmadığını ve bu ülkelere karşı açılımın söz konusu olabileceğini belirttikten sonra Romanya dahil on iki ülke (Polonya, Letonya, Estonya, Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Slovenya, Slovakya, Litvanya, Bulgaristan, Hırvatistan, Makedonya) NATO'ya üyelik için başvuruda bulunmuştur.³⁷⁹ 1997 yılının haziran ayında Avrupa Komisyonu Romanya'nın NATO üyelik başvurusu hakkındaki fikirlerini tartışmış ve Romanya'nın üyelik sürecinin siyasi kriterler açısından memnun edici şekilde yolunda olduğunu belirtmesine rağmen genel değerlendirmede daha az elverişli olduğunu belirtmiş ve Romanya üyelik müzakereleri için önerilmemiştir.

Romanya ve Bulgaristan'ın, Türkiye ve Macaristan arasında köprü konumunda olması, ittifak için güney kanadı güçlendirebilecek ve Balkanlar'da barışı koruma operasyonlarında kolaylık sağlayacaktır.³⁸⁰ Romanya ve Bulgaristan'ın NATO üyeliğinde bir diğer önemli kritik nokta ise NATO'nun Karadeniz çevresindeki varlığının artmasında ciddi rol oynayacak ve ittifakın bu bölgede güçlenmesine olanak sağlayacak konumda olmasıdır.³⁸¹ Romanya'nın Karadeniz kıyısında yer alan deniz ve hava üsleri ülkenin NATO tarafından ilgisini çekmesine neden olan etkenler arasındadır.³⁸² Karadeniz'in jeopolitik konumu Avrupa-Atlantik güvenliği açısından oldukça önemlidir. Romanya kıyıdaş ülke konumuyla NATO'ya destek sağlayacağını belirtmektedir.³⁸³

19 NATO üyesi ülkeler tarafından katılım protokolleri onaylanan Romanya dahil yedi ülke (Bulgaristan, Estonya, Letonya, Litvanya, Romanya, Slovakya ve Slovenya) Katılım protokollerini 26 Mart 2003'te Brüksel'de imzaladı.³⁸⁴ Daha sonra 29 Mart 2004 yılında Romanya NATO üyesi olmuştur.³⁸⁵ NATO'nun bünyesinde dahil olan bu yeni yedi ülke; Bulgaristan, Estonya, Letonya, Litvanya, Romanya, Slovakya ve Slovenya kutlamak amacıyla 2 Nisan 2004'te bir bayrak töreni seremonisi ile kutlama düzenlenmiştir.³⁸⁶

³⁷⁸ Özlem, 2007: 35.

³⁷⁹ Polat, 2017: 53.

³⁸⁰ <https://www.nato.int/docu/review/2003/issue1/turkish/analysis.html> (erişim tarihi: 14.04.2018).

³⁸¹ <https://www.nato.int/docu/review/2003/issue1/turkish/analysis.html> (erişim tarihi: 14.04.2018).

³⁸² http://www.bbc.co.uk/turkish/indepth/story/2006/12/060926_romanya_rehber.shtml (erişim tarihi: 14.04.2018).

³⁸³ <https://nato.mae.ro/en/node/583> (erişim tarihi: 14.04.2018).

³⁸⁴ https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_20966.htm?selectedLocale=en (erişim tarihi: 14.04.2018).

³⁸⁵ https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_20926.htm?selectedLocale=en (erişim tarihi: 14.04.2018).

³⁸⁶ https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_20865.htm?selectedLocale=en (erişim tarihi: 14.04.2018).

Romanya, Karadeniz bölgesi politikasında ABD ile yakın temas halinde olarak içinde ABD'nin olmadığı organizasyonlara dahil olmayı kabul etmek istememiş ve Karadeniz'de mevcut güvenlik risklerini ortadan kaldırmaya yönelik kıyıdaş ülkelerin ortak projelerine katılma fikrine yanaşmamıştır.³⁸⁷ Romanya dış politikasına bakıldığında Bulgaristan ile kıyaslama yapılacak olursa Bulgaristan Balkanlara önem verirken Romanya için Karadeniz ilk planda olmuştur. Bu çerçevede Romanya hem NATO hem de AB üyesi ülke olarak bu iki örgütün Karadeniz'e açılan kapısı olma niyetindedir. Bu bağlamda Romanya, ABD'nin bölge politikalarında en büyük destek vereni olmaktadır.³⁸⁸ Karadeniz'de ve bölgenin özelinde Kırım'da meydana gelen son gelişmeler ışığında NATO, Rusya'nın Karadeniz'de artan varlığından duyduğu rahatsızlığı dile getirerek Romanya'ya çok uluslu kara hava ve deniz kuvvetlerini kapsayan yeni bir güç konuşlandıracağını belirtti.³⁸⁹

3.5. Romanya'nın Avrupa Birliği'ne Üyeliği

Romanya da Bulgaristan gibi Sovyetlerin dağılmasına kadar sosyalist rejimle yönetilmiştir. Dağılma ile birlikte serbest piyasa sistemine dönmeye ve Batı ile entegre olma sürecine başlanmıştır. Romanya'nın AB üyelik süreci boyunca yaşadıkları Bulgaristan ile yer yer paralellik göstermiştir. Tıpkı Bulgaristan örneğinde olduğu gibi Romanya'nın da Kopenhag kriterlerini yerine getirmesi talep edilmiştir.³⁹⁰ Romanya Baltık ve Orta Avrupa ülkelerinden farklı bir tam üyelik takvimi yaşamıştır. Bunun nedeni o ülkelere göre daha kötü durumda olması ve etrafında yaşanan savaş ortamıdır. 1990'lı yıllarda olan ve bu savaşın içinde fiilen yer almamasına rağmen durumdan birincil derecede etkilenen ülke olmuştur.³⁹¹

AB üyeliği için atılan ilk adım ve taraflar arasında ortaklık sağlayan ilk anlaşma 1 Şubat 1993 yılında imzalanan ve 1 Şubat 1995 yılında yürürlüğe giren Avrupa Anlaşması olmuştur. 1995 yılının haziran ayında Romanya AB üyeliği için başvuruda bulunmuştur.³⁹² Romanya ile tam üyelik müzakerelerinin başlaması kararı 1999 yılının aralık ayında gerçekleştirilen Helsinki zirvesinde alınmıştır. Ancak resmîyette görüşmeler 15 Şubat 2000 yılında başlamıştır.³⁹³ Romanya'nın AB üyeliğini elde edebilmesi için yapması beklenen reformlara bakıldığında zaman genellikle insan hakları ve bunun özelinde azınlık hakları konusunda ilerleme sağlanması, yönetimde şeffaflık ve ekonomik alanda da biriken borçlarla ilgili sorunların çözülmesi ve

³⁸⁷ Arıdemir, 2016: 250.

³⁸⁸ Arıdemir, 2016: 250-251.

³⁸⁹ <https://tr.sputniknews.com/savunma/201710091030503995-nato-karadeniz-rusya-yeni-guc/> (erişim tarihi: 01.01.2018).

³⁹⁰ Tezcan, 2004: 103.

³⁹¹ Özlem, 2007: 39.

³⁹² Kavalalı, 2006: 14.

³⁹³ Tezcan, 2004: 99.

enerji maden taşımacılık alanında iyileştirme sağlanması olmuştur.³⁹⁴ Yolsuzluk sorunuyla mücadelede Bulgaristan ile aynı kaderi paylaşan Romanya, bu sorunu çözüme kavuşturmada istenilen başarıyı elde edememiştir. Avrupa standartlarına uyum sağlanabilmesi amacıyla AB'nin tedbir almaya çalıştığı konularda eksikliklerin görüldüğü bir gerçektir.

2004 yılında gerçekleştirilen AB genişleme dalgası içinde yer alamayan Romanya için AB uyum reformlarını uygulayabilmesi için gerekli yardımların yapılacağı ve aynı zamanda bir yol haritası hazırlanacağı belirtilmiştir.³⁹⁵ 2004 yılına kadar Romanya için açılan 31 fasıldan 24'ü tamamlanmıştır. Geriye kalan 7 tane fasıl da 25 Ekim 2005 yılına kadar tamamlanmıştır. Aşağıda yer alan fasılların tamamlanan ve tamamlanmayanları belirtilmiştir.

Tablo 3.4 Romanya ve AB- Açılan Fasıl Başlıkları

Fasıl No	Fasıl Başlığı		Fasıl No	Fasıl Başlığı	
1	Malların Serbest Dolaşımı		17	Bilim ve Araştırma	
2	Kişilerin Serbest Dolaşımı		18	Eğitim ve Staj	
3	Hizmetlerin Serbest Dolaşımı	--	19	Telekomünikasyon	
4	Sermayenin Serbest Dolaşımı		20	Kültür, Görsel-İşitsel	
5	Şirketler Hukuku		21	Bölgesel Politikalar	--
6	Rekabet ve Devlet Yardımı	--	22	Çevre	--
7	Ortak Tarım Politikası		23	Tüketicinin Kor. Ve Sağlık	
8	Ortak Balıkçılık Politikası		24	Adalet ve İçişleri	--
9	Ortak Taşımacılık Politikası		25	Gümrük Birliği	
10	Vergilendirme		26	Dış İlişkiler	
11	Ekonomik ve Parasal Birlik		27	Ortak Dış ve Güvenlik Politikası	
12	İstatistik		28	Mali Kontrol	
13	Sosyal Pol. Ve İstihdam		29	Mali ve Bütçesel İşler	

³⁹⁴ Tezcan, 2004: 104.

³⁹⁵ Caner, 2009: 96.

14	Enerji	--	30	Kurumlar	
15	Sanayi Politikaları		31	Diğerleri	--
16	KOBİ'ler				

Kaynak: Kavalalı, 2006: 27.

Nihai olarak 2005 yılı Yıllık Kapsamlı İzleme Raporu sonucuna göre bazı konularda teknik yetersizlikler ve alt yapı eksiklikleri bulunmasına rağmen Romanya 1 Ocak 2007 yılında Avrupa Birliği'ne tam üye statüsüyle katılmıştır.³⁹⁶

Romanya eski bir Doğu bloğu ülkesi olmasına karşın Batı'ya en fazla dönük olan ülkeler arasındadır. NATO ve AB üyesi olduktan sonra Karadeniz politikasını, NATO ve AB'nin bölgede varlıklarını arttırması yönünde şekillendirmiş ve ABD'nin Romanya'da askeri üs kurması konusunda gereken izni vermiştir. Romanya'nın böyle bir politika izlemesinin nedeni diğer bölge ülkelerinden olan Rusya ve Türkiye'ye karşı denge oluşturmak istemesi ve askeri eksikliklerini NATO ve AB'yi bölgeye çekerek kapatmak istemesi olduğu söylenebilir.³⁹⁷

3.6. Füze Kalkanı Meselesi

1990'lı yılların sonlarında ABD Başkanı Bill Clinton'ın döneminde, daha önce girişimde bulunulan ancak sonuca ulaştırılamayan Stratejik Savunma Girişimi yeni isim ve sistem geliştirilerek tekrardan gündeme gelmiştir.³⁹⁸ Füze kalkanı esasında uluslararası alanda mücadelede yeni bir araç veya yöntem olarak tanımlanabilir. Füze Kalkanının kullanım amacı salt savunma veya saldırı askeri sistem olmaktan ziyade, uluslararası arenada hem genel hem de bölgesel anlamda ülkelerin dengeleri etkileme, değiştirme veya yeni politik dengeler oluşturmak amacına hizmet etmektedir.³⁹⁹ ABD'nin Polonya ve Çek Cumhuriyeti'ne yerleştirileceğini belirttiği Füze Kalkanı'na, Rusya tepki göstermiştir ve bundan dolayı ABD Türkiye ve Balkanlar'a rotayı çevirme kararı alarak ve bunu NATO'ya da kabul ettirerek Balkanlar'da hem askeri hem de siyasi kontrolünü arttırmayı hedeflemiştir.⁴⁰⁰ Füze Kalkanı, İran tehdidine karşı geliştirilen bir proje gibi görülse de aynı zamanda Rusya'nın Balkanlar üzerindeki egemenliğini de tamamıyla bitirmeyi amaçlayan ve Rusya'nın, Balkanlar'a ve Avrupa'nın doğusunu tehdit edebilecek eylemlerinin de önüne geçebilmesini sağlayacak bir projedir.⁴⁰¹

³⁹⁶ Caner, 2009: 97.

³⁹⁷ Uzal, 2009: 46-47.

³⁹⁸ Uzgel, 2015a: 311.

³⁹⁹ Gözen, 2011: 35.

⁴⁰⁰ Tüysüzoğlu, 2011: 181.

⁴⁰¹ Tüysüzoğlu, 2011: 181.

1980'lerde dönemin ABD Başkanı Ronald Reagan tarafından, NATO ülkelerini, Sovyetler Birliği tehdidine karşı savunmak amacıyla Stratejik Savunma Girişimi (Strategic Defense Initiative) projesi ortaya atılmıştır.⁴⁰² Esasında bu projeden ilk bahsedilmeye başlandığı zaman ortada bir Sovyet tehdidi bulunmuyordu çünkü bu dönemden kısa bir süre sonra zaten Sovyetler çözülme dönemine girerek dağılmaya başlayacaktı. Bu projenin devam ettirilmesinde ki amaç Soğuk Savaş sonrası dönemde oluşacak yeni düzende Batı'nın etkinliğini sağlamlaştırmaktır.⁴⁰³

ABD'nin, Bükreş'ten 180 km uzaklıkta, Romanya-Bulgaristan sınırına yakın bir bölgede konuşlandığı Deveselu adlı füze kalkanı sistemi eski bir Sovyet askeri üssünde kurulmuştur. Aktifleştirilen füze kalkanı Amerika Birleşik Devletleri Füze Savunma Sistemi'ne bağlı olarak çalışacaktır.⁴⁰⁴ Putin Romanya'da aktif hale gelen füze kalkanı ile ilgili yaptığı açıklamada ABD'nin bu hamlesinin savunma ile ilgisi olmadığını nükleer planlarının bir parçası olduğunu vurgulayarak bu sistemin kısa ve orta menzilli füzeler için kullanılabileceğini ve bunun Orta Menzilli Nükleer Kuvvetler Anlaşmasının ihlali olduğunu belirtmiştir. Aynı zamanda bu sistemin Rusya'yı ulusal çıkarları konusunda tehdit etmesi halinde neler yapılması gerektiği konusunda düşünmek zorunda bıraktığını belirtmiştir.⁴⁰⁵

TBMD'nin (Theater Ballistic Missile Defence) amacı Avrupa kıtasına karşı gelebilecek tehditleri (İran başta) yani gelebilecek uzun menzilli balistik füzeleri, Karadeniz'e konuşlandıracağı gemilerindeki uzun menzilli SAM (Surface Air Missile) füzeleri ile Avrupa'ya ulaşmadan, güvenliği tehdit etmeden Karadeniz üzerinde engellemektir.⁴⁰⁶ Eski Deniz Kuvvetleri Komutanı Amiral Viktor Kravchenko, ABD'nin Romanya'daki füze kalkanı sisteminin Karadeniz bölgesinde güç dengelerini bozacağını ve Rusya'nın Karadeniz Filosu'nun güçlendirmesi gerektiğini söylemiştir.⁴⁰⁷

3.7. Avrupa Birliği- Ukrayna İlişkilerinde Karadeniz

Ukrayna'nın gerek Rusya ile tarih boyunca sürdürmüş olduğu bağ, gerekse sahip olduğu konumu ile uluslararası alanda diğer önemli aktörler tarafından ilgi odağı olmuştur, özellikle Soğuk Savaş sonrası NATO ve AB gibi uluslararası örgütler Ukrayna'yı yakından takip

⁴⁰² Gözen, 2011: 35.

⁴⁰³ Gözen, 2011: 35.

⁴⁰⁴ http://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/05/160514_fuze_kalkani (erişim tarihi: 25.04.2018).

⁴⁰⁵ <https://tr.sputniknews.com/rusya/201605131022735817-putin-abd-avrupa-fuze-kalkani-savunma/> (erişim tarihi: 25.04.2018).

⁴⁰⁶ Dağlı, 2009: 111.

⁴⁰⁷ <https://www.timeturk.com/tr/2011/05/18/abd-karadeniz-de-nufuzunu-gosteriyor.html> (erişim tarihi: 04.05.2018).

etmiştir.⁴⁰⁸ Ukrayna'nın AB ile ilgili kaygısı AB sınırının dışında kalmak olmuştur. Ukrayna'da Kuçma liderlik yaptığı dönemde, özellikle Schengen Anlaşması konusunda tepki göstererek bu durumun kıtada az gelişmiş devletler ile gelişmiş devletler arasında bölünmelere neden olacağını bu tür dolaşım kısıtlamalarından kaçınılması gerektiğini vurgulamıştır.⁴⁰⁹ Aynı zamanda örgüte üye devletlerle üye olmayan devletler arasında vize vb. kısıtlamalar için Demir Perde'nin daha insancıl ancak daha az tehlikeli olmayan bir kağıt perde ile yer değiştirme tehlikesi olduğunu dile getirerek kaygılarını yinelemiştir.⁴¹⁰

Ukrayna'yı AB açısından ilgi çekici kılan etkenler arasında enerji gereksinimi önemlidir. AB'nin enerji kaynakları konusunda (doğal gaz ve petrol) Rusya'ya doğrudan bağlanma ihtimali söz konusudur ve bu ihtimali aza indirmek adına Ukrayna ile yakın temas halindedir çünkü AB'ye giden doğal gazın yaklaşık olarak %90'ı Ukrayna üzerinden geçmektedir ve bunun yanında Karadeniz kıyılarının çoğu AB'nin yönlendirmesi altında olacaktır.⁴¹¹ Ukrayna, AB'nin hem ticari kapsamda çıkarları ve enerji güvenliği açısından hem de Karadeniz havzasıyla etkileşim içerisinde olabilme hedefi açısından oldukça önemli bir ülke olarak değerlendirilmektedir.⁴¹²

Rusya ve bunun beraberinde Avrupa'ya enerji ithalinde büyük öneme sahip olan Ukrayna, AB için önemlidir ve esasında karşılıklı bir bağımlılık söz konusudur, özellikle 2005 yılında Ukrayna ve Rusya arasında yaşanan doğalgaz krizi AB'nin enerji politikasında yenilenme gereksinimi doğurmuştur ve bunun akabinde enerji politikalarında Birlik üyeleriyle adım atma yönünde bir gelişme kaydedilmiştir.⁴¹³

3.8. NATO – Ukrayna İlişkilerinde Karadeniz

Soğuk Savaş sonrası dönemde NATO batıdan doğuya Karadeniz'e kadar genişlemesini sürdürmüştür. Romanya'nın ve Bulgaristan'ın 2004 yılında NATO üyeleri olması sonrası ve Gürcistan ile Ukrayna'nın NATO ile ilişkilerinde ilerleme kaydedilmesi, NATO'nun Karadeniz'de etkinliğinin artmasına sebep olmuştur.⁴¹⁴ NATO ve Ukrayna ilişkilerini, Rusya faktörünün ele alınmadan incelenmesi doğru olmayacaktır. SSCB dağıldıktan sonra bağımsız birer devlet olarak ortaya çıkan Karadeniz'e kıyısı olan ülkeler arasında Ukrayna, stratejik,

⁴⁰⁸ Dural ve Emiraliyev, 2015: 122.

⁴⁰⁹ <http://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/YAPICI-Utku-UKRAYNA-NATO-%C4%B0L%C4%B0% C5%9EK% C4%B0LER% C4%B0N% C4%B0N-TAR% C4%B0HSEL-ANAL% C4%B0Z% C4%B0.pdf> (erişim tarihi: 25.05.2018).

⁴¹⁰ Moroney, 2001: 15.

⁴¹¹ Dural ve Emiraliyev: 2015: 122.

⁴¹² <http://www.bilgesam.org/incele/76/-ab-ile-rusya-arasinda-ukrayna/#.WsJzTC5ubIU> (erişim tarihi: 02.04.2018).

⁴¹³ Bahtiyar, 2018: 535-538.

⁴¹⁴ Polat, 2017: 51.

askerî ve ekonomik açılardan en önemli ülkeler arasında yerini alır ve Ukrayna'nın bu önemi NATO- Ukrayna ilişkilerini, Ukrayna- Rusya ilişkilerini ve aynı zamanda Ukrayna-AB ilişkilerini etkilemektedir.⁴¹⁵

Ukrayna ve NATO ilişkileri, SSCB'nin henüz dağıldığı sırada ve Rusya'nın 1993 yılında Askeri Doktrininin yürürlüğe girmesinden önce Batı yönelimi olan grupların öncülüğünde Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi'ne katılmasıyla başlamıştır.⁴¹⁶ Ukrayna, Konsey'e dahil olduğu andan itibaren aktif bir katılımcı olmuştur ve SSCB sonrası bağımsızlığını kazanan ülkelerin NATO ile ilişkilerini geliştirmede faydalı ve görüşmelerin sağlanabileceği bir platform olarak değerlendirmiştir.⁴¹⁷

3.9. Avrupa Birliği ve NATO'nun Gürcistan ile Olan İlişkileri

19. Yüzyılda Rus egemenliği altına giren ve 1918'de bağımsızlığını kazanan ancak daha sonra tekrardan Sovyet hakimiyeti altına girmesiyle bağımsızlığına kavuşabilmek için Sovyetlerin dağılmasını bekleyen Gürcistan, diğer çoğu Sovyet uydusu ülkelerin yaşadığı gibi ekonomik sorunlarla ilgilenmiştir. Bunun yanında Gürcistan sahip olduğu etnik çeşitliliğin sebebiyet verdiği çatışmalarla uğraşmak zorunda kalmıştır. Karadeniz'in doğu kıyısında bulunan stratejik konumu itibariyle oldukça önem arz eden bu ülke tüm Kafkasya dağları ve o bölgeden geçen yolların ciddi bir kısmını kontrolü altında tutmaktadır.⁴¹⁸ Gürcistan jeopolitiğine etki eden hususlar arasında, Karadeniz'e kıyısı olan bir Güney Kafkasya ülkesi olması yer almaktadır.⁴¹⁹ AB'nin Doğu Avrupa ülkelerini kapsayacak şekilde genişlemesi ve sınırlarının Karadeniz'e ulaşmasıyla birlikte Gürcistan'da birliğin dikkatini çekmeye başlamıştır.

Gürcistan ile ilgili dikkat çeken bir önemli başka husus bölgenin sadece AB için değil Rusya gibi önemli bir aktör için de ciddi bir öneme sahip olmasıdır. Gürcistan, coğrafi konumu itibariyle Rusya ile en uzun sınıra sahip olan Güney Kafkasya cumhuriyetidir. Gürcistan'ın stratejik konumu Rusya için ciddi önem arz etmektedir. Gürcistan'ın stratejik konumunu Rusya'nın hayati çıkar alanı içerisinde yer alır ve bu bölgeyi Rusya'nın özel ilgi bölgesinde yer

⁴¹⁵ <http://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/YAPICI-Utku-UKRAYNA-NATO-%C4%B0L%C4%B0%C5%9EK%C4%B0LER%C4%B0N%C4%B0N-TAR%C4%B0HSEL-ANAL%C4%B0Z%C4%B0.pdf> (erişim tarihi: 25.05.2018).

⁴¹⁶ <http://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/YAPICI-Utku-UKRAYNA-NATO-%C4%B0L%C4%B0%C5%9EK%C4%B0LER%C4%B0N%C4%B0N-TAR%C4%B0HSEL-ANAL%C4%B0Z%C4%B0.pdf> (erişim tarihi: 25.05.2018).

⁴¹⁷ <http://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/YAPICI-Utku-UKRAYNA-NATO-%C4%B0L%C4%B0%C5%9EK%C4%B0LER%C4%B0N%C4%B0N-TAR%C4%B0HSEL-ANAL%C4%B0Z%C4%B0.pdf> (erişim tarihi: 25.05.2018).

⁴¹⁸ Aydınğün ve Balım, 2012: 119.

⁴¹⁹ Koçer,2010: 109.

almasında neden olur.⁴²⁰ Özellikle sahip olduğu konumu sebebiyle bölgede bulunan ülkeleri birbirine ve Orta Asya petrolünü ve doğalgazını da Avrupa'ya bağlayan köprü niteliğinde olan bir ülke olması Gürcistan'ın önemini tekrardan ortaya koyan başka bir örneklendirmedi.⁴²¹ Gürcistan'ın yalnızca AB ile değil Batı ile olan ilişkileri değerlendirilirken Rusya'nın dikkate alınmaması değerlendirmenin eksik olmasına yol açabilir. Gürcistan'ın coğrafi konumu esasında AB'ye üyeliği söz konusunda büyük bir paradoksa neden olmaktadır. Sahip olduğu coğrafya nedeniyle Rusya engeliyle karşı karşıya kalırken farklı bir konumda yer almış olsaydı birliğin dikkatini çekiyor olması mümkün olur muydu sorusunu akıllara getiriyor.⁴²²

Gürcistan'ın ekonomisi bir geçiş ekonomisi olarak tanımlanabilir ve bu tanımlama doğrultusunda geçiş ekonomisinin en belirgin özellikleri; sanayileşmenin yetersiz, teknolojik gelişmelerin geride kalması, finans kaynaklarının sınırlı olmasıdır.⁴²³ AB ile ilk diplomatik düzeyde ilişkiler 21 Aralık 1992 yılında gerçekleşmiştir ancak Gürcistan ile o dönemde düzgün bir devlet mekanizması ve piyasa ekonomisi meydana getirebilmek kolay olmamıştır.⁴²⁴ Gürcistan'da hem yönetim tarafından hem de halk tarafından NATO üyeliği ile ilgili olumlu yaklaşım Gürcistan'ın stratejik konumu göz önüne alındığında (Karadeniz doğu ucunda yer alan ve Karadeniz ile Kafkasya ülkeleri arasında köprü konumunda bulunması) Rusya'nın bölgedeki çıkarlarına aykırı düşmektedir.⁴²⁵ Bağımsızlık sonrası dönemde ekonomik ve siyasi sorunlarını Batı ile entegre olarak çözebileceğini düşünen Gürcistan coğrafi konumu gereği Rusya'nın çıkar alanı içerisinde olmasından dolayı Rusya'nın müdahalesiyle karşılaşmıştır. Zaten ortada soğuk savaş sonrası birbirine bir anda düşman olan Rusya ve Gürcistan, coğrafyanın önemini gösterdiği bir ülke olan Gürcistan'da Batı ile Rusya arasında yeni bir mücadele alanı olan ülke halini almıştır.⁴²⁶ Osetya ve Abhazya'da baş gösteren bağımsızlık isteklerine Rusya'nın destek vermesi ve müdahalesi Rusya'nın NATO'ya giden yolunda engel teşkil etmiştir çünkü NATO üyeliğe kabul edeceği ülkelerin sınır anlaşmazlıkları ve iç çatışmaları olmaması gerekliliğini belirtmiştir.⁴²⁷

Gürcistan'ın NATO üyesi olma çabası Rusya ve NATO arasında anlaşmazlık oluşmasına neden olmuştur. Bölgenin stratejik konumunun çıkar çatışmalarının merkezi haline gelmesinde, Avrupa'nın Rusya'ya artan enerji bağımlılığı, enerji zengini Hazar bölgesi

⁴²⁰ Karabayram, 2007: 171.

⁴²¹ Aydınğün ve Balım, 2012: 120.

⁴²² <http://politikaakademisi.org/2014/02/14/avrupa-birliigi-ile-butunlesme-gurcistana-ne-vaat-ediyor/> (erişim tarihi: 10.12.2017).

⁴²³ Koçer, 2010: 120.

⁴²⁴ Özer, 2007: 117.

⁴²⁵ Kodaman, 2017: 148.

⁴²⁶ Koçer, 2010: 110.

⁴²⁷ Kodaman, 2017: 148-149.

arasında yer alması ve ABD'nin Hazar bölgesinde söz sahibi olmak için izlediği politikalar etki etmiştir.⁴²⁸ Rusya, Ukrayna ve Gürcistan'ın NATO'ya olası üyelik ihtimalleri konusundaki hassasiyetini her zaman dile getirmiştir. ABD'nin Gürcistan'ın NATO'ya üye olması konusundaki ısrarının nedenleri arasında enerji faktörü ve Rusya'nın bölgede kontrolünü azaltmayı hedefleyen jeopolitik bir strateji olarak ifade edilebilir.⁴²⁹

3.10. Türkiye-NATO İlişkilerinde Karadeniz

Türkiye'nin NATO üyeliği, Karadeniz kıyıdaş ülkeleri arasında gerçekleşen ilk üyeliktir. Bunun nedenleri arasında, Türkiye'nin Sovyet egemenliği altında olmayan bağımsız bir ülke olması ve tehdit olarak gördüğü Sovyetlere karşı denge politikası izlemesidir. 1945 ve 1946'lı yıllarda, Sovyetler Türkiye'nin toprak bütünlüğünü bölmek istediği yönündeki niyetini, Doğu Anadolu topraklarını ve Boğazlara yerleşmek istediğini açıkça ifade ederek belirtmiştir.⁴³⁰ Türkiye'nin NATO'ya üyeliği sürecini yakından takip eden Sovyetler bu konuda Türkiye'ye oldukça ağır ithamlarda bulunarak basın yolunu kullanarak Türkiye için olumsuz eleştirilerde bulunmuştur.⁴³¹

SSCB'nin yayılmacı söylemleri karşısında ABD ile ilişkilerine ağırlık veren Türkiye, ABD'nin de içinde bulunduğu bu pakta dahil olmak istiyordu. Türkiye'nin ilgisine karşılık NATO'nun belirli bir coğrafi bölgeyi kapsadığı belirtilerek Türkiye dışarıda bırakılmak istenmiştir. Türkiye'nin örgüte üyeliği, 1950 yılında Kore Savaşı'na dahil olmasıyla gerçekleşmiştir. O zamana kadar, Türkiye'nin üyeliği konusunda sıcak yaklaşmayan ülkeler, Kore Savaşı sonrası bu tutumlarını değiştirmek zorunda kalmışlardır. Türkiye, 1949 yılında Washington'da imzalanan Kuzey Atlantik Anlaşmasıyla kurulan NATO'ya 18 Şubat 1952'de katılmıştır.⁴³² Batının güvenlik kapsamında Türkiye'nin yeri oldukça önemlidir. Türkiye Karadeniz sahillerinde, Orta Asya'da atom bombası test ve Sovyet füze fırlatma yerlerine en yakın konumda bulunan elektronik istasyonlara sahip bir ülkedir.⁴³³ Bundan dolayı Türkiye NATO'nun güney kanadını güçlü kılacak, Sovyetlerle mücadelede NATO'nun savunma sistemine önemli katkılar sağlayacak ve Ortadoğu'da Sovyet yayılmasını önleyebilecek stratejik bir ortaktır.⁴³⁴ Türkiye'yi Karadeniz'de etkili kılan önemli hususlar arasında, 20 Temmuz 1936 yılında imzalanan ve Türkiye'nin Boğazlar üzerindeki hâkimiyetini kayıtsız

⁴²⁸ Köktaş, 2015: 104.

⁴²⁹ Özkan, 2010: 3.

⁴³⁰ Armaoğlu, 2017: 466.

⁴³¹ Bulut, 2008: 43.

⁴³² https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_52044.htm?selectedLocale=en (erişim tarihi: 17.05.2018).

⁴³³ Ekici ve Baharçipek, 2016: 163.

⁴³⁴ Ekici ve Baharçipek, 2016: 163.

şartsız öngören Montrö Boğazlar Sözleşmesi olmuştur.⁴³⁵ ABD'nin Karadeniz'de faaliyetlerinin kısıtlanmasında büyük paya sahip olan Montrö, ABD'nin senaryolarında NATO'yu başrole getirerek etkinliklerini NATO bayrağı altında gerçekleştirmesinde büyük paya sahiptir.⁴³⁶

⁴³⁵ Bükülmez ve Küpeli, 2007: 193.

⁴³⁶ <http://www.turksam.org/tr/makale-detay/449-kuresel-mucadelenin-yeni-rekabet-alani-karadeniz-ve-montro-anlasmasi> (erişim tarihi: 23.05.2018).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM KIRIM KRİZİ VE KARADENİZ

4.1. Doğu Batı Rekabetinde Ukrayna Siyaseti

SSCB'nin dağılmasının ardından gerçekleştirilen referandum sonucu %90,3 oranında bir sonuçla bağımsızlığını ilan eden Ukrayna⁴³⁷, 24 Ağustos 1991 yılında bağımsızlığına kavuşan ülke ilk kez uzun soluklu bir bağımsızlık dönemi yaşamaktadır. Ukrayna, SSCB cumhuriyetleri arasında zengin ve en büyük üçüncü toprağa sahip cumhuriyetti. Yaklaşık olarak yirmi bin civarında nehir ve akarsu bulunan bölgede en önemli nehirler Dinyeper, Dinyester, Donetsk ve Bug'dur.⁴³⁸ Ukrayna, Rusya ve Avrupa arasında tampon ülke konumunda olması, geçiş bölgesi özelliğine sahip olması, transit enerji koridoru olması ve en önemlisi Karadeniz'e kıyısı bulunması sebebiyle Rusya ve Batı'nın ilgi alanında yer almaktadır. Jeopolitik konumu itibarıyla önemli olan Ukrayna aynı zamanda çıkar çatışmalarının yaşandığı bir ülke olmuştur. Bağımsızlığının ardından bir müddet daha iç ve dış politikasında Sovyetlerin izini taşımıştır. Dış politikasında Avrupa ile entegrasyon kurarak NATO ve AB ile güvenliğini ve ekonomik bağımsızlığını garanti altına alma çabası içerisinde olmuştur⁴³⁹.

Rusya, Karadeniz bölgesinde en önemli ülke konumunda olan Ukrayna'da Rusya yanlısı bir politika izlenmesini arzu etmekteyken Ukrayna'nın Doğu kısmını hariç tutarsak geri kalan kısımlarında halkın çoğunluğu Avrupa ile entegre olmak istemektedir. Rusya'nın 'Yakın Çevre' olarak adlandırdığı eski Sovyet bölgesinde NATO ve AB'nin hızlı bir genişleme sürecine girmesi Rusya'yı tedirgin etmiştir. Ancak Ukrayna'da bulunan Rus nüfusun yaklaşık olarak %22'sini meydana getirmesi ve Ukrayna'nın Doğu ve Güney kısımlarında bulunan halkın Rus yanlısı olması bölgenin Rusya tarafından etkilenmesini, iç ve dış politikasını şekillendirirken dikkate almasını zorunlu kılmıştır.

ABD'nin Ukrayna ile ilişkilerine bakıldığı zaman Ukrayna'nın Rusya'ya olan bağımsızlığını azaltabilmek için ekonomik yardımlar yaptığı görülmektedir ve ekonomik açıdan yardım yaptığı ülkeler arasında Ukrayna üçüncü sıradadır.⁴⁴⁰ Ukrayna Batı ile ilişkilerini ileri düzeye taşıma isteğine sahip olmasına rağmen geçmişten gelen ve sürdürmek zorunda kaldığı Rusya ile denge politikasını korumak zorunda kalmıştır. Ancak Ukrayna'nın artan önemi özellikle Batı için bu enerji anlamına gelmektedir, bölgede Batı'nın varlığını ve etkinliğini artırma çabası içine girmesine sebep olacaktır.

⁴³⁷ Bilener, 2007: 118.

⁴³⁸ Aydınğün ve Balım, 2012: 214.

⁴³⁹ Olçar, 2007:261

⁴⁴⁰ Olçar, 2007:264

Barışçıl ve şiddet içermeyen aynı zamanda adından veya içerdiği sembollerden dolayı Renkli Devrimler veya Kadife Devrimler olarak adlandırılan devrimler ABD'nin bölgede rejim değişikliklerine yol açan demokratikleşme hareketleridir. Bu devrimlerin ilk ayağı Sırbistan olmuştur. Halk sivil itaatsizlik gösterileriyle Devlet Başkanı olan Slobodan Miloseviç'i seçime zorladı ve ardından gösterilerini Miloseviç'in rakibi olan Vojislav Kostunica'nın 2000 yılında galibiyetinin tanınmasına kadar sürdürdü.⁴⁴¹ Renkli devrimler silsilesinde ikinci sırada Gürcistan örneği vardır. Gürcistan'da 2003 yılı genel seçimlerinde yerli ve uluslararası gözlemciler tarafından yapılan açıklamada usulsüzlük yapıldığı söylenmiştir. Seçimlerin galibinin Saakaşvili olduğunu kamuoyu araştırması sonucuna dayandırarak iddia eden Saakaşvili'nin Ulusal Hareket Partisi itiraz ederek gösterilere başlamıştır. ABD ve Batılı devletler gösterilerin düzenlenmesinde ve örgütlenmesinde ön planda yer almıştır.⁴⁴² Bir sonraki örneği 2004 yılında Ukrayna'da görülmektedir. Seçimlere hile karıştığı gerekçesiyle halk gösterilere başlamış Turuncu Devrim olarak adlandırılan gösteriler sonucu halkın zaferiyle sonuçlanmıştır. Son iki örnek Kırgızistan ve başarısızlıkla sonuçlanan Azerbaycan örnekleridir. Kırgızistan daha fazla demokrasi ve özgürlük istemiyle gösteriler düzenleyerek yönetim değişikliğine gitmeyi başarmıştır.

4.1.1. Turuncu Devrim

1991 yılında bağımsız olan Ukrayna 2004 yılı seçimlerine kadar 'ikili siyaset' olarak da adlandırılabilir. Rusya ile Batı arasında denge kurmaya çalışarak politika yürütme çabası içerisinde olmuştur. 2004 yılının Ekim ayında yapılan devlet başkanlığı seçimlerinde ilk turda 24 aday katılmıştır ancak hiçbir aday tarafından gerekli olan 50+1 oranı yakalanamayınca 2004'ün Kasım ayında ikinci tur seçimleri yapılmıştır. Ukrayna Merkezi Seçim Komisyonu tarafından açıklanan kesin sonuçlara göre ilk turun ilk sırasında yüzde 39.87 oy oranıyla Yuşçenko bulunurken ikinci sırada yüzde 39.32 oy oranıyla Yanukoviç gelmektedir.⁴⁴³

İkinci tur seçimlerine hazırlanan Yuşçenko ve Yanukoviç'in süreç boyunca olan tutumları incelendiğinde batıdan yana hala umudu olan Yanukoviç ve Rusya ile olan ilişkilerin seçim sonunda galip gelmesi halinde de bozulmadan devam edeceğini sergilemeye çalışan ancak Batı yanlısı bir siyaset izleyeceğinin sinyallerini veren Yuşçenko görülmektedir. Rusya tarafından desteklenen Viktor Yanukoviç ve Batı yanlısı Viktor Yuşçenko arasında geçen ikinci tur seçiminin galibinin Yanukoviç olduğu açıklanmıştır.⁴⁴⁴ Ancak Yuşçenko, Donetsk ve

⁴⁴¹ Aydın, 2017: 465.

⁴⁴² Ağacan, 2011: 69.

⁴⁴³ Oğan, 2004: 236.

⁴⁴⁴ Olçar, 2007: 80.

Lugansk bölgelerinde seçime hile karıştırıldığını iddia ederek oy verenlerine destekçilerine seslenerek itiraz etmelerini ve meydanlara inmelerini istedi. Bundan sonra yaşanan süreçte, Ukrayna 2005 yılına kadar devam edecek Turuncu Devrim'i yaşamıştır.

Yapılan itirazlar ve ardından halkın sokaklara dökülerek gösteriler düzenlemesi sonucu Ukrayna Yüksek Mahkemesi ve dönemin Devlet Başkanı olan Leonid Kuçma, ikinci tur seçimlerine hile karıştırıldığını söylemek zorunda kalmıştır. 2004 yılının sonunda seçimler yenilenmiş oylama sonuçlarına göre Yuşçenko yüzde 51.99 oy alırken Yanukoviç yüzde 44.19 da kalmıştır yani seçimden az oy farkıyla galip olarak çıkan taraf Batı destekli Yuşçenko olmuştur. Yanukoviç Ukrayna'nın doğusundan ve güneyinden oy alırken Yuşçenko batı kesiminden oy almıştır. Yanukoviç'in batı bölgesinden oy alamamasındaki en temel etkenin izlemiş olduğu Rusya yanlısı politikalar olduğu söylenebilir. Yuşçenko'nun demokratikleşme AB ve NATO ile entegre olma isteği ABD ve AB tarafından hoşnutlukla karşılanmış Batı'dan desteğini hem seçimlerin adil olması konusunda söylemlerle hem de maddi olarak almasını sağlamıştır. Seçim sürecinde Turuncu Devrim yalnızca iç siyasi rekabetin değil dış güçlerin de kendi aralarında mücadele gösterdiği bir dönem olmuştur.⁴⁴⁵ Bu mücadeleden Turuncu Devrim'in başarıya ulaşmasıyla Batı zafer elde etmiştir. Yanukoviç mağlubiyetinin ardından düzenlenen ikinci seçimle ilgili Yuşçenko'nun lehine gerçekleşen ihmaller olduğunu savunmuş ancak çözümü Yuşçenko'nun yaptığı şekilde halkı sokaklara toplayarak değil mahkemede arayacağını söylemiştir.⁴⁴⁶

Yuşçenko'nun devrim sonrasında başkan olarak göreve başlamasının ardından başbakanlık koltuğuna kimin geleceği sorusu merak edilirken bu soruya cevap olarak göreve devrim süresince etkin rol oynayan Yuliya Timoşenko getirilmiştir. Yuşçenko ile Yanukoviç'in yol birliği çok geçmeden bozulmaya başlamıştır. Timoşenko Turuncu devrim süresince omuz omuza dayanışma içinde hareket ettiği Yuşçenko için Ukrayna'nın ulusal çıkarlarına ihanet ettiği ithamlarında bulunmuştur. Bu iddialarda bulunurken gerekçe olarak 2006 yılında Ukrayna'nın Rusya ile imzaladığı 5 yıllık bir doğalgaz tedarik anlaşmasını göstermiştir. Bu anlaşma ile enerji piyasasının önemli bir kısmını Rus kontrolü altına bıraktığını söylemiş ve bunun başarılı bir anlaşma olarak gösterilmesinin normal olmadığını ifade etmiştir.⁴⁴⁷ Başarıya ulaşmış bir devrimde birbirlerine destek olan Yuşçenko ve Timoşenko'nun göreve geldiklerinden sonra içinde buldukları anlaşmazlıklar en çok Rusya yanlısı olan muhalefetin işine yaramıştır.

⁴⁴⁵ Bozkurt, 2006: 157.

⁴⁴⁶ Oğan, 2004: 244.

⁴⁴⁷ <https://www.evrensel.net/haber/168518/ukrayna-da-turuncu-husran> (erişim tarihi: 12.11.2017).

4.2. Meydan Olayları

Meydan olaylarını anlayabilmek için hem Turuncu Devrimle gelen Yuşçenko dönemine hem de 2010 seçimleri sonrası ülkenin iç ve dış politikasına bakmak gereklidir. Yuşçenko döneminde gerçekleşmesi vaat edilen taleplerin karşılanamadığı, yolsuzluk ve rüşvet ile mücadelenin istenilen sonuca ulaşamaması, özel sektörde istenilen gelişimin yakalanamaması ve en önemlisi Rusya'nın Batı yanlısı olan bu yeni yönetime karşı desteğini azaltması ülkede yaşanan ekonomik vahametinin daha çok hissedilmesi Yuşçenko'nun popüleritesine olumsuz yönde etki etmiştir. Dönemin dış politika amacı Batı ile yakın ilişkiler içinde olarak AB ve NATO'ya üye olabilmektir. Kiev'in AB ve NATO üyeliklerine Rusya'nın tepkisinin kesin olması üzerine Batı, Moskova'yı karşısına almayarak Kiev'in önüne gerçekleştirmesi için reformlar sürmüştür.⁴⁴⁸ Yuşçenko'nun izlemiş olduğu bir diğer politika Ukrayna halkını öncelikli kılarak Ukraynaca kullanımını yaygın hale getirmeye çalışmak olmuştur. Bu durum hiç şüphesiz Ukrayna'nın doğusunda ve Kırım'da bulunan ve çoğunluğu Rusça konuşan halk tarafından olumsuz karşılanmıştır.⁴⁴⁹

Yuşçenko'nun döneminde istenilen başarıların ve gelişmelerin yaşanmamasının ardından ve Timoşenko ile olan anlaşmazlıklarının olumsuz etkisinden dolayı Yanukoviç yükselişe geçerek 2010 yılı seçimlerinde yönetimi devralmıştır. Yanukoviç Başkan olarak görev yaptığı yeni döneminde, başbakanlığı zamanından kalma Rus yanlısı izlenimleri silebilmek adına AB üyeliğini hedefi olarak belirtmiş ve Rusya ile AB arasında denge politikasını takip edeceğini söylemiştir ancak gerçekleştirdiği hamlelerine bakıldığında zaman zaman Rusya'ya Kırım'daki Karadeniz filosunu genişletme tavizini vermiştir.⁴⁵⁰

Meydan olaylarının patlak vermesinin ve bunun ardından yaşanacak olan Kırım krizi ve ilhakının tetikleyicisi olarak Yanukoviç'in halkın özellikle Batı destekçisi kesiminin istediği AB ile imzalanacak olan siyasal ve ekonomik ortaklık anlaşmasını ertelediğini açıklaması olmuştur. Bunun ardından Batı yanlısı geniş halk kitleleri tarafından protesto gösterileri başlamıştır.

Kronolojik olarak bakıldığında zaman, olaylar 21 Kasım 2013 tarihinde Yanukoviç'in AB ile ilişkilerin rafa kaldırılmasını duyurmasının ardından Kiev'de ilk etapta halkın küçük gösterilerle tepkisini göstermesiyle başlamıştır. 30 Kasım itibari ile güvenlik güçlerinin şiddetini arttırmasının ardından halkın tepkisi de büyüyerek olayların geniş bir kitleye yayılmasına sebep olmuştur. 2014 'ün ocak ayında olaylar durulmaya başladığı sırada hükümet tarafından protestocuları hedef alan yasal düzenlemeler gerilimin tekrardan artmasına ve bu

⁴⁴⁸ Çomak ve Cerrah, 2014: 732

⁴⁴⁹ Karadeli, 2014: 124.

⁴⁵⁰ Karadeli, 2014: 126.

defa silahlı çatışmaların ve ölümlerin gerçekleştiği olayların yaşanmasına neden olmuştur.⁴⁵¹ Meydan olaylarının en kanlı günü olan 20 Şubat'ta göstericilerden 50 kişi keskin nişancılar tarafından hayatlarını kaybetmiştir.⁴⁵² 21 Şubat 2014'te Yanukoviç ülkeyi terk etmiştir. Yanukoviç'in ülkeden ayrılmasının ardından geçici hükümet kurulmuştur. Oluşturulan yeni hükümette Timoşenko'ya yakınlığıyla bilinen Aleksander Turçinov parlamanto tarafından geçici cumhurbaşkanlığı görevine atanmıştır. Geçici başbakanlık görevine ise Arseny Yatsenyuk gelmiştir.

4.3. Kırım Krizi

Kırım krizi birdenbire ortaya çıkmış bir vaka değildir. Kökleri Ukrayna'nın tarihi boyunca çeşitli işgallere maruz kalması ve oluşturamadığı ulus devlet eksikliğinden de kaynaklanmaktadır. Bağımsızlığının ardından neredeyse otuz yıl geçmiş olmasına rağmen hala daha kimlik sorunu ve ortak tarih bilincinde olamayan bir ülkedir Ukrayna.⁴⁵³ Aynı zamanda Ukrayna'nın iç ve dış politikasında aldığı kararlar ve yaptığı hamlelerle bağlantılı bir durumdur. İlk etapta yerel boyutlu olan ve bir önceki başlıkta açıklandığı üzere demokrasi arayışı olarak nitelendirilebilecek bir krizken, Rusya'nın Kırım'ı ilhak etmesiyle birlikte uluslararası bir krize dönüşmüştür. Sorunun temelinde yatan en önemli sebepler arasında gösterilecek bir etken de bölgenin etnik yapısıdır. Ukrayna'nın 2001 yılı nüfus sayımı sonuçları aşağıdaki tabloda gösterildiği üzeredir:

Tablo 4.1 Ukrayna'nın 2001 Yılı Resmi Nüfus Sayım Sonuçları.

	Etnik Grubun Adı	Nüfus	Ülke Nüfusuna Oranı
1	Ukraynalı	37.541.700	%77,8
2	Rus	8.334.100	%17,3
3	Belarusyalı	275.800	%0,6
4	Moldovyalı	258.600	%0,5
5	Kırım Tatarı	248.200	%0,5
6	Bulgar	204.600	%0,4

⁴⁵¹ Oktay, 2014: 16-17.

⁴⁵² <https://tr.sputniknews.com/avrupa/201502201014088069/> (erişim tarihi: 13.11.2017).

⁴⁵³ Olçar, 2007: 20.

7	Macar	156.600	%0,3
8	Romen	151.000	%0,3
9	Leh	144.100	%0,3
10	Musevi	103.600	%0,2
11	Ermeni	99.900	%0,2
12	Rum	91.500	%0,2
13	Tatar	73.300	%0,2
14	Çingene	47.600	%0,1
15	Azerbaycan Türkü	45.200	%0,1
16	Gürcü	34.200	%0,1
17	Alman	33.300	%0,1
18	Gagavuz	31.900	%0,1
19	Diğer	177.100	%0,4

Kaynak: <http://2001.ukrcensus.gov.ua/eng/results/general/nationality/> (erişim tarihi: 12.12.2017).

Yukarıda yer alan tabloya bakarak net bir şekilde rakamsal olarak nüfus dağılımını söylemek mümkün değildir. Çünkü yukarıda adı geçen etnik grubun kendi içinde oldukça heterojen bir toplum yapısına sahip olduğundan bahsedilebilir.⁴⁵⁴ Bir diğer konu dile bağlı etnik yaklaşımdır burada ortaya çıkan sonuç ise yine Rus azınlıklardan Ukraynaca konuşan olduğu gibi Rusça konuşan Ukraynalıların da olduğu gözlemlenebilir.⁴⁵⁵

Ülkenin doğusu ve güneyinde çoğunluk Rus ve Rusça konuşan halktan meydana gelirken batısında Ukraynalı ve Batı ile entegrasyon yanlısı halk mevcuttur. Krizi başlatan olaylar silsilesinin başında hiç kuşkusuz dönemin Rus yanlısı lideri olan Yanukoviç'in Avrupa Birliği ile entegrasyon yerine Rusya ile yakınlaşması gelmektedir. Rusya ile ilişkilerin dış politikayı şekillendirecek kadar önem kazanması ve AB ile imzalanması beklenen 'Doğu Ortaklığı Antlaşması'nı imzalamaktan vazgeçmesinin sebepsiz olduğu düşünülemez. Rusya'nın enerji kartını kullanarak doğalgazda uyguladığı indirim, maddi destek ve en önemlisi

⁴⁵⁴ Karadeli, 2014: 115.

⁴⁵⁵ Karadeli, 2014: 115-116.

muhtemel bölünme tehdidi sebep olarak gösterilebilir.⁴⁵⁶ Bunun ardından halkın tepkisi ve akabinde gerçekleşen protestolar sonrası Yanukoviç'in ülkeyi terk etmesi ve yerine Batı yanlısı olarak tanımlanabilecek Arseniy Yatsenyuk gelmiştir. Yaşanan bu gelişmelerin ardından Ukrayna'nın daha fazla Batının etkisine girmesini istemeyen Rusya Kırım üzerinde hak iddialarını ortaya atarak krizin uluslararası boyut kazanmasına neden olmuştur.⁴⁵⁷ Halkın antlaşmanın imzalanmaktan vazgeçilmesine verdiği tepkinin nedeni antlaşmanın amacının Ukrayna ile AB arasında her türlü alanda iş birliği fırsatını doğurması ve ülkeyi AB standartlarına taşıma hedefinde olmasından kaynaklanmaktadır.⁴⁵⁸

Yanukoviç'in AB ile ilişkileri bekleme alması kararının ardından Batı yanlısı halkın sokaklara inmesi Rusya destekli karşı hareketin oluşmasına neden olmuştur. Turuncu Devrim sonrası yaşanan gelişmelerden sonra Rusya bunun tekrar etmesini istememiş bu olayın Turuncu Devrim'de olduğu gibi Batı'nın galibiyetiyle sonuçlanmaması için müdahalede bulunmuştur. Bir önceki bölümde yer alan meydan olaylarının ardından Rusya yanlısı silahlı grup 2014'ün 27 Şubat'ında Kırım'ın başkenti Simferopol'deki resmi binaları kontrol altına almıştır. 28 Şubat'ta Sivastopol deniz üssünde⁴⁵⁹ görevli olan ve Rus personeli olduğundan emin olunan silahlı personel Kırım'ın genelinde egemen konuma geçmiştir. Bu sırada Rusya Parlamentosunda Putin tarafından Ukrayna'ya asker gönderilmesi için yetki talebi kabul edilmiştir.⁴⁶⁰

4.3.1. Rusya'nın Kırım'a Asker Çıkarması

Rusya bölgeye gerçekleştirdiği müdahaleyi Kırım'da yaşamakta olan Rus halkının ırkçı saldırılara maruz kalmaması adına önleyici bir hamle olarak tanımlamıştır.⁴⁶¹ Kırım'ın Rusya tarafından ilhakından sonra Karadeniz'in kuzeyi Rusya'nın kontrolü altına girmiştir.⁴⁶² Yanukoviç'in AB ile 2010 yılında paraf edilen Derinleştirilmiş Doğu Ortaklığı projesine katılmayacağını belirtmesi⁴⁶³ akabinde Kiev'de gerçekleşen olaylar sonrası yeni bir dönem başlamıştır.⁴⁶⁴ Yeşil adamlar olarak adlandırılan armasız üniformalarıyla ancak Rusya

⁴⁵⁶ Derman ve Ongarova, 2014: 18.

⁴⁵⁷ <http://www.bilgesam.org/incele/598/-kirim-krizi-ve-turkiye/#.WjFzD1VlIU> (erişim tarihi: 13.12.2017).

⁴⁵⁸ Demir, 2014: 170.

⁴⁵⁹ Rusya'nın vazgeçmek istemediği, Akdeniz'e açılmasına olanak sağlayan, Ukrayna'da bulunan bu üs 1997 yılında imzalanan antlaşmayla 2017 yılına kadar Ukrayna'dan kiralandı. Ayrıca 2010 yılında bu anlaşma Medvedev ve Yanukoviç tarafından 2042 yılına kadar tekrar uzatılmıştır.

⁴⁶⁰ <https://diplomatikeyorum.com/2014/03/05/ukrayna-krizi/> (erişim tarihi: 14.12.2017).

⁴⁶¹ <https://www.setav.org/kirima-rus-mudahalesinin-gerekceleri/> (erişim tarihi: 12.01.2017).

⁴⁶² <http://qha.com.ua/tr/fikir-yazilari/stratejik-acidan-karadeniz-ve-kirim/160298/> (erişim tarihi: 12.01.2018).

⁴⁶³ Taşdemir ve Özer, 2015: 44.

⁴⁶⁴ <http://aa.com.tr/tr/dunya/rusya-nin-kirim-i-yasa-disi-ilhakinin-uzerinden-uc-yil-gecti/771891> (erişim tarihi: 18.01.2018).

Federasyonuna ait olan askeri birlikler, Kırım'da Kırım'ın ilhakında önemli rol oynamışlardır.⁴⁶⁵

İlk olarak Rusya Federasyonu'na ait olduğu iddia edilen askeri birliklerin 28 Şubat'ta Kırım'a girdikleri belirtilmiştir. Ukrayna Cumhurbaşkanı Kırım Özel temsilcisi konumunda olan Sergiy Kunitsin, Rusya'nın Kırım'a asker çıkarmasıyla ilgili olarak 13 Rus uçağının Gyardeyskoye Askeri üssüne indiğini ve her bir uçağın içinde 150'şer kişi bulunduğunu Ukrayna'nın yerel televizyon kanalında dile getirmiştir.⁴⁶⁶ Rusya ise bu ifadelerle Rusya'nın Sivastopol'de Karadeniz filosu bulundurma anlaşmasının bulunduğunu ve bu çerçevede hareket edildiğini dile getirmiştir.⁴⁶⁷

27 Şubat 2014 günü Kırım Özerk Cumhuriyeti Parlamentosu ve daha sonra başbakanlık binası kimliği belirsiz askeri üniformalı kişiler tarafından işgal edilmiş, 28 Şubat günü ise hava alanı yine aynı benzeri şekilde askeri üniformalı kimliği belirsiz kişiler tarafından işgal edilmişti.⁴⁶⁸ Kırım'a giren askeri üniformalı kişilerce köprü, telefon şebekeleri ve internet bağlantıları kesilmiş Ukrayna ile Kırım'ı birbirine bağlayacak olan tüm yolların önüne geçilmek istenmiştir.⁴⁶⁹ Bölgede meydana gelen gelişmeler sonucunda Putin, 1 Mart 2014'de Duma'dan Ukrayna'da yaşanan gelişmeleri göz önünde bulundurarak Rus vatandaşları ile Kırım Özerk Cumhuriyeti başta olmak üzere Ukrayna'da bulunan Rus silahlı kuvvetlerine bağlı askeri birliklere yönelik oluşabilecek tehditlere müdahalede bulunulabilmesi için silahlı kuvvet kullanılması konusunda izin verilmesi talebinde bulunmuştur.⁴⁷⁰

Rusya, Ukrayna'nın doğu kesiminde düzenli askeri birliklerin varlığını reddetmiştir. Rusya'nın bölgede askeri varlığını reddetmeye devam etmesi birkaç devlet tarafından kabul görmüştür.⁴⁷¹

4.3.2. Referandum ve Rusya'nın Kırım'ı İlhakı

2013 yılının sonunda başlayan siyasi krizin kitlesel gösterilerle büyümesi ardından Yanukoviç'in Rusya'ya kaçması parlamentoda Rus etkisinin azalacağı düşüncesine neden olurken Rusya bu defa güç unsurlarını ortaya koyarak Ukrayna üzerindeki çıkarlarından vazgeçmeyeceğini ve bu çıkarlarını sonuna kadar savunma yoluna gideceğini gösterdi.⁴⁷²

⁴⁶⁵ <http://qha.com.ua/tr/yasam-olaylar/kirim-da-kullanilan-039-yesil-adamlar-039-simdi-de-ukrayna-nin-dogusunda/133160/> (erişim tarihi: 18.01.2018).

⁴⁶⁶ <http://www.aljazeera.com.tr/haber/kirimda-rus-gerilimi> (erişim tarihi: 19.01.2018).

⁴⁶⁷ <http://www.aljazeera.com.tr/haber/kirimda-rus-gerilimi> (erişim tarihi: 19.01.2018).

⁴⁶⁸ Ercan, 2015: 107.

⁴⁶⁹ Ercan, 2015: 107.

⁴⁷⁰ Abdullahzade, 2014: 161.

⁴⁷¹ Allison, 2014: 1257.

⁴⁷² Koçak, 2015: 9.

Ukrayna'da siyasi krizin Yanukoviç'in görevinden azledilmesi sonrası yerine gelen geçici hükümet ile sakinleşeceği düşüncesi yerini, Kırım'ın siyasi iktidarsızlığı öne sürerek tek taraflı bağımsızlık ilan etmesiyle⁴⁷³ büyük sorunlar silsilesinin başlangıcını oluşturmuştur. Rusya, Kırım halkının büyük çoğunluğunun Rusya'ya bağlanmak istediğini ve bunun referandumla resmîyet kazanacağı görüşünde olmuştur.

Ukrayna'nın toprak bütünlüğünü bozacak olan kararın çıkmasından bir adım öncesini oluşturan referandum kararı ve aynı zamanda referandumun işleyiş süreci çok hızlı gelişmiştir.⁴⁷⁴ Rusya'nın inkâr ettiği ancak Rusya'ya ait olduğu resimli belgelerle savunulan Rus birliklerinin 27 Şubat'ta Kırım'a girmesinin ardından Kırım Özerk Cumhuriyeti Parlamentosu'nu kontrol altına alarak hükümetin değiştirilmesi ve 25 Mayıs'ta mevcut özerklik statüsünün güçlendirilmesiyle ilgili bir referandum kararının alınmasında öncü rolü oynamışlardır.⁴⁷⁵ 6 Mart'ta toplanan Kırım Özerk Cumhuriyeti Parlamentosu Kırım'ın geleceğini belirleme adına yapılan oturumda Kırım'ın Rusya'ya bağlanması kararının alındığını ve bu kararla ilgili referandumun 16 Mart'ta yapılacağını açıkladı.⁴⁷⁶

Kırım bölgesinden referandum kararına tepkiler Rusya'ya katılmak isteyen halk tarafından sevinçle karşılanırken Kırım Tatarları Rusya'ya bağlanma konusunda karşıt tutum sergilemişlerdir.⁴⁷⁷ Tatarların "tarihsel düşman" olarak gördükleri Rusya ile birleşme yerine Ukrayna çatısı altında yaşamaya devam etmek istediklerini belirtmiş ve Rus yönetimine karşı pasif direniş başlatacaklarını dile getirmişlerdir.⁴⁷⁸

Kırım Tatarları lideri olan Mustafa Kırımoğlu ve aynı zamanda Kırım Tatar halkı için önem teşkil eden isimlerin Rusya'nın Kırım'ı ilhak etmesi sonrası Kırım'a girmesi yasaklanmıştır.⁴⁷⁹ Rusya'nın Kırım'ın ilhakını kabul etmek istemeyen Kırım Tatarlarına baskıcı tutumu birçok Kırım Tatarlarını yurtlarından ayrılmaya mahkûm etmiştir.⁴⁸⁰ Aynı zamanda Kırım Tatarlarına yönelik faili meçhul ölümler ve aktivistlerin kaçırılması hadiseleri sıklıkla yaşanmaya başlamıştır.⁴⁸¹ Kırım Tatarları çoğunluk olarak referandumu boykot edeceklerini ve katılmayacaklarını belirtmişlerdir.⁴⁸²

⁴⁷³ <http://aa.com.tr/tr/dunya/kirimda-referanduma-giden-surec/174575?amp=1> (erişim tarihi: 06.01.2018).

⁴⁷⁴ Aksöz, 2015: 10.

⁴⁷⁵ İmanbeyli, 2014: 5.

⁴⁷⁶ <http://aa.com.tr/tr/dunya/kirimda-referanduma-giden-surec/174575?amp=1> (erişim tarihi: 05.01.2018).

⁴⁷⁷ İmanbeyli, 2014: 6.

⁴⁷⁸ <http://www.dw.com/tr/tatarlar-ukraynay%C4%B1-istiyor/a-17614794> (erişim tarihi: 05.01.2018).

⁴⁷⁹ Koçak, 2015: 26.

⁴⁸⁰ <http://qha.com.ua/tr/toplum/korkunc-rakam-iscalden-sonra-binlerce-kirim-tatari-kirim-i-terk-etti/161867/> (erişim tarihi: 05.01.2018).

⁴⁸¹ <http://www.bbc.com/news/magazine-28680977> (erişim tarihi: 05.01.2018).

⁴⁸² <http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/kirimda-tartismali-referandum> (erişim tarihi: 06.01.2018).

16 Mart 2014 yılında düzenlenen referandum için Kırım Parlamentosu, referandumda sorulacak sorularda iki kere değişikliğe gitmiş ilk olarak referanduma Kırım'ın özerkliğinin artırılması için gidileceği beyan edilirken, daha sonra ortaya çıkan metne Rusya'ya bağlanma seçeneği dâhil edilmiştir. Alınan kararlara bakıldığı zaman, Ukrayna anayasasının 73.maddesinde yer alan ülke sınırlarının değişikliğiyle ilgili bir referandumun ülke genelinde yapılması gerekliliği⁴⁸³ referandumun meşruiyetini sorgular niteliktedir. 16 Mart 2014 tarihinde Kırım'da düzenlenen referanduma resmi kayıtlara göre katılım %81'in üzerinde olmuştur.⁴⁸⁴ Resmî sonuçlara göre referanduma katılan Kırım ve Sivastopol halkının %96,77'si Rusya ile birleşme yönünde oylarını kullanmışlardır.⁴⁸⁵ Putin yapılan referandumun sonucu olarak ortaya çıkan Kırım'ın Rusya'ya bağlanması kararını resmi olarak onaylayan taslak kararnameyi imzalamıştır.⁴⁸⁶

Rusya Federasyonu başkanı Vladimir Putin Kırım'ı Rusya'ya bağlayan kararnameyi imzaladıktan sonra yaptığı konuşmasında süreç hakkında açıklamalarda bulunmuştur. Yapılan referandumun Kırım halkının isteği doğrultusunda gerçekleştiğini, referandumun uluslararası normlara ve demokratik prosedürlere aykırı olmadığını belirtmiştir.⁴⁸⁷ Putin 18 Mart'ta yaptığı konuşmasında aynı zamanda Kırım'ın zaten tarihsel olarak da Rusya'ya bağlı olduğunu, Ukrayna'da yaşanan kaos ortamında Kırım ve Ukrayna'nın doğusunda yaşayan Rus vatandaşları ve Rusça konuşan halkın zarar görmemesi için koruma yükümlülükleri olduklarını ifade etmiştir ve yapılan bu eylemlerin bu çerçevede değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamıştır.⁴⁸⁸

4.3.3. Uluslararası Hukuk ve Kırım Meselesi

Ukrayna'nın iç sorunu olarak başlayan ardından uluslararası bir krize dönüşen olay Kırım'ın self determinasyonu ve ardından Rusya ile birleşmesiyle sonuçlanmıştır.⁴⁸⁹ Kırım'ın Rusya'ya bağlanması sürecinde düzenlenen referandumun Rus askeri birliklerinin varlığı altında gerçekleştiği ön plana çıkarılarak Kırım'ın Rusya ile birleşmesi uluslararası arenada uluslararası hukuk açısından sorgulanabilir bulunmuştur.⁴⁹⁰ Kırım'ın ilhakının uluslararası

⁴⁸³ İmanbeyli, 2014: 5.

⁴⁸⁴ Kuşçu, 2014: 312.

⁴⁸⁵ <http://politikaakademisi.org/2015/01/14/uluslararasi-hukuk-ve-kirim-krizi/> (erişim tarihi: 08.01.2018).

⁴⁸⁶ <http://america.aljazeera.com/articles/2014/3/17/crimea-declares-independencesizesukrainestateproperty.html> (erişim tarihi: 10.01.2018).

⁴⁸⁷ <http://en.kremlin.ru/events/president/news/20603> (erişim tarihi: 11.01.2018).

⁴⁸⁸ Kuşçu, 2014: 313.

⁴⁸⁹ Gürseler, 2014: 87.

⁴⁹⁰ Gürseler, 2014: 93.

hukuk açısından değerlendirilmesinin yapılabilmesi için self-determinasyon hakkında birkaç önemli noktayı belirtmek gerekmektedir.

Self-determinasyon, uluslararası hukukun en tartışmalı kavramlarından birisidir.⁴⁹¹ Devletler tarafından ülke bütünlüğü göz önünde bulundurulduğunda çekinceyle yaklaşılacak bu kavram yine aynı şekilde devletlerin çıkarlarına göre hareket etmelerine olanak da tanıyabilmektedir.⁴⁹² Self-determinasyon hakkı yani kendi kaderini tayin etme hakkı mevcut bir devlette yaşayan halkın kendi siyasi sistemini özgür bir şekilde seçme ve kendi ekonomik, sosyal ve kültürel gelişimini devam ettirebilme hakkıdır.⁴⁹³ Bu hak halklara sömürgeciliğin aşılması aşamasında tanınacak bir hak olarak ortaya çıkarken aynı zamanda devletlerin ülke bütünlüğü de göz önünde bulundurularak belli sınırlar içerisinde tanımlanmıştır.⁴⁹⁴

Kırım örneğinde ayrılma, Ukrayna'nın Kırım bölgesinde yaşayan Rus halkın talepleri doğrultusunda gerçekleşmiş bölgede yaşayan diğer etnik unsur olan Tatarlar bu talebe ciddi direniş göstermişlerdir.⁴⁹⁵ Kırım'ın self determinasyon hakkını etnik ve kültürel boyutta farklılık unsuruna dayandırmıştır ve bahsi geçen konularda ayrım tabii tutulması Kırım'ın Rusya'ya bağlanmasına sebep olan şikayetleri arasında yer almıştır.⁴⁹⁶ Bahsedildiği üzere self determinasyon üzerinde net bir tanımın olmaması Kırım sorununda da bu hakkın tartışmalı kullanım şeklini korumasına neden olmuştur. Kırım'da yaşayan Rus nüfus, Rus kimliklerinin tehdit altında olduğu gerekçesine sığınarak self determinasyon hakkını kullanmış Rusya'nın desteği ile birlikte Ukrayna'dan ayrılarak Rusya ile birleşmiştir. Esasında bu durum Kırım'ın Ukrayna'dan ayrılmak için ilk denemesi olmamıştır ancak Ukrayna Kırım'ın her bağımsızlığa giden adımında Ukrayna Kırım'a daha fazla özerklik tanıyarak bu süreci uzatma yoluna gitmiştir.⁴⁹⁷

Kırım'ın ilhakının uluslararası hukuk boyutunda değerlendirilmesi yapılırken dikkate alınması gereken bir diğer önemli konu 1994'de imzalanan Budapeşte Memorandumu'dur. 23 Haziran 1992 tarihli ABD başkanı Bush tarafından dönemin Ukrayna lideri Leonid Kravçuk'a gönderilen mektupta Sovyetlere ait olan nükleer silahlar yük olarak ifade edilerek Ukrayna'dan bu silahların kaldırılması konusunda hızlı davranılması gerektiği vurgulanmıştır.⁴⁹⁸ Ukrayna

⁴⁹¹ Kılınç, 2008: 949.

⁴⁹² Kılınç, 2008: 955.

⁴⁹³ <http://opil.ouplaw.com/view/10.1093/law:epil/9780199231690/law-9780199231690-e873> (erişim tarihi: 25.01.2018).

⁴⁹⁴ Kılınç, 2008: 974.

⁴⁹⁵ Abdullahzade, 2014: 172-173.

⁴⁹⁶ Gürseler, 2014: 101.

⁴⁹⁷ Gürseler, 2014: 90-91.

⁴⁹⁸ <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/119814.pdf?v=c975e8b1d6921a42e9056de2080196c7> (erişim tarihi: 05.02.2018).

nükleer silahlarından vazgeçmesi karşılığında sınırlarını güvence altına almıştır.⁴⁹⁹ Ukrayna’da bulunan Sovyetlere ait nükleer silahların kaldırılması koşuluyla ABD, Birleşik Krallık ve Rusya Ukrayna’nın toprak bütünlüğünü garanti etmiştir.⁵⁰⁰ Kırım’ın ilhakı ile birlikte Rusya, Ukrayna’nın toprak bütünlüğünü garanti eden ancak oldukça gevşek niteliğe sahip olan Budapeşte memorandumunu geçersiz kılmıştır.⁵⁰¹

4.4. AB ve ABD’nin Kırım Meselesine Yaklaşımı ve Rusya’ya Yönelik Yaptırım Kararları

Rusya’nın Ukrayna’nın toprak bütünlüğünü bozan hamlesinin ardından Uluslararası alanda tepkiler yükselmeye başlamıştır. Tepkiler yerini yaptırımlara bırakmıştır. Batılı devletler Rusya’nın Kırım’ı ilhak etmesine ve Ukrayna’nın doğusuna müdahale etmesine ekonomik yaptırımlarla karşılık vermiştir.⁵⁰² Yaptırımlar Haziran 2014’te AB, ABD tarafından koordineli bir şekilde yürürlüğe girmiştir.⁵⁰³

Kırım’ın ilhakıyla sonuçlanan olayların süreci boyunca başından beri etkili aktörler arasında yer alan AB için Kırım’da yapılan referandum uluslararası hukuk çerçevesinde kabul görebilecek şekilde meydana gelmemiştir.⁵⁰⁴ Yaptırımlar AB’nin Rusya’nın Ukrayna’da gerçekleştirdiği eylemlere verdiği yanıt olmuştur.⁵⁰⁵ Obama yönetimi 2014 mart ayında yaşanan olaylar sonrası yaptırım kararı aldığını duyurdu ve ilerleyen aylar boyunca ek yaptırımların geleceğini AB ile koordineli şekilde devam ettirileceğini belirtmiştir.⁵⁰⁶ Obama yönetimi hedeflenen yaptırımların belirli kişiler, firmalar ve sektörler üzerinde uygulanacağını daha çok Putin’e yakın olan kişiler üzerinde ekonomik yaptırımlar olacağı duyurulmuştur.⁵⁰⁷ ABD’nin başlıca Rusya’ya karşı uyguladığı yaptırımlar;

- ABD’nin yargı yetkisi altında olan varlıklar donduruldu ve ABD’li vatandaşların belirli Rus bireyler ile işlemler yapmasını engellemiştir. Bahsi geçen Rus bireyler Kremlin ile bağlantıları olan; iş adamları, Rus yetkilileri ve milletvekillerini kapsamaktadır.⁵⁰⁸

⁴⁹⁹ <http://www.dw.com/en/ukraines-forgotten-security-guarantee-the-budapest-memorandum/a-18111097> (erişim tarihi: 05.02.2018).

⁵⁰⁰ Marxsen, 2014: 170.

⁵⁰¹ Allison, 2014: 1265.

⁵⁰² Mearsheimer, 2014: 9.

⁵⁰³ <https://www.nato.int/DOCU/review/2015/Russia/sanctions-after-crimea-have-they-worked/TR/index.htm> (erişim tarihi: 04.01.2018).

⁵⁰⁴ Kuşçu, 2014:315.

⁵⁰⁵ Dreyer ve Popescu, 2014: 1.

⁵⁰⁶ <https://fas.org/sgp/crs/row/R43895.pdf> (erişim tarihi: 07.01.2018)

⁵⁰⁷ <https://fas.org/sgp/crs/row/R43895.pdf> (erişim tarihi: 07.01.2018)

⁵⁰⁸ <https://fas.org/sgp/crs/row/R43895.pdf> (erişim tarihi: 07.01.2018)

- Bazı Rus firmalarına ABD’li kişi ve firmalar ile ekonomik işlem yasağı getirilmiştir. Putin’in kişisel bankası olarak nitelendirilen Volga Grup ve Rus devletinin savunma şirketi olarak tanımlanan Almaz-Antey yasaklanan şirketlere örnek olarak verilebilir.⁵⁰⁹
- ABD Rusya’dan teknoloji, petrol ve hizmet alanlarında ihracata kısıtlamalar getirdi ve aynı zamanda ABD askeri ürünlerin Rusya’ya ithalatında da kısıtlamalara gitti.⁵¹⁰

Ekonomik boyutlu uygulanan yaptırımların Rusya’yı etkilemediği söylenemez ancak karşılıklı bağımlılık ortamında caydırıcı nitelikte olması mümkün olmamıştır.⁵¹¹

AB’nin uyguladığı yaptırımlar da ABD’nin yaptırımları ile paralellik göstermektedir. Maddeler halinde AB’nin Rusya üzerinde uyguladığı yaptırımlar gösterilecektir.

- Diplomatik bağlamda; Rusya’nın Kırım’a müdahalesinin ve Ukrayna’nın toprak bütünlüğünü ihlal ettiği gerekçesi ile Soçi’de yapılması planlanan G8 zirvesi yerine, G7 zirvesi kapsamında Brüksel’de 4-5 Haziran 2014 yılında toplandı.⁵¹² AB ve AB üyeleri ile ikili zirveler iptal edilmiştir.⁵¹³
- Ekonomik bağlamda; ABD’nin uyguladığı şekilde benzer ekonomik kısıtlamalarda bulunmuştur. Ayrıca Kırım ve Sivastopol’a da kısıtlamalar getirilmiş, bu bölgelerde yatırım yapılması yasaklanmış ve Ukrayna belgesine sahip olmayan ürünlerin ithaline yasaklar getirilmiştir.⁵¹⁴

AB’nin ve AB üyelerinin Kırım krizine cevabı ABD gibi diplomatik ve ekonomik yaptırımlar şeklinde olmuştur.⁵¹⁵ Yaptırımların caydırıcılık özelliğine sahip olabilmesi için Rus enerji sektörünü hedef alıyor olması gerekirken AB üye ülkelerinin bu bağlamda Rus enerjisine olan bağımlılıkları bu yaptırım kararının gerçekleşmesini mümkün kılamamıştır.⁵¹⁶

Yaptırımlardan beklenen, Rusya’nın para değerini kaybederek alım gücünü kaybeden halkın Rusya’nın dış politikasını gözden geçirmesi için baskı unsuru olmasıydı ancak Rusya’da medyanın da etkisiyle Kırım konusu milli mesele haline getirilmiş ve Putin’in dış politika eylemleri sorgulanmaz duruma gelmiştir.⁵¹⁷ 21 Aralık 2017’de AB yaptırımların uzatılması

⁵⁰⁹ <https://fas.org/sgp/crs/row/R43895.pdf> (erişim tarihi: 07.01.2018)

⁵¹⁰ <https://www.nato.int/docu/review/2015/Russia/sanctions-after-crimea-have-they-worked/EN/index.htm> (erişim tarihi: 16.04.2018).

⁵¹¹ Ozan, 2017: 14.

⁵¹² <http://www.consilium.europa.eu/en/meetings/international-summit/2014/06/04-05/> (erişim tarihi: 15.01.2018).

⁵¹³ https://europa.eu/newsroom/highlights/special-coverage/eu-sanctions-against-russia-over-ukraine-crisis_en (erişim tarihi: 15.01.2018).

⁵¹⁴ https://europa.eu/newsroom/highlights/special-coverage/eu-sanctions-against-russia-over-ukraine-crisis_en (erişim tarihi: 15.01.2018).

⁵¹⁵ Koçak, 2015: 23.

⁵¹⁶ <http://www.21yete.org/tr/arastirma/ukrayna/2014/05/01/7570/ukrayna-krizinde-son-durum-ve-rusyanin-mudahale-olasiligi> (erişim tarihi: 16.04.2018).

⁵¹⁷ Koçak, 2015: 24.

kararında mutabık kalarak, 31 Temmuz 2018 tarihine kadar Rus ekonomisinin belirli sektörlerini hedef alan ekonomik yaptırımlar uzatılmıştır, uzatılma kararı alınan yaptırımlar,⁵¹⁸

- AB birincil ve ikincil sermaye piyasalarına, Rus büyük çoğunluğu Rus devletine ait finans kurumları ve AB dışında kurulmuş olan yan kuruluşları ile üç büyük Rus enerji ve üç savunma şirketi için erişimin sınırlandırılması kararı
- Silah ticaretinde ithalat ve ihracata yasak getirilmesi
- Petrol üretimi ve keşfi için kullanılabilir hassas teknolojiye ve hizmetlere Rus erişimini kısıtlama kararı

4.5. NATO'nun Kırım Meselesine Yaklaşımı ve Rusya'ya Yönelik Yaptırım Kararı

Kırım'ın ilhak edilmesi uluslararası arenada tepki çekmiş ve uluslararası örgütler tarafından Rusya'ya karşı caydırıcı yaptırım kararları alınması yönünde adımlar atılmasına neden olmuştur. NATO Kırım'ın ilhak edilmesinin ardından Rusya'nın Ukrayna'daki yasadışı askeri müdahalesini kınadığını ve Rusya'nın askeri kuvvetlerini geri çekmesi gerektiğini talep ettiklerini açıklamıştır.⁵¹⁹ Gerçekleştirilen müdahalenin Avrupa-Atlantik güvenliğini tehdit ettiğini ve bu gayri meşru ilhakin kabul edilmeyeceğini belirtmiştir.⁵²⁰ NATO, Rusya'nın yönlendirmesiyle Kırım'da gerçekleştirilen referandumun uluslararası hukuka aykırı olduğunu ve sonucunu tanımadıklarını beyan etmiştir. Ayrıca 1-2 Nisan 2014 tarihlerinde NATO'ya üye devletlerin dışişleri bakanlarıyla Brüksel'de düzenlenen toplantıda Ukrayna'da yaşananlar sonrası Rusya ile askeri ve sivil alanlarda sürdürülen iş birliğinin sonlandırılması ve Ukrayna'nın savunma gücünün artırılması konusunda üye ülkeler ile ortak karara varılmıştır.⁵²¹

Batı ve Batılı kurumların Rusya'ya karşı yaptırım kararı almaları Rusya ve Batı ilişkilerini olumsuz yönde etkilemiştir. Bu bağlamda Rusya 2014 yılında 2010 yılı askeri doktrinini geçersiz kılarak yeni askeri doktrinini duyurmuştur. 26 Aralık 2014'de imzalanan yeni doktrinde Ukrayna'daki çatışmalar da Rusya'ya karşı yeni tehdit unsuru olarak doktrinde yerini almıştır.⁵²² 2010 yılı Rus askeri doktrininde yer alan NATO tehdidi ise 2014 yılı doktrininde genişletilmiş şekliyle yerini korumuştur.⁵²³

⁵¹⁸ <http://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2017/12/21/russia-eu-prolongs-economic-sanctions-by-six-months/> (erişim tarihi: 16.04.2018).

⁵¹⁹ https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_112964.htm (erişim tarihi: 15.04.2018).

⁵²⁰ https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_112964.htm (erişim tarihi: 15.04.2018).

⁵²¹ <http://www.bilgesam.org/incele/1728/-kirim-krizi-sonrasi-nato-rusya-gerilimi/#.WtOnbS5uaUk> (erişim tarihi: 15.04.2018)

⁵²² https://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/12/141226_rusya_askeri_doktrin (erişim tarihi: 10.05.2018).

⁵²³ https://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/12/141226_rusya_askeri_doktrin (erişim tarihi: 10.05.2018).

4.6. AGİT ve Kırım Krizi

AGİT; Balkanlar, Doğu Avrupa ve Orta Asya bölgelerinde ortaya çıkan sorunların çözüme ulaştırılma sürecinde diyalog yöntemini esas alan ve demokratik faaliyetler başta olmak üzere ekonomik, askeri-politik faaliyetlerde de bulunmaktadır.⁵²⁴ 20 Mart 2014'te, AGİT Ukrayna'nın talebi üzerine, bölgede ortaya çıkan huzursuzluk ortamında Ukrayna toplumunun farklı kesimleri arasında güven tesisi oluşturabilmek amacıyla bölgeye 15 uluslararası uzmandan oluşan bir ekip göndermiştir.⁵²⁵ Ukrayna'da meydana gelen olay yalnızca Ukrayna ve Rusya arasında yaşanmakla kalmamış aynı zamanda bölge ülkelerinin de krizden etkilenmelerine neden olmuştur.⁵²⁶

AGİT'in, Ukrayna'da yaşanan kriz sırasında içinde bulunduğu çalışmalar arasında AGİT Özel Gözlem Misyonu bulunmaktadır; Ukrayna'nın AGİT Özel İzleme Misyonu (SMM) 21 Mart 2014'te AGİT'e Ukrayna hükümeti tarafından yapılan bir talep sonucu ve 57 devletin uzlaşma kararı sonucu oluşturulmuştur.⁵²⁷ Özel Gözlem Misyonu, Ukrayna'nın tüm bölgelerinde silahsız, sivil olarak görev yapmaktadır ve temel görevleri arasında Ukrayna'daki durum hakkında tarafsız gözlem yapmak, gözlemlediklerini raporlamak ve krizin oluşumunda etkisi olan taraflar arasında diyalogun sağlanmasını kolaylaştırmaktır.⁵²⁸

Ukrayna'da olayların patlak vermesinin ardından gözler AGİT'e çevrilmiştir ve AGİT bölgede meydana gelen olaylara, Özel İzleme Misyonu, Gözlemci Misyonu, İnsan Hakları Değerlendirme Misyonu ve Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiserliği ile dahil olmuştur.⁵²⁹ Ancak her ne kadar bölgede krizin demokratik yollarla çözüme kavuşturulması için faaliyetlerde bulunulsa da Ukrayna'nın toprak bütünlüğünün bozulması şekliyle sonuçlanmıştır. Bu durumun uluslararası arenada yankıları AGİT ve benzeri uluslararası kuruluşların işlevselliğini sorgular hale getirmesi şeklinde olmuştur.⁵³⁰

4.7. Kırım'da Rus Askeri Varlığı ve Karadeniz Güvenliği

Rusya için, Doğu-Batı, Kuzey-Güney yönleri arasında kritik konumda bulunan Kırım, Karadeniz'deki Rus askeri varlığının sürdürülmesi hedefi kapsamında geçmişten bugüne önemini korumuştur.⁵³¹ Kırım'ın Ukrayna'ya verilmesi ve ardından Sovyetlerin dağılması ile

⁵²⁴ Düzdaban, 2014: 409.

⁵²⁵ <https://www.osce.org/home/125575?download=true> (erişim tarihi: 07.05.2018).

⁵²⁶ Düzdaban, 2014: 409.

⁵²⁷ <https://www.osce.org/special-monitoring-mission-to-ukraine> (erişim tarihi: 07.05.2018).

⁵²⁸ <https://www.osce.org/special-monitoring-mission-to-ukraine> (erişim tarihi: 07.05.2018).

⁵²⁹ http://www.academia.edu/16549840/Avrupa_G%C3%BCvenlik_ve_%C4%B0%C5%9Fbirli%C4%9Fi_Te%C5%9Fkilat%C4%B1_ve_Ukrayna_Krizi . (erişim tarihi: 24.05.2018).

⁵³⁰ http://www.academia.edu/16549840/Avrupa_G%C3%BCvenlik_ve_%C4%B0%C5%9Fbirli%C4%9Fi_Te%C5%9Fkilat%C4%B1_ve_Ukrayna_Krizi . (erişim tarihi: 24.05.2018).

⁵³¹ Ekici, 2015: 33.

Sovyetlerin en büyük mirasçısı olan Rusya'nın elinden stratejik önemi bu denli hassas bir bölgeyi kaybetmiş olması Karadeniz filosu konusunda Ukrayna ve Rusya'yı sıklıkla karşı karşıya getirmiştir.⁵³² Odesa ve Sivastopol'de bulunan üslerini 1991 yılı sonrasında kaybeden Rusya, donanmasının %18,3'ünü ve kıyı tesislerinin neredeyse yarısını Ukrayna sınırları içerisinde bırakmak zorunda kalmış⁵³³ ve aynı zamanda yaşanan ekonomik zorluklar sebebiyle gemilerinin büyük bir kısmını hizmet dışında bırakması Karadeniz bölgesinde Deniz Gücünün yok olma noktasına gelmesine sebep olmuştur⁵³⁴.

Vladimir Putin, 2001 yılında ortaya attığı Denizcilik Doktrini⁵³⁵ ekseninde donanma gücünün artırılması gerektiği üzerinde durmuştur.⁵³⁶ NATO'nun Bulgaristan ve Romanya'yı kendi bünyesine dahil etmesiyle birlikte NATO Karadeniz'de askeri varlığını hissettirmeye yönelik girişimlerde bulunmuş⁵³⁷ ve bunun akabinde NATO'nun bölgede genişlemesine Rusya'nın cevabı Karadeniz filosunu modernize etmek olmuştur.⁵³⁸ Kırım ilhakinin ardından Rusya, bölgede askeri konuşlanmasına hız vererek bombardıman uçakları, savaş uçakları, radar sistemleri, füze savunma sistemleri ve denizaltılarının yerleştirilmesini sağlamıştır.⁵³⁹

4.7.1. Sivastopol ve Rus Donanması

Kırım'ın stratejik açıdan önemi tartışmasız olan bölgesi Sivastopol, Karadeniz'de dengeleri etkileyen unsurlar arasındadır. 1784 yılında, Rus askeri hiyerarşisinde Çariçe tarafından en yüksek makama getirilen Grigory Aleksandrovich Potemkin'in eylemlerinden ilki orduda reformlar yapmak ve Karadeniz'e, Sivastopol'e bir filo kurmak olmuştur.⁵⁴⁰ Sivastopol'de bulunan Rus Karadeniz donanması, yalnızca askeri öneminden kaynaklı değil bunun beraberinde Rusya için sembolik önemi de bulunmaktadır.⁵⁴¹ II. Katerina dönemiyle birlikte Rusya, Kırım yarımadasında Karadeniz filosu bulundurmaya başlamış ve Soğuk Savaş dönemi ile bölgede etkinliğini arttırarak stratejik açıdan oldukça önemli olan Sivastopol'de de bir üs kurmuştur.⁵⁴² SSCB'nin dağılması ve akabinde yıllar önce Ukrayna'ya hediye edilen

⁵³²Akman, 2014: 2-8.

⁵³³Yılmaz, 2007: 47.

⁵³⁴ http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/3027/akdeniz_kimin_denizi (erişim tarihi: 21.03.2018).

⁵³⁵ 9 Temmuz 2001 yılında Vladimir Putin tarafından, Rusya'nın coğrafî konumu, donanması ve filolarını göz önünde bulundurarak denizcilik alanında lider pozisyonda olabilmek adına gerekli adımların atılması beyanında bulunmasıyla ortaya çıkan kavram, Rusya'nın Kırım'ı topraklarına katmasını ve NATO'nun doğuya doğru genişlemesinin ardından 2015 yılında yeniden güncellenmiştir.

⁵³⁶ Çomak vd., 2014: 144.

⁵³⁷ Polat, 2018: 376.

⁵³⁸ Çomak vd., 2014: 144.

⁵³⁹ Polat, 2018: 376.

⁵⁴⁰ <https://www.britannica.com/biography/Grigory-Aleksandrovich-Potemkin-Prince-Tavrichesky-Imperial-Prince> (erişim tarihi: 21.03.2018)

⁵⁴¹ Akman, 2014: 11.

⁵⁴² Alkan, 2015:93.

bölgenin Ukrayna sınırları içerisinde kalması, Karadeniz Donanmasının, Ukrayna'ya bağlı özerk bir cumhuriyet olan Kırım'da bulunması Ukrayna'nın Rusya açısından önemini arttıran etken olarak ortaya çıkmaktadır.⁵⁴³ 31 Mayıs 1997 yılında Rusya ve Ukrayna arasında imzalanan Dostluk ve İşbirliği anlaşması gereği iki ülke toprak bütünlüklerine karşılıklı olarak saygı gösterecek, sınırların değişmezliği ve çatışma halinde çözüm yollarının barışçıl şekilde gerçekleşeceğini kabul etmişlerdir.⁵⁴⁴ Daha sonra iki ülke arasında Karadeniz filosunun kullanımını ilgilendiren ve Sivastopol üssünün 20 yıl kullanımı karşısında 97.75 milyon dolara kiralanmasını içeren anlaşmalar imzalanmıştır.⁵⁴⁵ Kırım'da bulunan Karadeniz filosunun paylaşımı ve Sivastopol üssünün kullanımı konusunda 28- 31 Mayıs 1997 tarihleri arasında paylaşım ve kullanımı ilgilendiren sorunların çözümü için Ukrayna'da dönemin Ukrayna Başbakanı Pavlo Lazarenko ve Rusya'yı temsil eden dönemin Rusya Başbakanı Viktor Chernomyrdin arasında üç anlaşma imzalanmıştır.⁵⁴⁶ Bunlar;

- Rusya Federasyonu Karadeniz Donanması'nın Ukrayna'da Konuşlanmasının Şartları ve Statüsü Anlaşması,
- Karadeniz Donanması'nın Paylaşımı ve Ukrayna Topraklarında Konuşlanmasıyla ilgili olarak Ödemelerin/Hesapların Çözümüne Kavuşturulması Anlaşması,
- Karadeniz Donanması'nın Paylaşımının Parametreleriyle İlgili İmzalanan Anlaşma'dır.⁵⁴⁷

Kırım'ın ilhakından sonra, Rusya Dışişleri Bakan Yardımcısı Grigoriy Karasin, Rusya ve Ukrayna arasında 1997 ve 2010 yılında imzalanan Karadeniz Filosu ile ilgili anlaşmaların feshedildiğini ve bu anlaşmaların feshinden sonra Rusya'nın Ukrayna'ya olan borcunun 10-11 milyar dolar değerinde olduğunu açıklamıştır.⁵⁴⁸

Kırım Rusya tarafından ilhak edilmeden önce her ne kadar Ukrayna'ya bağlı özerk bir bölge olsa da Rusya bölgeye olan ilgisinden taviz vermemiş dönem dönem bölgede varlığını hissettirme girişimlerinde bulunmuştur. 2010 yılının haziran ayında dönemin Rusya Savunma Bakanı Anatoliy Serdükov yaptığı bir açıklamada Sivastopol'da bulunan Rusya Karadeniz Donanması mevcudunda azalmaya gidileceğini ancak donanmada silah ve teçhizat konularında yenilikler yapılacağını dile getirmiştir.⁵⁴⁹ Rusya'nın Karadeniz'e açılan bu limanı aynı zamanda Rusya'nın dünya denizlerine açılmasına olanak sağlayan ve Rusya'nın elden

⁵⁴³ Al ve Özdiil, 2017: 157.

⁵⁴⁴Yapıcı, 2010: 352.

⁵⁴⁵ Bilener, 2007: 123.

⁵⁴⁶Erkek, 2006: 99-100.

⁵⁴⁷Erkek, 2006: 100.

⁵⁴⁸ <https://www.sabah.com.tr/dunya/2014/04/01/rusya-ukrayna-ile-yaptigi-anlasmalari-feshediyor> (erişim tarihi: 27.03.2018).

⁵⁴⁹ <https://tr.sputniknews.com/turkish.ruvr.ru/2010/06/09/9432195.html> (erişim tarihi: 23.03.2018)

çıkarmak istemediği, donanmalarının büyük bir kısmına ev sahipliği yaptığı bir bölgedir.⁵⁵⁰ Kırım Krizi'ne doğru gidecek sürece de etki eden bu değerli limanın kiralınması konusu üzerine olmuştur. 2017 yılında Rusya'nın Sivastopol'de bulunan üssü kiralama süresi sona eriyordu ancak uzatılmasına imkân tanıyan anlaşmanın Rusya Devlet Başkanı Dimitri Medvedev ile Ukrayna Devlet Başkanı Viktor Yanukoviç tarafından imzalanmasıyla 2042 yılına kadar daha süre tanınmıştır.⁵⁵¹ Kırım'ın Rusya ile entegrasyonu ile birlikte Rusya'nın Karadeniz'de sahip olduğu kıyı şeridi uzamış ve bununla birlikte yeraltı kaynakları açısından da zenginlik elde etmiştir.

4.8. NATO'nun Kırım Krizi Sonrası Karadeniz Politikası

NATO Karadeniz'i erişilmesi ve kontrol altında tutulması gereken stratejik bir bölge olarak görmektedir ve bu bölgeye doğru genişleyen NATO bölge ülkelerinin NATO ile ilişkilerini gerek işbirliği yaparak gerekse ekonomik ve siyasi açıdan bölge devletlerinin bu örgüte ihtiyacı olduğunu anımsatarak sıcak tutmaktadır.⁵⁵² NATO, Ukrayna'da yaşanan Kırım Krizi benzeri duruma 2008 yılında şahitlik etmiş ve Rusya'nın iki ayrılıkçı bölgenin Gürcistan'ın toprak bütünlüğünü bozmasına izin vermesini izlemekle kalmıştır.⁵⁵³ NATO'nun Krizde caydırıcı tepkiyi gösterememesinin nedenleri arasında NATO üyesi ülkeler arasında uyumsuzluğun bulunması da vardır.⁵⁵⁴ Rusya Federasyonu'nun Kırım'ı ilhak etmesinin etkileri yalnızca bölge devletleri ile sınırlı kalmamış Batı'nın da bu gidişattan endişe duymasına neden olmuştur.

Rusya, Ukrayna ile Kırım sorununu, Moldova ile Transdinyester bölgesi sorununu ve Gürcistan ile Abhazya ve Güney Osetya sorunlarını yaşamaktadır ki bu sorunlar bölge ülkelerinin Batı ile yakınlaşmasına neden olan sebepler arasında gelmektedir.⁵⁵⁵ Bölgedeki mevcut sorunlar dikkate alındığında NATO ile Rusya Federasyonu'nun Karadeniz'deki güç mücadelesinin önümüzdeki yıllarda da devam edeceği öngörülmektedir zira bölgenin ekonomik, siyasi, enerji geçiş güzergahı ve askeri açıdan önemli olması gibi sebeplerden dolayı Karadeniz hem NATO, hem de Rusya için kontrol altında tutulmak istenilen bir bölge konumundadır.⁵⁵⁶

⁵⁵⁰ <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/sivastopol-ve-yalta-neden-bu-kadar-onemli-26015341> (erişim tarihi: 23.03.2018)

⁵⁵¹ http://www.bbc.com/turkce/haberler/2010/04/100422_sevastopol_deniz (erişim tarihi: 26.03.2018).

⁵⁵² Polat, 2017: 57.

⁵⁵³ Oğuz, 2015: 1.

⁵⁵⁴ Pouliot, 2010: 223.

⁵⁵⁵ Polat, 2017: 53.

⁵⁵⁶ Polat, 2017: 53.

NATO Genel Sekreteri Jens Stoltenberg, NATO ile Rusya arasında istenmeyen olayları ve kazaların önüne geçebilmek için çeşitli mekanizmaların oluşturulmasının gerekli görüldüğünü belirtmiştir.⁵⁵⁷ Bunun yanı sıra Rus gemilerinin Karadeniz’de bulunan Amerikan gemilerinin yanından geçtiği, Türk hava sahasının Rus uçakları tarafından ihlal edildiği ve NATO uçaklarına çok yakından müdahale eden Rus savaş uçaklarının sorumsuz davranışlarının bulunduğu tespit edildiği belirtilmiştir ki bunlardan kaynaklı olarak NATO Doğu Avrupa’da askeri varlığını artırma yönünde karar aldığını belirtmiştir.⁵⁵⁸

4.9. Ukrayna Dış Politikasının Kırım Krizi’ne Yaklaşımı ve Karadeniz Güvenlik Algısı

Rusya-Ukrayna ilişkilerinde tarihsel bağların yanı sıra, Rusya’nın ekonomiyi bir koz olarak kullanması ikili ilişkilerin belirleyici unsurudur.⁵⁵⁹ Rusya, Batı ile ilişkilerini geliştirmek isteyen Ukrayna karşısına bu koz ile çıkmaktan kaçınmamış ve çoğu zaman Ukrayna dış politikasını bu şekilde etkilemeyi başarmıştır. Ancak ülkenin batısında yaşayan halkın talepleri doğrultusunda Batı ile ilişkilerinde ilerleme sağlamak isteyen Ukrayna, Kırım’ın ilhakına tanıklık etmiştir.

Ukrayna, toprak bütünlüğünün bozulması ile sonuçlanan Rusya’nın müdahalesine ilişkin Ukrayna Dışişleri Bakanlığı tarafından yapılan açıklamada, ‘7 Ağustos 2008 yılında Rusya’nın Gürcistan’a açtığı savaşa uluslararası alandan gelen tepkiler sert ve caydırıcı nitelikte olsaydı, Rusya benzer bir müdahaleyi Ukrayna’ya uygulayamazdı’ şeklinde olmuştur.⁵⁶⁰ Karadeniz’e geniş kıyısı bulunan Kırım’ın stratejik konumu göz önünde bulundurulduğunda, Ukrayna’nın Karadeniz’de kıyı şeridi uzunluğunun azaldığı ve Rusya’nın lehine çevrildiği görülmektedir.

Ukrayna’nın doğusunda, krizin etkileri hala sürerken tehlikenin tamamen geçtiğini söylemek mümkün değildir. Uluslararası aktörlerin, Rusya ile enerji kapsamında karşılıklı bağımlılık içerisinde olmaları, yaşanan krizde yeterli tepkilerin verilmemesinin başlıca sebepleri arasında yer alır.

4.10. Türk Dış Politikasının Kırım Krizine Yaklaşımı ve Karadeniz Güvenlik Algısı

Soğuk Savaş’ın sona ermesi ve akabinde SSCB’nin dağılması sonucu Rusya ve Ukrayna ile ayrı ayrı ikili ilişkiler geliştirmeye çalışan Türkiye, Karadeniz jeopolitiğinde meydana gelen bu değişikliklere bölgenin güvenliğini gözetmiş ve ekonomik çıkarları göz önünde

⁵⁵⁷ Polat, 2017: 57.

⁵⁵⁸ Polat, 2017: 57-58.

⁵⁵⁹ Abdi, 2014: 237.

⁵⁶⁰ <http://qha.com.ua/tr/siyaset/gurcistan-icin-tepki-almayan-rusya-ukrayna-ya-saldirdi/147835/> (erişim tarihi: 22.04.2018).

bulundurarak her iki tarafla da ticari anlaşmalara imza atmıştır.⁵⁶¹ Rusya'nın Kırım'ı topraklarına katması, Ukrayna'nın komşu ve çevre ülkelerinde tedirginlik oluşturan bir gelişmedir ve bu gelişme sonrası Türkiye'nin iki ülke ile olan ilişkilerinde de değişiklik kaçınılmaz olmuştur.

Türkiye'nin bölgede meydana gelen gelişme ile ilgili üzerinde durduğu konu Kırım Tatarları olmuştur. Ukrayna'ya bağlı Kırım Özerk Cumhuriyeti Parlamentosu'nun 16 Mart 2014 tarihinde Kırım'ın statüsüyle ilgili referandum düzenleyeceğine ilişkin kararın çıkmasının ardından Türkiye referandum kararının, krizi çözüme kavuşturmayacağını hatta bölgede yaşayan etnik unsurlar arasında kırılmalara yol açabilecek yanlış bir karar olarak değerlendirmiştir.⁵⁶² Kırım'da düzenlenen referandumun ardından Türkiye Dışişleri Bakanlığı'ndan referandum sonucuna ilişkin yapılan açıklamada, hukuka aykırı bulunduğu referandum sonucunda çıkacak duruma ve bu sonuca bağlı olarak atılacak adımların Türkiye için hiçbir geçerlilik niteliğinde olmayacağı ve tanınmayacağı beyan edilmiştir.⁵⁶³ Türkiye, Ukrayna'daki krize bu ülkenin bağımsızlığı, egemenliği, siyasi birliği ve toprak bütünlüğü temelinde, demokratik ilkeler çerçevesinde, hukuka ve uluslararası anlaşmalara uygun bir çözüm bulunmasını her fırsatta önemle dile getirmektedir. Dönemin Türkiye Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun 13 Mayıs 2014 tarihinde Kırım Tatar Milli Meclisi eski Başkanı ve aynı zamanda Ukrayna Meclisi Milletvekili olan Mustafa Kırımoglu ile yaptığı görüşmede bu konuda duyulan hassasiyeti ifade etmiştir.⁵⁶⁴ 10 Kasım 2014'te Türkiye Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu Kiev'de, Ukrayna topraklarında gerçekleştirilen eylemlerin hukuken geçersiz olduğunu ve Türkiye'nin Ukrayna'nın yanında olduğunu dile getirmiştir.⁵⁶⁵ Ancak Türkiye'nin bu söylemleri fiiliyatta etki oluşturmamış, Türkiye krizin ardından Batılı ülkeler tarafından Rusya'ya karşı alınan ambargo kararına katılmamış ve gerekli hassasiyetin gösterildiği konusunda yeterli olmamıştır.⁵⁶⁶

Ukrayna'nın toprak bütünlüğünü destekleyen Türkiye; Kırım'ın yasal olmayan ilhakını tanımadığını ifade etmiş, Ukrayna'daki krize uluslararası hukuk çerçevesinde, diplomatik yollara başvurularak çözüm getirilmesini ve Kırım Tatar Türklerinin hak ve çıkarlarının güvence altına alınması gerektiğini savunmuştur.⁵⁶⁷ Kırım işgalinin ardından Kırım Tatarları

⁵⁶¹ Sönmez, 2018: 1185.

⁵⁶² http://www.mfa.gov.tr/no_-77_-6-mart-2014_-kirim_daki-son-gelismeler-hk.tr.mfa (erişim tarihi: 28.03.2018)

⁵⁶³ http://www.mfa.gov.tr/no_-86_-17-mart-2014_-kirim_da-duzenlenen-referandum-hk.tr.mfa (erişim tarihi: 28.03.2018)

⁵⁶⁴ http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-davutoglu-mustafa-kirimoglu_yla-gorustu.tr.mfa (erişim tarihi: 24.03.2018)

⁵⁶⁵ http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-cavusoglu-ukrayna_da.tr.mfa (erişim tarihi: 23.03.2018).

⁵⁶⁶ Sönmez, 2018: 1185.

⁵⁶⁷ http://www.mfa.gov.tr/ukrayna_da-son-durum-ve-ikili-iliskiler.tr.mfa (erişim tarihi: 24.03.2018).

tarafından Türkiye’den beklenti, uluslararası uygulanan ambargoya katılmaları ve Boğazlar’ın Rus gemilerine kapatılması olmuştur.⁵⁶⁸ Türkiye’nin Kırım Krizi’ne yaklaşımı realist perspektif kapsamında kabul edilebilir.⁵⁶⁹ Türkiye Kırım’ı Rusya’ya bağlayan referandumun uluslararası hukuk açısından kabul edilemez olduğunu ve tanımadığını beyan ederken⁵⁷⁰ aynı zamanda Rusya’ya caydırıcı bir yaptırımda bulunmaktan kaçınmıştır.⁵⁷¹

Kırım Krizi ile birlikte Türkiye’yi yakından ilgilendiren bir diğer önemli konu Montrö Boğazlar Sözleşmesinin tekrardan gündeme gelmesi olmuştur.

4.10.1. Türk Boğazları

Türk Boğazları, Türkiye’nin stratejik önemini bölgesel boyuttan evrensel boyuta taşıyan önemli unsurlardan biridir. Boğazlar, Türkiye’ye küresel sorunları etkileme fırsatı tanısa da bu durum aynı zamanda Türkiye’ye sorun da taşıyabilmektedir.⁵⁷² Türk Boğazları; Çanakkale Boğazı, Marmara Denizi ve İstanbul Boğazı’ndan ortak geçiş rejimini ifade eden terimdir.⁵⁷³ İstanbul ve Çanakkale Boğazları ile Marmara Denizinden oluşan Türk Boğazları, Karadeniz’i Akdeniz’e bağlayan tek su yolu olma özelliğine sahip olarak stratejik açıdan büyük öneme sahiptir. Türk Boğazları, Türkiye için olduğu kadar, Karadeniz’e kıyıdaş ülkelerin de hem ekonomisi hem de askeri güvenliği kapsamında büyük önem arz etmektedir. Boğazlar, Karadeniz’e kıyısı olan ülkeleri dünya piyasalarına ulaştıran ana ticaret güzergâhıdır.⁵⁷⁴

Türk Boğazları konuları gereği özel sözleşmelerle düzenlenmiş boğazlar arasındadır. Sınırlar açısından ulusal boğaz özelliği gösterse bile, bir anlaşmanın konusunu oluşturması ve aynı zamanda yarı kapalı bir deniz olan Karadeniz’e kıyısı olan devletlerin açık denizlere ulaşmalarında tek yol olması nedeniyle Türk Boğazları uluslararası boğaz özelliği taşımaktadır.⁵⁷⁵ Türk Boğazları’ndan geçiş Montrö antlaşması çerçevesinde düzenlenmiştir. Montrö’nün amacı Karadeniz’e kıyısı olan ülkelerin güvenliğinin teminidir.

Montrö Sözleşmesi ile Türkiye’nin Boğazlar üzerindeki egemenliği sağlanmıştır. Bunun yanında Boğazlardan geçecek gemiler hakkında düzenlemeler ve çeşitli tür ve durumlar için tonaj sınırlandırmaları getirilmiştir. Montrö’nün bu konu ile ilgili maddelerine kısaca değinilecek olursa;

⁵⁶⁸ Özçelik, 2018: 1208.

⁵⁶⁹ Özçelik, 2018: 1216.

⁵⁷⁰ Çomak, vd., 2014: 162-163.

⁵⁷¹ <http://www.bilgesam.org/incele/598/-kirim-krizi-ve-turkiye/#.WrlUji5ubIU> (erişim tarihi: 26.03.2018).

⁵⁷² Oran, 2016: 25.

⁵⁷³ Arıdemir, 2016: 245.

⁵⁷⁴ <http://www.mfa.gov.tr/turk-bogazlari.tr.mfa> (erişim tarihi: 29.06.2018).

⁵⁷⁵ Şener, 2014: 469.

- Savaş zamanında, Türkiye savaşıyan ülke değilse ve tarafsız ise; savaşıyan ülkelerin gemileri Boğazdan geçemeyecek ancak ticari gemiler için bir sınırlandırma söz konusu olmayacaktır.⁵⁷⁶
- Savaş zamanında, Türkiye savaşıyan ülke ise Türkiye ile savaşta olan bir ülkeye bağlı olmayan ticaret gemileri, düşmana hiçbir şekilde yardım etmemek şartıyla, Boğazlarda geçiş özgürlüğüne sahip olacaktır.⁵⁷⁷
- Karadeniz’de kıyısı olmayan devletlerin Karadeniz’den geçirebilecekleri ve bu denizde bulundurabilecekleri savaş gemilerinin cinsi, büyüklüğü ve toplam tonajı konusunda da sınırlamalar getirilmiştir⁵⁷⁸ ki bu sınırlamalar ABD başta olmak üzere Batı’nın Karadeniz merkezli müdahalede bulunmak isteyeceği alanlarda pasif durumda kalmasına neden olmaktadır.

Türk Boğazları, sahip olduğu stratejik konumundan dolayı Türkiye’yi zorlayabilmektedir. Bunun örneğini 2008 yılında Gürcistan olaylarında görmek mümkündür. 2008 yılında patlak veren Güney Osetya sorununun silahlı çatışmaya dönüşmesi, ABD’nin Gürcistan’a yardım etmek amacıyla Türk Boğazlarını kullanması gerekliliğini doğurmuştur. Türkiye’yi içine çeken bu kriz ortamı, Montrö’nün belirlediği tonaj sınırlandırmalarını aşan ABD yardım gemilerinin Karadeniz’den geçirilmek istenmesiyle başlamıştır. Türkiye, Rusya’yı kızdırmak istememiş ve temkinli davranmıştır. ABD’nin tonaj sınırını aşan gemilerinin Montrö’ye aykırı olduğunu belirtmesi sonrası ABD yardım malzemelerini Montrö maddelerine uyarlayacak şekilde küçük savaş gemileri ile gönderme kararı almıştır.⁵⁷⁹ Rusya her ne kadar ABD’nin insani yardım kapsamında hareket etmediğini düşünse de Türkiye’yi suçlamaktan kaçındığı için sessizliğini korumuştur.⁵⁸⁰

4.10.2. Kırım Krizi Sonrası Montrö Boğazlar Sözleşmesine Genel Bakış

Türkiye’nin Lozan’dan sonra koşullar değişti gerekçesiyle Boğazlar Sözleşmesinin değişmesini talep etmesinin ardından 22 Haziran 1936 yılında İsviçre’nin Montrö şehrinde Montrö Boğazlar Sözleşmesi Lozan Anlaşması taraflarından olan Fransa, Japonya, SSCB, Bulgaristan, Romanya, Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya’nın da katılımıyla imzalanmıştır.⁵⁸¹

⁵⁷⁶ http://sam.baskent.edu.tr/belge/Montro_TR.pdf (erişim tarihi: 29.06.2018).

⁵⁷⁷ http://sam.baskent.edu.tr/belge/Montro_TR.pdf (erişim tarihi: 29.06.2018).

⁵⁷⁸ Uğur, 2016, 42.

⁵⁷⁹ Özersay, 2016: 821.

⁵⁸⁰ Özersay, 2016: 822.

⁵⁸¹ İnanç, 2017: 532-533.

Montrö'ye giden süreçte devletlerin önceden desteği alındığı için Anlaşmanın görüşülmesi sürecinde Türkiye zorluk yaşamamıştır.⁵⁸²

Montrö Boğazlar Sözleşmesi, Karadeniz'de çıkar çatışmalarının bir adım öteye geçmesine engel olarak güvenliği sağlamaktadır. Türkiye'nin bu sözleşme gereği sorumlu olduğu husus uluslararası barış ve güvenliğin temini ve Türkiye dahil Karadeniz'e kıyısı olan ülkelerin güvenliğini garanti etmektir.⁵⁸³ Karadeniz Sözleşmenin maddeleri, Karadeniz'e kıyısı bulunmayan ülkelerin savaş gemilerinin Karadeniz'e girmesinin engellenmesi, ABD'nin bu bölgede varlığını siyasi ve askeri bağlamda kısıtlamaktadır.⁵⁸⁴ Türkiye'nin Montrö ile elde etmiş olduğu Karadeniz'de güvenliği temin etme görevi, Türkiye'yi uluslararası sorunlarda Karadeniz'in kullanımı konusunda karar verme sürecinde elini kolaylaştırmıştır. Montrö'nün belirleyici rolünü 11 Eylül terör saldırıları, 2008 Gürcistan, 2014 Kırım krizi örneklerinde görmek mümkündür.

Montrö, Rusya için Karadeniz'de faaliyetlerini gerçekleştirmede özgürlük tanıyan bir sözleşmedir. Rusya'nın Montrö değerlendirmesi incelendiğinde, NATO ve Karadeniz'e kıyısı olmayan ülkelerin bu bölgede faaliyetlerini kısıtlıyor olması Rusya'nın Montrö'nün devamlılığını savunmasındaki en önemli nedenler arasında gelirken, yine aynı sözleşmede yer alan maddeler gereği Rusya'nın Boğazlardan uçak gemisi ve denizaltılarını geçiremiyor olması bu sözleşmede itiraz ettiği konular arasında yer almaktadır.⁵⁸⁵

Kırım'ın işgalinde ABD'nin Rusya'ya karşı yeterli caydırıcı tepkiyi koyamamasının nedenlerinden biri olarak Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin kısıtlayıcı maddeleri yer almaktadır.⁵⁸⁶ ABD'nin ve NATO'nun Karadeniz'de dengeleyici güç unsuru olarak bulunamaması Rusya'yı hem Gürcistan müdahalesinde hem de Kırım'ın işgalinde rahat davranmasına neden olan etkenler arasında gösterilebilir.⁵⁸⁷

4.11. Gürcistan Dış Politikasının Kırım Krizi'ne Yaklaşımı ve Karadeniz Güvenlik Algısı

Ukrayna'nın tecrübe ettiği Kırım Krizi süreci esasında bölge ülkelerinden Gürcistan'ın 2008 yılında Rusya tarafından gerçekleştirilen müdahale örneğinde görülmektedir. Gürcistan'ın Gül Devrimi sonrası 2004-2007 ve 2008-2013 yılları arasında iki farklı dönem olmak üzere

⁵⁸² http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/33940/80_yilinda_montrö_sozlesmesine_jeopolitik_bakis (erişim tarihi: 26.05.2018).

⁵⁸³ http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/33940/80_yilinda_montrö_sozlesmesine_jeopolitik_bakis (erişim tarihi: 26.05.2018).

⁵⁸⁴ Tüysüzoğlu, 2013: 261.

⁵⁸⁵ Arıdemir, 2016: 249.

⁵⁸⁶ <http://politikaakademisi.org/2014/03/10/ukraynadaki-krize-dair-bilinmesi-gerekenler/> (erişim tarihi: 24.05.2018).

⁵⁸⁷ <http://politikaakademisi.org/2014/03/10/ukraynadaki-krize-dair-bilinmesi-gerekenler/> (erişim tarihi: 24.05.2018).

devlet başkanlığı görevini gerçekleştiren Mihail Saakaşvili, Ukrayna'da yaşanan olayların 2008 yılında kendi ülkesinde yaşandığını ve her iki ülkede yaşanan bu olayların birbirinden çok farklı olmadığını belirtmiştir⁵⁸⁸ Saakaşvili göreve geldiği zaman ülkede Güney Osetya ve Abhazya bölgelerinde Rusya ile bağların kuvvetli olması, üniter bir yapıdan yoksun olunması Saakaşvili'nin bu duruma önlem alması gerektiği konusunda harekete geçirmiştir ve ülkenin dış politika önceliği Batı ile yakınlaşma ve NATO'ya üye olabilmek olmuştur.⁵⁸⁹ Saakaşvili'nin dile getirdiği politikaların en büyük destekçisi hiç şüphesiz Batı olmuştur ancak bu politikalar 1992 yılından bu yana bölgede mevcut olan göreceli sakinliğin yerini Rusya'nın da dahil olmasıyla gerilim, çatışma ve istikrarsızlığa bırakmıştır.⁵⁹⁰

Gürcistan'da yaşanan krizin Ukrayna krizi ile olan benzerliğinin daha net anlaşılabilmesi için açıklamak gerekmektedir. Sorunun kökenleri, Ukrayna krizinde yaşananlara benzer etnik unsur kaynaklıdır. Güney Osetya ve Gürcistan arasındaki anlaşmazlık 1917'li yıllara kadar gitmektedir. Ancak sorunun Kırım Krizi ile olan benzerliğini aktarabilmek adına 1980'li yılların başından itibaren başlayan çatışmaların belirtilmesi yeterli olacaktır. Sovyetlerin dağılması ile birlikte 1991 yılında bağımsızlığını ilan eden Gürcistan ekonomide sıkıntılı dönemler geçirmiş ve bununla birlikte toplumda da sorunlar beraberinde gelmiştir.⁵⁹¹ Nüfusun çoğunluğunu oluşturan Osetler Rusya Federasyonu'na dahil olmak için birçok kez başvuruda bulunmuşlardır.⁵⁹² Buradan etnik unsurun hem Gürcistan'da 2008'de yaşanan krizde hem de Ukrayna krizinde Kırım'da bulunan Rus nüfusun ayrılıkçı hareketlerinin, ortak ve en temel etken olduğunu görmek mümkündür. Sadece etnik unsur benzemekle kalmıyor, iki krizin ortak noktaları arasında Gürcistan'da gerçekleşen Gül Devrimi⁵⁹³, Osetler'in 2006 yılında ikinci kez bağımsızlık referandumu yapmış olmaları ve bu referandumun sonucunun yaklaşık %90 bağımsızlık olarak çıkması⁵⁹⁴ ve en nihayetinde Rusya'nın müdahalede bulunması diğer benzerlikler arasında sayılabilir. Aynı zamanda Rusya'nın Gürcistan'a bu kadar ilgili olmasının ardında yatan sebeplerden birisi de Kırım'ın Sovyetlerin dağılmasından sonra Ukrayna'da kalmış olması ve Rusya'nın Karadeniz'de kıyı sınır genişliğinin oldukça azalması olmuştur.⁵⁹⁵

⁵⁸⁸ http://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/03/140304_saakasvili_ukrayna_kirim (erişim tarihi: 21.04.2018).

⁵⁸⁹ Ekici, 2015: 38.

⁵⁹⁰ Ekici, 2015: 38.

⁵⁹¹ Kantarcı, 2011: 233.

⁵⁹² Yanar, 2002: 203.

⁵⁹³ 2003 Yılı'nın kasım ayında, Mikail Saakaşvili parlamento seçimlerinde hile olduğunu iddia etmiştir ve yeni parlamentonun açılışı esnasında dönemin Devlet Başkanlığını yürüten Eduard Şevardnadze konuşmasının yaparken kırmızı güllerle parlamentoya girerek işgal etmişlerdir. Bunun ardından Şevardnadze görevinden istifa ederek yerini 2004 Ocak seçimlerinde gelecek Mikail Saakaşvili'ye bırakmıştır.

⁵⁹⁴ <https://www.stratejikortak.com/2015/11/2008-osetya-savas-neden-ck.html> (erişim tarihi: 22.04.2018).

⁵⁹⁵ Karabayram, 2007: 171.

Kırım krizinin yaşanmasının ardından Ukrayna Dışişleri Bakanlığında gelen açıklamada ise bu iki ülkenin de toprak bütünlüğünü bozan süreçlerin benzerliği vurgulanmış ve esasında uluslararası alanda Kırım Krizinden önce gerçekleşen Gürcistan müdahalesine yeterli tepki verilmemesinin Rusya'ya ikinci kez böyle bir girişimi Ukrayna üzerinde denemesi izni verdiği açıklaması yapılmıştır.⁵⁹⁶ Gürcistan Ukrayna'nın toprak bütünlüğünü bozan müdahalenin ardından Ukrayna Dışişleri Bakanı Pavlo Klimkin'in Gürcistan'a düzenlediği ziyarette mevkidaşı olan Mikheil Janelidze ile görüşme düzenlemiştir ve bu görüşmenin ardından Gürcistan Dışişleri Bakanı iki ülkenin de toprak bütünlüğü konusunda benzer sorunlarla karşılaştıklarını, ikili görüşmelerinde bu soruna da değindiklerini ve aynı zamanda Rusya'nın Ukrayna müdahalesiyle ilgili olarak gerçekleştirilen ilhakı kınadıklarını belirtmiştir.⁵⁹⁷

⁵⁹⁶ <http://qha.com.ua/tr/siyaset/gurcistan-icin-tepki-almayan-rusya-ukrayna-ya-saldirdi/147835/> (erişim tarihi: 22.04.2018).

⁵⁹⁷ <http://www.trthaber.com/haber/dunya/gurcistandan-rusyaya-kirim-tepkisi-310678.html> (erişim tarihi: 22.04.2018).

SONUÇ

Jeopolitiğin bir teori olarak var olmasından önce de devletler tarafından önem arz ettiği her dönemde örnekleriyle mevcut bir gerçektir. Fakat Jeopolitik kavramı II. Dünya Savaşı'ndan sonra Almanya'nın yayılmacı politikası ile bağdaştırılmış ve bu durum jeopolitiğin bir nevi değer kaybetmesine neden olmuştur. Ancak 1970'li yıllarda popüleritesinin artması ile birlikte bilimsel yayınlardaki yeri de artmıştır. Klasik jeopolitik teoriler çerçevesinde ortaya atılan Kara Hakimiyet Teorisi, Hava Hakimiyet Teorisi, Deniz Hakimiyet Teorisi ve Kenar Kuşak Teorisi gibi çeşitli teoriler dünya egemenliğine sahip olabilmek için üzerinde söz sahibi olunması gereken stratejik ülkeleri ve bunun için gerekli olan yol haritalarını çizmişlerdir. Kara Hakimiyet Teorisi'nin tanımladığı Kalpgah'a, yani merkez bölgesine ulaşabilmenin en kolay yolunun Karadeniz'den geçtiği belirtilmiştir. Kenar Kuşak Teorisi'nde, Karadeniz bölgesinin Avrupa'yı Asya ile buluşturan önemli bir köprü olduğu ve bu nedenle kritik bir konumda yer aldığı ifade edilmiştir. Yine aynı şekilde Soğuk Savaş'ın ardından ortaya atılan jeopolitik teorilerde Karadeniz'e sıkça yer verilmiştir.

Karadeniz bölgesi incelenirken yalnızca bölgesel aktörler ile sınırlı kalınmamalı ve stratejik konumu gereği küresel aktörlerin de ele alınması gerekmektedir. Tarih boyunca güç mücadelelerine sahne olan Karadeniz, Çarlık Rusya'sı, SSCB ve daha sonra Rusya'nın kırmızı çizgisi olmuştur. II. Katerina dönemi Çarlık Rusya'sının Kırım'ı ele geçirmesi ile Karadeniz'deki varlığı meşrulaşmıştır. Kırım'da yaşayan Tatar halkının 1783 yılı itibariyle göçe zorlanması ve bu halkın yerine Kırım'a çoğunluğu Rus olan etnik unsurların yerleştirilmesi tarihi belgeler ışığında tarihçilerce kaleme alınmıştır. Benzer bir tehcir 1944 yılında Stalin'in emriyle gerçekleştirilmiştir. Yüz binlerce Kırım Tatarı bu emirle Kırım'ı dipçik zoruyla terk ederek Orta Asya bozkırlarında yaşamaya zorlanmıştır. Bu iki olay Kırım'ı demografik, kültürel ve dinsel olarak değişikliklere sürüklemiştir. Kırım Yarımadasının 1954 yılında SSCB Devlet Başkanı Nikita Kruşçev tarafından Ukrayna'nın Rusya ile ittifakının üç yüzüncü yıldönümüne atfen Ukrayna'ya verilmesi ise bugün bile taraflarca tartışılan siyasi olayların temelini oluşturmaktadır.

Karadeniz; SSCB'nin çöküşüyle ortaya çıkan güç boşluğundan faydalanmak isteyen ABD, NATO ve AB'nin de dikkatlerini üzerine çeken stratejik bir bölge haline gelmiştir. Rusya bu bağlamda dağılan Varşova Paktı'nı BDT ile doldurmaya çalışmıştır. Gelişen Batı sanayisi ve artan enerji talebi ile Karadeniz'in stratejik önemi özellikle taşımacılık akla getirildiğinde bir kez daha artmıştır. Enerji aktarımı konusunda geçiş güzergahı olan ve özellikle Geniş

Karadeniz Bölgesi⁵⁹⁸ olarak adlandırılan bölgenin sahip olduğu enerji kaynaklarının Avrupa'ya transferi sırasında, Karadeniz rotasının kullanılması Rusya ve Batı için Karadeniz'in enerji jeopolitiğinde dikkat çeken bir başka husustur. Karadeniz'in Avrasya-Avrupa arasında geçiş güzergahı olması, hızla gelişen sanayiye paralel olarak Almanya başta olmak üzere Avrupa'da artan enerji ihtiyacı ve Rusya'ya enerji bağımlılığını azaltmak isteyen Batı'nın alternatif enerji hatları ve güzergahları aramak konusundaki politikaları dikkatlerden kaçmamaktadır. Rusya'nın enerji üreticisi, tedarikçisi ve ithalatçısı olması, Avrupa'nın enerjide Rusya'ya bağlı olması, Batı ile Rusya arasında karşılıklı bağımlılık meydana getirmiştir. Enerji, Karadeniz jeopolitiğinde artık belirleyici unsurdur. Özellikle artan enerji ihtiyacı ile bölgede egemenlik çabaları ve rekabet artmıştır. Bu durum ülkelerin dış politikalarına yansımıştır. Avrupa ile Rusya'nın karşılıklı enerji bağımlılığı dış politika kararlarında dikkate alınarak hareket edilmesini sağlayan unsurlardan biridir. Karadeniz'in burada önemi, enerji güvenliğini sağlaması, enerji arz eden ülkeler için enerji güvenliğinin ön planda olmasıdır. Rus ekonomisinde enerji ve enerji transferinin bu denli önemli hale gelmesinin temel nedeni SSCB sonrası çöken sanayisini AR-GE ile geliştirememesidir. Oluşan bu durum karşısında enerji sektöründe iyiler arasında kalmasının dışında bir alternatifi bulunmamaktadır. Dolayısıyla Karadeniz gibi güzergahların gücünü elinde tutmak elzemdir.

SSCB sonrası dönemde Karadeniz'e kıyısı olan ülke sayısı altıya yükselirken, uluslararası sistemde Karadeniz'in jeopolitiğinde değişimler yaşanmasına neden olmuştur. Bağımsızlıklarını kazanan yeni ülkelerin devlet yapılarını oluşturma ve ekonomik geçiş sürecinde Batı ile hareket etmek istemeleri Rusya'yı rahatsız etmiştir. NATO ve AB'nin genişleme politikası sonucu Karadeniz'e komşu olması dengeleri değiştirmiştir. Özellikle 11 Eylül terör saldırısı sonrası terörle mücadele kapsamında Romanya ve Bulgaristan'ın bu mücadeleye dahil olabilmesi için güvenliklerinin sağlanabilmesi adına Karadeniz'de yetki sınırlarının genişletilmesinin gerekli olduğunu empoze etmeye çalışması, Batı'nın bölgede aktif bir şekilde varlığını hissettirme çabasının dışavurumudur.

II. Dünya Savaşı sonrası iki kutuplu düzenin etkisi altına giren dünya SSCB'nin dağılmasıyla ABD'nin süper güç olduğu tek kutuplu düzenin etkin olduğu yeni bir düzene girmiştir. Karadeniz'de güç boşluğuna neden olan bu gelişme AB ve NATO'nun genişleme hareketiyle ekonomik ve siyasal açıdan zor bir süreçten geçerek küresel sisteme adapte olmaya çalışan ülkelere açılmasına neden olmuştur. AB, Karadeniz bölgesinde demokratikleşme ve ekonomik entegrasyonla birlikte serbest pazar ekonomisi fikrini empoze etmeye çalışmıştır. Karadeniz'de dengeleri değiştiren bu ilk dalga, önce Türkiye'nin NATO üyesi olması daha

⁵⁹⁸ Moldova, Makedonya, Arnavutluk, Bosna-Hersek, Hırvatistan, Azerbaycan ve Ermenistan.

sonra Romanya ve Bulgaristan'ın NATO ve AB üyelikleriyle gerçekleşmiştir. Batı uluslararası örgütler aracılığıyla giderek Karadeniz'de üsler buldurmaya başlamıştır. Rusya bu gelişmeleri kendi güvenliğini tehdit olarak algılayarak Karadeniz ülkelerinin Batı ile ilişkilerini geliştirmesine engel olamamıştır. Ancak Rusya, Gürcistan ve Ukrayna'da Batı genişlemesini kabul etmemiş ve bunu 2008 Gürcistan Savaşı ve 2014 Kırım Krizi'nde açıkça göstermiştir.

Rusya'nın Gürcistan müdahalesi, Kırım'da yaşananlardan farklı değildir. Gürcistan yönetiminin Batı yanlısı politikalara yönelmesi, ayrılıkçı bölgeleri (Abhazya ve Güney Osetya halkı) bünyesinde barındırması ve Gül Devrimi örneği, 2014 yılının başlarında sinyallerini veren Kırım Krizi olaylarının varacağı noktayı gösteren ciddi birer örnektir. Gürcistan'da sessiz kalan Batı bir nevi Rusya'yı Karadeniz'de stratejisinde cesaretlendirmiştir.

Karadeniz'de dengeleri baştan değiştiren Kırım krizini anlamaya çalışırken iç faktörler arasında etnik unsur göz ardı edilmemelidir. Ukrayna'nın doğusunda Rusya ile hareket edilmesini destekleyen Rus azınlıklar yer alırken Batı'da Avrupa ile entegre olmayı isteyen ve AB üyeliğini destekleyen nüfus bulunmaktadır. Olayların fitilini ateşleyen AB ortaklık anlaşmasından vazgeçilmesi halkın tepkisine yol açmış ve bu tepkinin büyüyen sokaklara dökülmesine neden olmuştur. Bu gelişmeler sonucu V. Yanukoviç ülkeyi terk etmek zorunda kalmış ve ülkede politik istikrarsızlık baş göstermiştir. V. Yanukoviç'in ülkeyi terk etmesi ve yerine Turçinov'un gelmesi ise Rus yanlısı halkı ayaklandırmıştır. Özellikle Kırım'da yaşanan ayaklanmalar sonrası halk, kendilerinin güvende olmadığını ve Rus halkına karşı tehdit girişimlerinde bulunduğunu iddia ederek Rusya'dan yardım talep etmiştir. Rusya bölgeye müdahalede bulunmuş, referandum düzenlenmiş ve Kırım halkı Rus egemenliği altında varlıklarını sürdürmek istediklerinin kararını vermiştir.

Kırım'da yaşananlar, uluslararası örgütler ve devletler tarafından oldukça ciddi ve tehlikeli bir gelişmedir. Bir ülkenin toprak bütünlüğünün bozulmasıyla sonuçlanan müdahalede uluslararası hukuk normlarının uygulanmadığı, caydırıcı yaptırımlar alınmadığına bir kez daha tüm dünya şahit olmuştur. Küresel aktörlerin Rusya'ya karşı yaptırımları Rus ekonomisini hedef almıştır ve Rus ekonomisini belli bir boyutta sekteye uğratmıştır ancak yine de özellikle Rusya'nın enerji kartı bu yaptırımların niteliğini krize engel olabilecek hale getirememiştir. Karadeniz jeopolitiğine etki eden bu gelişme, Ukrayna'nın önemli limanlarını kaybetmesine sebep olurken, Rusya bu müdahalesi sonrası elinden çıkan kıymetli yarımada'yı tekrardan kazanmış ve Karadeniz'de kıyı şeridi uzunluğunu arttırmıştır. Tüm bunların ardından Rusya Karadeniz'de büyük avantaj sağlamış ve bu bölgenin kendi hâkimiyet alanı olduğunu göstermeye çalışmıştır. Jeopolitik açıdan Karadeniz'e yakın bölgeler (Kafkaslar ve Orta Asya)

başta olmak üzere dünyanın dört bir yanında gerçekleşen krizler ve bunların üzümünde ortaya çıkan gerilimler Karadeniz'in stratejik öneminin artacağının sinyallerini vermektedir.

KAYNAKÇA

- Abdi, Z. (2014). 'Ukrayna Krizine Jeopolitik Kuramlar Çerçevesinden Bakış'. H. Çomak, C. Sancaktar, Z. Yıldırım (Ed.), *Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi*. Beta Yayınları, İstanbul, 221-246.
- Abbasigil, S. Ö. (2017). 'Son Dönemde Gelişen Türk-Rus İlişkilerinin Enerji Perspektifinden Analizi'. *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, 4(2): 50-83.
- Abdullahzade, C. (2014). 'Self Determinasyon ve Ayrılma Açısından Kırım Sorunu'. *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, 19: 159-205.
- Agnew, J. (2003). *Geopolitics: Re-Visioning World Politics*. Taylor & Francis e-Library.
- Ağacan, K. (2011). 'Gürcistan: Çok Milletli Yapıda Devlet İnşa Sürecinin Öyküsü', *Güney Kafkasya Toprak Bütünlüğü, Jeopolitik Mücadeleler ve Enerji*. C. Veliev ve A. Aslanlı (drl.). Berikan Yayınevi, Ankara.
- Akdemir, E. (2014). 'NATO'nun Karadeniz Politikası'. *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, 42: 1-9.
- Akman, H. (2014). 'Kırım Sivastopol Üssü ve Karadeniz Rus Filosunun Paylaşım Sorunu'. *Turkish Studies*, 9(1): 1-20.
- Aksoy, E. (2007). *Bulgaristan ve Romanya'da Kurulacak ABD Üslerinin Bölgeye Olası Etkileri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gebze.
- Aksöz, A. (2015). 'Karadeniz'in Kilidi: Kırım'ın İlhakı Sorunu'. *Ülke Masaları*, 1-24.
- Akpınar, E. (2005). 'Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) Ham Petrol Boru Hattı ve Türkiye Jeopolitiğine Etkileri'. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25(2): 229-248.
- Aktürk, Ş. (2012). 'NATO Neden Genişledi? Uluslararası İlişkiler Kuramları Işığında NATO'nun Genişlemesi ve ABD-Rusya İç Siyasati'. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 9(34): 73-97.
- Al, A. ve Özdil, B. (2017). 'Karadeniz'in Uluslararası Politik Ekonomisi: Rusya ve Ukrayna İlişkilerinin Yeniden Analizi'. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 5(2): 151-167.
- Allison, R. (2014). 'Russian 'Deniable' Intervention in Ukraine: How and Why Russia Broke the Rules'. *International Affairs*, 90(6): 1255-1297.
- Alkan, M. N. (2015). 'Almanya-Rusya İlişkileri Bağlamında Ukrayna Krizi'. *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, 45: 89-103.

- Arı, T. (2009). *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*. Marmara Kitap Merkezi, Bursa
- Arıdemir, H. (2016). 'Karadeniz'e Kıyıdaş Devletler Açısından Montrö Sözleşmesi'nin Sağladığı Denge Rejimi'. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Afro-Avrasya Özel Sayısı: 244-253.
- Armaoğlu, F. (2016). *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi*. Timaş Yayınları, İstanbul.
- Armaoğlu, F. (2017). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*. Timaş Yayınları, İstanbul.
- Aslan, H. ve Karadoğan, S. (2004). 'Sayısal Harita Ortamında Bir Analiz: Jeopolitik-Jeostatejik Teoriler ve Türkiye'. *IV. Türkiye'nin Güvenliği Sempozyumu (Tarihten Günümüze Dış Tehditler)*. 16-17 Ekim 2003, Elazığ, 1-12
- Aşık, A. (2010). 'Karadeniz Bölgesi'ndeki Değişimin Analizi'. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 12: 33-56.
- Atay Özsağ, S. (2016). 'Klasik Jeopolitik Yaklaşımlar ve Eleştirel Jeopolitik Söylem'. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(2):144-155
- Aydın Koyuncu, Ç. (2016). 'Güney Akım Projesi Çerçevesinde Bulgaristan Enerji Politikasının Analizi'. *Alternatif Politika*, 8(2): 347-375.
- Aydın, M. (2017). 'Kafkasya ve Orta Asya'yla İlişkiler'. B. Oran (Ed.), *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt: III: 2001-2012*. İletişim Yayınları, İstanbul, 463-531.
- Aydingün, İ. ve Balım, Ç. (ed.). (2012). Bağımsızlıklarının Yirminci Yılında Azerbaycan, Gürcistan ve Ukrayna, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara.
- Ayhan, İ. S. (2015). 'Soğuk Savaş Sonrası Rusya'nın Karadeniz Stratejisi'. *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, 3(2): 1-22.
- Ayman, S. G. (1994). 'Dünün Efendileri Bugünün Azınlıkları: Eski Sovyet Topraklarındaki Ruslar'. *İ.Ü. Siyasal Bilimler Dergisi*: 9-22.
- Baharçiçek, A. ve Ağır, O. (2015). 'Kırım'ın Rusya Federasyonuna Bağlanması'nın Rusya'ya Komşu Ülkelere Olası Etkileri'. *Akademik Bakış Dergisi*, 52: 29-47.
- Bahtiyar, K. (2018). 'AB'nin Enerji Güvenliği ve Karadeniz'. H. Çomak, C. Sancaktar, V. Tatar, B. Ş. Şeker (Ed.), *Karadeniz Jeopolitiği*. Beta Yayınları, İstanbul, 523-554.
- Başaran, A. (2013). *Dış Siyasi, İktisadi İlişkiler Çerçevesinde Yeltsin Dönemi Rusya- Türkiye İlişkileri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Başer, A. (2010). 'Kırım'da Rus Kolonizasyonu'. *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, 6:29-42.
- Başlar, K. (2001). 'The Commonwealth of Independent States: Decayed Within a Decade'. *The Turkish Yearbook*, 32: 92-127.

- Bayer, D. (2018). 'NATO'nun Karadeniz Uygulamaları'. H. Çomak, C. Sancaktar, V. Tatar, B. Ş. Şeker (Ed.), *Karadeniz Jeopolitiği*. Beta Yayınları, İstanbul, 841-848.
- Bayraç, H. N. (2009). 'Küresel Enerji Politikaları ve Türkiye: Petrol ve Doğalgaz Kaynakları Açısından Bir Karşılaştırma'. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(1): 115-142.
- Bekcan, U. (2013). 'Devrimden Sonra Bolşeviklerin Zorunlu Dış Politikası'. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 68(4): 73-102.
- Bıyık, Ö. (2014). 'Kırım'ın İdari ve Sosyo-Ekonomik Tarihi (1600-1774). Ötüken Neşriyat, İstanbul
- Bilener, T. (2007). 'Ukrayna Dış Politikasını Etkileyen Unsurlar'. *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, (13): 115-132.
- Bilgiç, M. S. (2016). 'Rus Jeopolitiği: Avrasyacı Yaklaşım ve Türkiye'ye Etkileri'. Bilgesam Analiz, Rusya No: 1317: 1-13.
- Bilginoğlu, M. A. ve Dumrul, C. (2012). 'Türk Ekonomisinin Enerji Bağımlılığı Üzerine Bir Eş-Bütünleşme Analizi'. *Journal of Yaşar University*, 26(7): 4392-4414.
- Bingöl, O. (2014). 'Ukrayna Krizi'nin Ulusal, Bölgesel-Küresel Bağlamı ve Gelecek Öngörülleri'. *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, 41: 15-38.
- Bozkurt, G. S. (2006). 'Gürcistan, Ukrayna ve Kırgızistan'da Kadife Devrimler'. *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, 9: 151-167.
- Brzezinski, Z. (2017). *Büyük Satranç Tahtası: Amerika'nın Önceliği ve Bunun Jeostratejik Gereklere*. (Çev. Y. Türedi), İnkılâp Kitabevi, İstanbul.
- Bulut, S. (2008). 'Sovyet Tehdidine Karşı Güvenlik Arayışları: I. Ve II. Menderes Hükümetlerinin (1950-1954) NATO Üyeliği ve Balkan Politikası'. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 41: 35-61.
- Bükülmez, B. ve Küpeli, T. (2007). 'Küresel Güçlerin Karadeniz Stratejilerinin Önündeki Engel: Montrö'. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 3(5): 193-218.
- Cafersoy, N. (2002). 'Rus Jeopolitik Düşüncesinde Misyona Arayışları'. *Avrasya Dosyası Jeopolitik Özel*, 8(4): 51-101.
- Caner, C. (2009). 'AB'ye Üyelik Perspektifinden Romanya'da Kamu Yönetimi Reformları: Yapısal Bir Analiz'. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 1(3): 85-108.
- Çapat, H. (2008). *Kopenhag Okulu Çerçevesinde Bölgesel Güvenlik Kompleksi Kavramı ve Karadeniz'de AB- ABD Güvenlik Algulamaları*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

- Çapraz, H. (2006). 'XIX. Yüzyılda Çarlık Rusyasının Kırım Politikası'. *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, 11: 57-70.
- Çaşın, M. H., Özgöker, U., Çolak, H. (2007). *Küreselleşmenin Avrupa Birliği Ortak Güvenlik ve Savunma Politikasına Etkisi*, Nokta Kitap, İstanbul.
- Çağlan, D. (2002). 'AB/Kopenhag Kriterleri Üzerine Bir Yaklaşım'. *Görüş*, 3-4: 67-72.
- Çelikkpala, M. (2011). 'Güney Kafkasya'da Yeni Jeopolitik Denge'. *Güney Kafkasya Toprak Bütünlüğü, Jeopolitik Mücadeleler ve Enerji*. C. Veliev ve A. Aslanlı (drl.). Berikan Yayınevi, Ankara,
- Çelikkpala, M. (2013). 'Rusya Federasyonu İlişkiler'. B. Oran (Ed.), *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt: III: 2001-2012*. İletişim Yayınları, İstanbul, 532-559.
- Çomak, H., Cerrah, U., (2014). 'Karadeniz Jeopolitiğinde Ukrayna ve Kırım'ın Güvenliği ve Bu Güvenliğin Avrasya Enerji Güvenliğine Etkileri'. Uluslararası Enerji ve Güvenlik Kongresi, 23 – 24 Eylül 2014, Kocaeli Üniversitesi, s. 725-744.
- Çomak, H., Sandıklı, A., Kaya, E., İsmayılov, E. (2014). 'Karadeniz'de Yeni Gelişmeler, Ukrayna Krizi ve Türkiye'. H. Çomak, C. Sancaktar, Z. Yıldırım (Ed.), *Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi*. Beta Yayınları, İstanbul, 137-168.
- Dağlı, İ. (2009). *Karadeniz'in Artan Stratejik Önemi ve Geleceği*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Deniz Bilimleri ve İşletmeciliği Enstitüsü.
- Demir, S. (2014). 'Ukrayna Krizi: Yeni Küresel Politik Düzenin Başlangıcı'. H. Çomak, C. Sancaktar, Z. Yıldırım (Ed.), *Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi*. Beta Yayınları, İstanbul, 169-190.
- Derman, G. S. (2018). 'Rusya Federasyonu'nun Karadeniz Bölge Politikası ve Yeni Güç Dengeleri'. H. Çomak, C. Sancaktar, V. Tatar, B. Ş. Şeker (Ed.), *Karadeniz Jeopolitiği*. Beta Yayınları, İstanbul, 147-162.
- Derman, G. S. Ve Ongarova, Y. (2014). 'Ukrayna'da Siyasi Kriz'. *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, 42: 11-23.
- Dreyer, I. Ve Popescu, N. (2014). 'Do Sanctions Against Russia Work?'. *European Union Institute for Security Studies*, 35: 1-4.
- Dugin, A. (2014). *Rus Jeopolitiği Avrasyacı Yaklaşım*. (Çev. V. İmanov). Küre Yayınları, İstanbul.
- Dural Yüce, B. ve Emiraliev, E. (2015). 'Ukrayna'nın Çeşitli Göstergelerinin Avrupa Birliği Ülkeleri İle Karşılaştırılması ve Olası Birlik Üyeliğinin SWOT Analizi İle Değerlendirilmesi'. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*. 14(53): 104-126.

- Düzdaban, E. (2014). 'AGİT ve Ukrayna Krizi'. H. Çomak, C. Sancaktar, Z. Yıldırım (Ed.), *Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi*. Beta Yayınları, İstanbul, 409-430.
- Ekici, H. (2015). *Kırım Krizi ve Uluslararası Aktörlerin Krize Yaklaşımları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.
- Ekici, S. ve Baharççek, A. (2016). 'NATO'ya Üyelik Sürecinde Türkiye ABD İlişkileri'. *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1): 149-168.
- Erbaş, Doğan, G. (2018). 'Klasik ve Eleştirel Jeopolitik Çerçevesinden Karadeniz Coğrafyası'. H. Çomak, C. Sancaktar, V. Tatar, B. Ş. Şeker (Ed.), *Karadeniz Jeopolitiği*. Beta Yayınları, İstanbul, 73-80.
- Erbaş, G. (2012a). 'Jeopolitik Kavramında Değişim: Karadeniz Jeopolitiği Örneği'. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi*, 1(1): 135-146.
- Erbaş, G. (2012b). *Klasikten Eleştirel Jeopolitiğe Karadeniz Jeopolitiğinin Dönüşümü*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,
- Ercan, M. (2015). 'Uluslararası Hukuk Normları Bağlamında Kırım Meselesi: Self Determinasyon mu? İlhak mı?'. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 36:95-113.
- Erdemir, H. (2018). 'Karadeniz'e Kıyıdaş Ülkeler ve Yeni Jeopolitik Dengeler'. H. Çomak, C. Sancaktar, V. Tatar, B. Ş. Şeker (Ed.), *Karadeniz Jeopolitiği*. Beta Yayınları, İstanbul, 125-146.
- Erdemir, H. (2018). 'Kırım'ın Ruslar İçin Anlamı, İşgali ve İlhakı'. H. Çomak, C. Sancaktar, V. Tatar, B. Ş. Şeker (Ed.), *Karadeniz Jeopolitiği*. Beta Yayınları, İstanbul, 297-304.
- Ergüven, N. S. (2014). 'Karadeniz'de Deniz Alanı Sınırlandırması Davası (Romanya/Ukrayna) ve Uluslararası Hukuk Açısından Etkileri. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 63(2): 309-328.
- Erhan, Ç. (2016). 'AB ve NATO'yla İlişkiler'. B. Oran (Ed.). *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt I: 1919-1980*. İletişim Yayınları, İstanbul, 522-575.
- Erkan, A. Ç. (2015). 'Enerji Arz Güvenliğinde Enerji Nakil Hatları Güzergahlarının Önemi ve Karadeniz'. *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, 45: 127-150.
- Erkan, A. Ç. (2018). 'Rusya Federasyonu'nun Enerji Güvenliği ve Karadeniz'in Önemi'. H. Çomak, C. Sancaktar, V. Tatar, B. Ş. Şeker (Ed.), *Karadeniz Jeopolitiği*. Beta Yayınları, İstanbul, 503-522.
- Erkek, L. (2006). *Karadeniz deniz güvenlik politikası*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi Deniz Bilimleri ve İşletmeciliği Enstitüsü.

- Erol, M. S. Ve Demir, S. (2012). ‘Amerika’nın Karadeniz Politikasını Yeniden Değerlendirmek’. *Akademik Bakış*, 6(11): 17-33.
- Fisher, A. W. (1978). *Crimean Tatars*. Hoover Institutions Press, California.
- Fukuyama, F. (1992). *The End of the History and the Last Man*. The Free Press, New York.
- Gazel, F. (2004). *Mavi Akım Avrasya’da Çözumsuzlüğün Öyküsü*. Metis Yayınları, İstanbul.
- Gokhberg, L. (1996). ‘The Commonwealth of Independent States’. H. Moore (Ed.), *World Science Report 1996*. UNESCO Publishing, France, 92-119.
- Gözen, R. (2011). ‘Uluslararası Politika Manivelası Olarak Füze Kalkanı’. *Ortadoğu Analiz*. 3(26): 34-42.
- Gökdeniz, K. (2016). ‘Ekim Devrim’inden Federasyon’a Rusya’da Rejim Yapılanması’. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(57): 440-462.
- Gürseler, C. (2014). ‘Kırım’ın Self Determinasyonu Nasıl Yorumlanabilir?’. *Karadeniz Araştırmalar Dergisi*, 43: 87-115.
- Gürses, E. H. (2001). ‘Kafkasya’da Uluslararası Rekabet’. *Avrasya Dosyası*, 7(1): 250-273.
- Hammer, Purgstall, J. V. (2013). *Kırım Hanlığı Tarihi*. (Çev. S. Say). İnsan Yayınları, İstanbul.
- Hasanov, A. (2012). *Jeopolitik Teorileri-Metodolojisi-Aktörleri- Tarihi-Karakteristiği-Kavramları*. (Çev. A. Ağaoğlu ve F. Şammedov), Babıali Kültür Yayıncılığı, İstanbul.
- Heywood, A. (2014). *Küresel Siyaset*. (Çev. N. Uslu ve H. Özdemir) Adres Yayınları, Ankara.
- Hubar, H. (2018) ‘Rusya’nın Kırım’ı İlhakı ve Kırım Referandumunun Uluslararası Hukuka Aykırılığı’. H. Çomak, C. Sancaktar, V. Tatar, B. Ş. Şeker (Ed.), *Karadeniz Jeopolitiği*. Beta Yayınları, İstanbul, 305-318.
- Hungtington, S. P. (1993). ‘The Clash of Civilizations?’. *Foreign Affairs*, 72(3): 22-49.
- Hüseynov, F. (2003). ‘Bağımsız Devletler Topluluğu’nun Oluşumunun Hukuki Boyutları’. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 52(4): 387-401.
- Işık Gökdemir, N. (2009). *Kıta Sahaneliği, Hukuki Rejim ve Ege Sorunu*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İmanbeyli, V. (2014). ‘Ülke İçi Krizden Uluslararası Soruna Ukrayna-Kırım Meselesi. *SETA*, 36: 1-8.
- İmanov, V. (2007). *Rusya’nın Medeniyetsel Kimlik İnşası Olarak Avrasyacılık*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- İnanç Songülen, Z. (2017). *Soğuk savaş sonrasında Karadeniz Bölgesi: Uluslararası Rejim Teorisi Işığında İşbirliği Sürecinin Yeniden Düşünülmesi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.

- İrge, N. F. (2017). 'Karadeniz Havzası Jeopolitiğinde Güç Mücadelesinin Arka Planı ve Bölgesel Güvenliğin Uluslararası Önemi'. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 5(Özel Sayı): 79-92.
- İsmayılov, E. (2015). 'Rusya-Batı Krizi Çerçevesinde Rusya'nın Yeni Askeri Doktrini'. *Bilgesam Analiz*, No:1190: 1-5.
- İşcan, İ. H. (2004). 'Uluslararası İlişkilerde Klasik Jeopolitik Teoriler ve Çağdaş Yansımaları'. *Uluslararası İlişkiler*, 1(2): 47-79.
- Kamalov, İ. (2009). 'Karadeniz Bölgesindeki Bazı Güncel Sorunlar'. *Karadeniz Araştırmaları*, 21(6): 13-21.
- Kantarıcı, Ş. (2011). 'Kafkasya'da Etnik Çatışmalar Ekseninde 'Güney Osetya' Sorunu', *Güney Kafkasya Toprak Bütünlüğü, Jeopolitik Mücadeleler ve Enerji*. C. Veliev ve A. Aslanlı (drl.). Berikan Yayınevi, Ankara.
- Karabayram, F. (2007). *Rusya Federasyonu'nun Güney Kafkasya Politikası*. Lalezar Kitabevi, Ankara.
- Karabulut, B. (2004). *Jeostrateji ve Jeopolitiğin Ülke Dış Politikalarındaki Yeri ve Türkiye*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Karabulut, B. (2013). *Uluslararası İlişkilerde Anahtar Kavramlar Serisi-1 Strateji- Jeostrateji- Jeopolitik*. Barış Kitabevi, Ankara.
- Karadeli, C. (2014). 'Ukrayna'da Milli Aidiyet, Rekabet ve Azınlıklar'. H. Çomak, C. Sancaktar, Z. Yıldırım (Ed.), *Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi*. Beta Yayınları, İstanbul, 113-136.
- Karagöl, E. T. ve Kızılkaya, M. (2015). 'Rusya-AB-Türkiye üçgeninde Türk Akımı'. *SETA Perspektif*, 105: 1-6.
- Karaman, O. (2006). *Karadeniz'de Güvenlik Sorunu*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
- Kavalalı, M. (2006). *Avrupa Birliği'nin Genişleme Süreci: Avrupa Birliği-Romanya İlişkileri*. Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı Avrupa Birliği ile İlişkiler Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Kennedy, P. (2017). *Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri*. (Çev. B. Karanakçı), Kültür Yayınları, İstanbul.
- Kerr, D. (1995). 'The New Eurasianism: The Rise of Geopolitics in Russia's Foreign Policy'. *Europe-Asia Studies*, 47(6): 977-988.

- Kılınç, D. (2008). 'Self-Determinasyon İlkesinin Azınlıklar Açısından Değerlendirilmesi'. Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 7(1-2): 949-982.
- Kırımlı, H. (2010). *Kırım Tatarlarında Milli Kimlik ve Milli Hareketler (1905- 1916)*. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara
- Kireççi, M. A. ve Tezcan, S. (2015). *Kırım'ın Kısa Tarihi*. SFN. Ankara.
- Koçak, M. (2015). 'Bölgesel Çatışmadan Küresel Krize Doğru Ukrayna'. *Analiz*, 135: 1-32.
- Koçer, G. (2010). 'Gürcistan, Jeopolitik, Jeokültür, Jeoekonomi'. T., Arı (Ed.). *Orta Asya ve Kafkasya 'Rekabetten İşbirliğine'*. MKM Yayıncılık, Bursa, 105-130.
- Koçer, G. (2007). Karadeniz'in Güvenliği: Uluslararası Yapılanmalar ve Türkiye'. *Akademik Bakış*, 1(1): 195-217.
- Kodaman, T. (2017). 'Soğuk Savaş Sonrası Rusya'nın Karadeniz Politikası'. *Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 3: 141-149.
- Koday, Z. Koday, S. Kaymaz, Ç. K. (2017). 'Dünyadaki Bazı Önemli Boğazlar ile Kanalların Coğrafi Özellikleri ve Jeopolitik Önemleri'. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 21(3): 879-940.
- Korkmaz, N. (2016). 'Bulgaristan'ın Karadeniz Politikası ve Avrupa Birliği'nin Etkileri', *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, 49: 33-46.
- Köktaş, Atıcı, N. (2015). 'Saakaşvili Dönemi Gürcistan: İç ve Dış Politika Üzerine Bir Değerlendirme'. *Ardahan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2: 95-110.
- Kuşçu, I. (2014). 'Kırım'ın Rusya'ya Katılımının Bölgesel ve Küresel Etkileri'. H. Çomak, C. Sancaktar, Z. Yıldırım (Ed.), *Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi*. Beta Yayınları, İstanbul, 309-334.
- Liebman, M. (2017). *Rus Devrimi Bolşevik Zaferinin Kökenleri, Aşamaları ve Anlamı*. (Çev. S.Tiryakioğlu), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Mackinder, H. J. (1904). 'The Geographical Pivot of History'. *The Geographic Journal*, 23(4): 421-437.
- Magosci, P. R. (2017). *Şu Mübarek Topraklar Kırım ve Kırım Tatarları*. (Çev. F. B. Aydar). Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Mahan, A. T. (1898). *The Influence of Sea Power Upon History*. Little, Brown and Company, Boston.
- Marshall, T. (2018). Coğrafya Mahkumları. (Çev. M. Doğruer). Epsilon Yayınevi, İstanbul.
- Marxsen, C. (2014). 'The Crimea Crisis - An International Law Perspective'. *Zeitschrift für Ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht*, 74: 367-391.

- Mikail, E. H. (2007). *Yeni Çarlar ve Rus Dış Politikası*. IQ Kültür Sanal Yayıncılık, İstanbul.
- Mearsheimer, J. J. (2014). 'Why The Ukraine Crisis Is the West's Fault'. *Foreign Affairs*, September-October: 1-12.
- Morgil, O. (2006). 'Kopenhag Ekonomik Kriterleri ve Türkiye'nin Uyum Süreci'. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 5(2): 91-102.
- Moroney, J. D. P. (2001). 'Frontier Dynamics and Ukraine's Ties to the West'. *Problems of Post Communism*, 48(2): 15-24.
- Müderrişoğlu, R. (2004). *Ukrayna'nın Jeopolitik Önemi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Oğan, S. (2004). 'Ukrayna'da Turuncu Devrim'. S, Oğan (Ed.). *Turuncu Devrimler*. Bir Harf Yayınları, İstanbul, 230-258.
- Oğuz, Ş. (2015). 'NATO's Mistakes That Paved The Way For Russia-Ukraine Crisis'. *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, 45: 1-12.
- Oğuzlu, T. (2012). 'NATO ve Türkiye: Dönüşen İttifakın Sorgulayan Üyesi'. *Uluslararası İlişkiler*, 9(34): 99-124.
- Oktay, B. (2014). 'Ukrayna Krizi'nin Ulusal, Bölgesel-Küresel Bağlamı ve Gelecek Öngörülleri'. *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, 41: 15-38
- Oktay, E. G. (2006). 'Türkiye'nin Avrasya'daki Çok Taraflı Girişimlerine Bir Örnek: Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü'. *Uluslararası İlişkiler*, 30(10): 149-179.
- Olçar, K. (2007). *Karadeniz Politikaları ve Türkiye Ukrayna Stratejik İlişkileri*. IQ Kültür Sanal Yayıncılık, İstanbul.
- Oran, B. (2016). 'Türk Dış Politikasının Teori ve Pratiği', B. Oran (Ed.). *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt I: 1919-1980*. İletişim Yayınları, İstanbul, 19-53.
- Ozan, E. (2017). 'Ukrayna Krizi ve Avrupa Güvenlik Mimarisinin Geleceği'. *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 1(1): 1-19.
- Özarslan, B. B. (2012). 'Soğuk Savaş Sonrası Karadeniz'de Güvenlik Politikaları ve Türk-Rus İlişkileri'. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 7(1): 135-166.
- Özçelik, S. (2018). 'Kırım 2014 İşgaline Karşı Kırım Tatarları ve Türkiye'nin Politikaları ve Yaklaşımları'. H. Çomak, C. Sancaktar, V. Tatar, B. Ş. Şeker (Ed.), *Karadeniz Jeopolitiği*. Beta Yayınları, İstanbul, 1199-1222.
- Özdal, H. (2015). *Rus Dış Politikasında Ukrayna (1991-2014)*. Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Özer, S. (2007). 'Bağımsızlık Sonrası Gürcistan-Avrupa Birliği İlişkileri'. *Uluslararası İlişkiler*, 4(15): 109-148.
- Özersay, K. 'Boğazlar Konusu', B. Oran (Ed.), *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt: III: 2001-2012*. İletişim Yayınları, İstanbul, 819-823.
- Özey, R. (2017). *Jeopolitik Tanımlar, Teoriler ve Değişimler*. Pegem Akademi, Ankara.
- Özgöker, U. (2006). *Uluslararası Siyasi, Askeri ve Ekonomik Örgütler*. Der Yayınevi, İstanbul.
- Özkan, A. (2015). 'Kıta Sahaneliğinin Sınırlandırılmasında Uluslararası Uygulamalar: Sözleşmeler, İçtihat ve Doktrin'. *The Journal of Academic Social Science Studies*. 32(2): 367-386.
- Özkan, G. (2010). 'Georgia's NATO Membership Within Context of the Black Sea Dimension of 'The New Great Game''. *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, 27: 1-22.
- Özlem, K. (2008). 'Bulgaristan Türklerinin Tarihsel Süreç İçerisinde Dönüşümü, AB Üyelik Süreci ve Türk Azınlığa Etkileri'. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1(2): 341-371.
- Özlem, K. (2007). 'Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Romanya'nın Dış Politikasında Batı Dünyası ve Türkiye'yle İlişkiler'. *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, 14: 35-47.
- Özsağlam, M. T. (2006). 'Geçmişten Günümüze Avrasyacılık'. *Kıbrıs Yazıları*, 3: 114-122.
- Öztürk, M. (2017). 'Petrograd Basını'nda Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na Katılması'. M. Okur, B. Güneş, Ü. Köksal. (Ed.), *I. Dünya Savaşı'nda Karadeniz ve Kafkasya Askeri, Siyasi ve Sosyal Gelişmeler*, Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları, Trabzon: 99-128.
- Pamir, N. (2011). 'Güney Kafkasya ve Enerji'. *Güney Kafkasya Toprak Bütünlüğü, Jeopolitik Mücadeleler ve Enerji*. C. Veliev ve A. Aslanlı (drl.). Berikan Yayınevi, Ankara.
- Pamir, N. (2017). *Enerjinin İktidarı*. HayyKitap, İstanbul.
- Polat, D. Ş. (2017). 'NATO ve Rusya Federasyonu'nun Yeni Mücadele Alanı: Karadeniz'. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 5(Özel Sayı): 51-66.
- Polat, D. Ş. (2018). 'NATO ve Rusya Federasyonu'nun Karadeniz Politikaları'. H. Çomak, C. Sancaktar, V. Tatar, B. Ş. Şeker (Ed.), *Karadeniz Jeopolitiği*. Beta Yayınları, İstanbul, 365-390.
- Pouliot, V. (2010), *International Security in Practice: The Politics of NATO-Russia Diplomacy*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Purtaş, F. (2004). *Rusya Federasyonu Ekseninde Bağımsız Devletler Topluluğu*. Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Riasanovsky, N. V. ve Steinberg, M. D. (2016). Rusya Tarihi Başlangıçtan Günümüze. (Çev. F. Dereli), İnkılâp Kitabevi, İstanbul.
- Saliyumer Yusuf, N. (2012). *Bulgaristan'ın Avrupa Birliği'ne Giriş Süreci*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Samur, H. (2015). 'Avrupa Komşuluk Politikası ve Amaçları'. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(27): 18-35.
- Sandıklı, A. 'Jeopolitik ve Türkiye: Riskler ve Fırsatlar'. *Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi*, Rapor No:27, İstanbul.
- Sarıkaya, G. (2014). *Ukrayna Jeopolitiği Bağlamında Kırım ve Kırım Türkleri Sorunu*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Saydam, A. (2010). *Kırım ve Kafkas Göçleri (1856-1876)*. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Saygın, İ. (2009). *Değişen Avrasya Jeopolitiğinde Karadeniz'in Yeri: Aktörler, Politikalar, Süreçler*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Serpin, Telli, A. (2018). 'Karadeniz Enerji Diplomasisi: Boru Hatları Rekabetinin Yeni Kesişme Noktası'. H. Çomak, C. Sancaktar, V. Tatar, B. Ş. Şeker (Ed.), *Karadeniz Jeopolitiği*. Beta Yayınları, İstanbul, 641-652.
- Sevgi, C. (1988). 'Jeopolitik ve Jeostratejinin Tarihsel Gelişimi Açısından Türkiye'nin Stratejik Konumu'. *Ege Coğrafya Dergisi*, 4(1): 214-249.
- Sönmez, D. (2018). 'Türkiye'nin Kırım Krizi Politikalarının Değerlendirilmesi'. H. Çomak, C. Sancaktar, V. Tatar, B. Ş. Şeker (Ed.), *Karadeniz Jeopolitiği*. Beta Yayınları, İstanbul, 1185-1198.
- Sönmez, S. (2010). 'Yeni Batıcılık ve Yeni Avrasyacılık Akımları Bağlamında Yeltsin Yönetimi'nin Doğu Batı Politikaları'nın Analizi'. *Akademik Bakış*, 3(6): 73-96.
- Şeker, B. Ş. (2014). 'Ukrayna Krizinde Tarihsel Doku: Türk Hakimiyeti- Rus Yayılmacılığı'. H. Çomak, C. Sancaktar, Z. Yıldırım (Ed.), *Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi*. Beta Yayınları, İstanbul, 19-36.
- Şener, B. (2014). 'Türk Boğazları'nın Geçiş Rejiminin Tarihi Gelişimi ve Hukuki Statüsü'. *Tarih Okulu Dergisi*, 7(17): 467-493.
- Şöhret, M. (2018). 'Dünya'daki Doğal Gaz ve Petrol Talebi Çerçevesinde Karadenizde Enerji Güvenliği'. H. Çomak, C. Sancaktar, V. Tatar, B. Ş. Şeker (Ed.), *Karadeniz Jeopolitiği*. Beta Yayınları, İstanbul, 653-682.

- Taban, M. H. (2013). 'Klasik ve Eleştirel Jeopolitiğin Karşılaştırılması ve Stratejik Derinliğin Bu Bağlamda İncelenmesi'. Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 1(1): 21-31.
- Tarakçı, N. (2003). Devlet Adamlığı Bilimi: Jeopolitik ve Jeostrateji. Çantay Kitabevi, İstanbul.
- Taşdemir, F. ve Özer, A. (2015). 'Uluslararası Hukuk Açısından Kırım Sorunu: Kosova'nın Rövanşını mı?'. Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 10(1): 43-61.
- Telemeci, C. (2017). *Türkiye-Rusya İlişkilerinin Enerji Politikaları Bağlamında İncelenmesi (1991-2016)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Tellal, E. (2015a). 'Rusya'yla İlişkiler', B. Oran (Ed.). *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt II: 1980-2001*, İletişim Yayınları, İstanbul, 540-550.
- Tellal, E. (2015b). 'SSCB'yle İlişkiler', B. Oran (Ed.). *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt II: 1980-2001*, İletişim Yayınları, İstanbul, 158-166.
- Tellal, E. (2016). 'Sovyetlerle İlişkiler'. B. Oran (Ed.). *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt I: 1919-1980*, İletişim Yayınları, İstanbul, 155-177.
- Telli, A. (2014). 'Rusya-Ukrayna Krizinin Enerji Güvenliğine Etkileri'. Uluslararası Enerji ve Güvenlik Kongresi. 23-24 Eylül 2014, Kocaeli, 369-381.
- Tezcan, E. (2004). 'Avrupa Birliği'ne Katılma yolunda Bulgaristan, Romanya ve Türkiye: Komisyonun 2003 İlerleme Raporları Işığında Bir Karşılaştırma'. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 3(2): 95-109.
- Tezkan, Y. ve Taşar, M. (2013). *Dünden Bugüne Jeopolitik Dünya ve Türkiye*. Ülke Yayın, İstanbul.
- Turhan, A. (2016). 'Doğu Akdeniz ve Karadeniz'de Meydana Gelen Jeopolitik Kırılmalar ve Türkiye Jeopolitiği'. *Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi*, 2: 19-25.
- Tüylüoğlu, M. Y. (2009). 'Gazprom Rus Süvarisi'. Çomak, İ. (Ed.), *Rusya Çalışmaları Stratejik Araştırmalar-2*, Tasam Yayınları, İstanbul, s. 103-138.
- Tüysüzöğlü, G. (2011). 'Soğuk Savaş Sonrası ABD'nin Balkanlar Stratejisi'. *21'inci Yüzyılda Uluslararası Örgütlerin Güvenlik Yaklaşımları ve Balkanlar'ın Güvenliği Uluslararası Balkan Kongresi*. 23-29 Nisan, 2011 Kocaeli, 176-184.
- Tüysüzöğlü, G. (2013). 'Çok Kutupluluk Tartışmaları ve Karadeniz Havzası'nın Bölgesel Görünümü'. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 8(3): 241-273.

- Uğur Zorlu, H. (2016). ‘Türk Boğazlarının Önemi ve Montrö Sözleşmesi ile Sağlanan Denge Rejimi’. *International Journal of Afro-Eurasian Research*, 2: 36-47.
- Ulçenko, N. (2001). ‘Rusya ve Türkiye’nin Güvenliğinde Enerji İhracat ve İthalatının Rolü’. *Avrasya Dosyası*, 6(4): 141-154.
- Uluatam, E. (2010). ‘Avrupa Doğalgaz Piyasasında Yeni Dengeler’. *Ekonomik Forum*: 62-67.
- Uslubaş, T. ve Dağ, S. (2015). *İlk Çağlardan Günümüze Dünya Tarihi*. Karma Kitaplar, İstanbul.
- Uzal, M. (2009). *Bulgaristan ve Romanya’nın Avrupa Birliği Üyeliklerinin AB Karadeniz Politikalarına Etkisi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Uzgel, İ. (2015a). ‘ABD ve NATO’yla İlişkiler’. B. Oran (Ed.). *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt: II: 1980-2001*. İletişim Yayınları, İstanbul, 243-325.
- Uzgel, İ. (2015b). ‘Balkanlarla İlişkiler’. B. Oran (Ed.). *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt: II: 1980-2001*. İletişim Yayınları, İstanbul, 481-523
- Ülger, F. (2007). ‘Euro-Atlantic Strategy for the Black Sea Region’. *Yale Journal of International Affairs*, 2(2): 57-68.
- Yalçınkaya, A. (2015). ‘Rus Realpolitikinin Ertelelediği Sorun: Kırım’. *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, 8: 99-113.
- Yalçınkaya, A. (2017). ‘Kuruluşundan Günümüze Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü’. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 5(Özel Sayı): 1-16.
- Yanar, S. (2002). *Türk Rus İlişkilerinde Gizli Güç Kafkasya*. IQ Kültür-Sanat Yayıncılık, İstanbul.
- Yapıcı, M. İ. (2010). *Rus Dış Politikasını Oluşturan İç Etkiler*. USAK Yayınları, Ankara.
- Yel, S. (2009). *Değişen Dünya Şartlarında Karadeniz ve Boğazlar Meselesi (1923-2008)*. Yayın Dağıtım, Ankara.
- Yergin, D. (2006). ‘Ensuring Energy Security’. *Foreign Affairs*, 85(2): 69-82.
- Yergin, D. (2017). *Petrol*. (Çev: K. Tuncay). Kültür Yayınları, İstanbul.
- Yeşiltaş, M. (2014). ‘Eleştirel Jeopolitik’. *Postmodern Uluslararası İlişkiler Teorileri 2*. T, Arı (drl.). Dora Yayıncılık, Bursa.
- Yılmaz, A. N. (2012). *21.Yüzyılda Avrasya’da ki Oluşumlar ve Türkiye’nin AB Alternatifleri Bağlamında Türk Birliğinin Olabilirliğinin Analizi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- Yılmaz, S. (2007). ‘Karadeniz’de Değişen Dengeler ve Türkiye’. *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, 15: 45-66.
- Yüce, Ç. K. (2006). *Kafkasya ve Orta Asya Enerji Kaynakları Üzerinde Mücadele*. Ötüken, İstanbul.

İnternet Kaynakları

- ‘2008 Osetya Savaşı Neden Çıktı?’. <https://www.stratejikortak.com/2015/11/2008-osetya-savas-neden-ck.html> (erişim tarihi: 22.04.2018).
- ‘2011 Yılı Hampetrol ve Doğalgaz Sektör Raporu, Mayıs 2012: 16’. <http://www.enerji.gov.tr/File/?path=ROOT%2f1%2fDocuments%2fSekt%C3%B6r+Raporu%2fSektör+Raporu+TPAO+2011.pdf> (erişim tarihi: 22.02.2018).
- ‘22 Haziran 1993 Avrupa Birliği Konseyi Kopenhag Zirvesi Sonuç Bildirgesi’. <https://www.ab.gov.tr/302.html> (erişim tarihi: 03.12.2017).
- Tarakçı, N. ‘80. Yılında Montrö Sözleşmesine Jeopolitik Bakış’. http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/33940/80_yilinda_monro_sozlesmesine_jeopolitik_bakis (erişim tarihi: 26.05.2018).
- ‘9 Soruda Kırım Hakkında Bilmeniz Gereken Herşey’. <http://www.diken.com.tr/9-soruda-kirim-rusya-igsawe-girisir-mi/> (erişim tarihi: 29.12.2017).
- ‘About Commonwealth of Independent States’. <http://www.cisstat.com/eng/cis.htm> (erişim tarihi: 29.04.2018).
- ‘About number and composition population of Autonomous Republic of Crimea by data All-Ukrainian population census’. <http://2001.ukrcensus.gov.ua/eng/results/general/nationality/Crimea/> (erişim tarihi: 10.12.2017).
- ‘Address by President of the Russian Federation’. <http://en.kremlin.ru/events/president/news/20603> (erişim tarihi: 11.01.2018).
- ‘Akdeniz Kimin Denizi?’. http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/3027/akdeniz_kimin_denizi (erişim tarihi: 21.03.2018).
- Alizade, F. ‘Uluslararası Hukuk ve Kırım Krizi’, <http://politikaakademisi.org/2015/01/14/uluslararasi-hukuk-ve-kirim-krizi/> (erişim tarihi: 08.01.2018).
- Askeroğlu, S., ‘Ukrayna Krizinde Son Durum ve Rusya’nın Müdahale Olasılığı’. <http://www.21yyte.org/tr/arastirma/ukrayna/2014/05/01/7570/ukrayna-krizinde-son-durum-ve-rusyanin-mudahale-olasiligi> (erişim tarihi: 16.04.2018).

- Avşar, A., ‘Bulgaristan’ın AB Üyeliği’. http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/4858/bulgaristanin_ab_uyeligi, (erişim tarihi: 16.11.2017).
- ‘Avrupa Birliği ile Bütünleşme Gürcistan’a Ne Vaat Ediyor?’. <http://politikaakademisi.org/2014/02/14/avrupa-birligi-ile-butunlesme-gurcistana-ne-vaat-ediyor/> (erişim tarihi: 10.12.2017).
- ‘Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu’. <https://www.avrupa.info.tr/tr/etkilesimli-avrupa-haritasi-9> (erişim tarihi: 30.12.2017).
- ‘Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ve Rusya’nın Politikası’. <https://www.stratejikortak.com/2015/11/bagmsz-devletler-toplulugu-bdt-ve.html> (erişim tarihi: 04.01.2017).
- Bhadrakumar, M. K., ‘ABD Karadeniz’de nüfuzunu gösteriyor’. <https://www.timeturk.com/tr/2011/05/18/abd-karadeniz-de-nufuzunu-gosteriyor.html> (erişim tarihi: 04.05.2018).
- ‘Black Sea Synergy – A New Regional Cooperation Initiative’. http://eeas.europa.eu/archives/docs/enp/pdf/pdf/com07_160_en.pdf. (erişim tarihi: 24.11.2017).
- ‘BLACKSEAFOR’. <http://www.mfa.gov.tr/blackseafor.en.mfa> (erişim tarihi: 08.05.2018).
- ‘BOTAŞ 2010 Faaliyet Raporu’. http://botas.gov.tr/docs/raporlar/tur/faalrap_2010_tr.pdf (erişim tarihi: 21.02.2018).
- ‘BOTAŞ 2014 Sektör Raporu’. <http://www.enerji.gov.tr/File/?path=ROOT%2f1%2fDocuments%2fSekt%C3%B6r+Raporu%2f2014+Y%C4%B1l%C4%B1+Sekt%C3%B6r+Raporu.pdf> (erişim tarihi: 04.03.2018).
- BOTAŞ Boru Hatları İle Petrol Taşıma Aş., ‘2012 Yılı Sektör Raporu’. <http://www.enerji.gov.tr/File/?path=ROOT%2f1%2fDocuments%2fSekt%C3%B6r+Raporu%2fSektör+Raporu+BOTAS+2012.pdf> (erişim tarihi: 03.05.2018).
- ‘BP Statistical Review of World Energy June 2017’. <https://www.bp.com/content/dam/bp/en/corporate/pdf/energy-economics/statistical-review-2017/bp-statistical-review-of-world-energy-2017-full-report.pdf> (erişim tarihi: 13.02.2018).
- ‘Brussels G7 summit, Brussels, 04-05/06/2014’. <http://www.consilium.europa.eu/en/meetings/international-summit/2014/06/04-05/> (erişim tarihi: 15.01.2017).

- ‘Bulgaria’, https://europa.eu/european-union/about-eu/countries/member-countries/bulgaria_en, (erişim tarihi: 22.11.2017).
- ‘Bulgaristan ve Romanya AB Üyesi Oldu’. <http://www.hurriyet.com.tr/bulgaristan-ve-romanya-ab-uyesi-oldu-5706429>, (erişim tarihi: 22.11.2017).
- ‘Bükreş Zirvesi yolunda’. <https://www.nato.int/docu/review/2008/03/ART2/TR/index.htm> (erişim tarihi: 01.01.2018).
- ‘Ceremony to mark the accession to NATO of Bulgaria, Estonia, Latvia, Lithuania, Romania, Slovakia and Slovenia and informal working luncheon of Foreign Ministers -Brussels, 2 April 2004’. https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_20865.htm?selectedLocale=en (erişim tarihi: 14.04.2018).
- ‘COMECON’. <https://www.britannica.com/topic/Comecon> (erişim tarihi: 29.04.2018).
- ‘Commission of the European Communities, 2003: 1’. http://eeas.europa.eu/archives/docs/enp/pdf/pdf/com03_104_en.pdf (erişim tarihi: 18.04.2018).
- Davutoğlu, A. ‘The Clash Of Interests: An Explanation of The World (Dis)Order’. <http://sam.gov.tr/tr/wp-content/uploads/2012/01/AHMET-DAVUTO%20A6%20DELU.pdf> (erişim tarihi: 09.04.2018).
- ‘Dev Satranç Tahtası’. <https://kitapozeti.de/dev-satranc-tahtasi/> (erişim tarihi: 28.04.2018).
- ‘Doğal Gaz Boru Hatları ve Projeleri’. <http://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Dogal-Gaz-Boru-Hatlari-ve-Projeleri> (erişim tarihi: 21.02.2018)
- ‘Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu Ukrayna’da’. http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-cavusoglu-ukrayna_da.tr.mfa (erişim tarihi: 23.03.2018).
- ‘Dışişleri Bakanı Davutoğlu Mustafa Kırımoglu’yla görüştü’. http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-davutoglu-mustafa-kirimoglu_yla-gorustu.tr.mfa (erişim tarihi: 24.03.2018).
- Elveren, M. ‘Sivastopol ve Yalta neden bu kadar önemli?’. <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/sivastopol-ve-yalta-neden-bu-kadar-onemli-26015341> (erişim tarihi: 23.03.2018)
- Ekinci, B. E., ‘Kırım Nasıl Osmanlı Toprağı Oldu, Sonra Nasıl Kaybedildi?’. <http://www.turkiyegazetesi.com.tr/gundem/137612.aspx>. (erişim tarihi: 14.11.2017).
- Erdil, M., ‘İşte Türk Akımı’. <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/iste-turk-akimi-27697527> (erişim tarihi: 05.04.2018).
- Eryılmaz, ‘Devletler Hukukunda Kıta Sahaneliği Ege Denizi ve Adalarında Durum’ <http://www.ankarabaru.org.tr/siteler/ankarabaru/tekmakale/1975-2/3.pdf> (erişim tarihi: 18.12.2017).

- ‘EU Sanctions Against Russia Over Ukraine Crisis’. https://europa.eu/newsroom/highlights/special-coverage/eu-sanctions-against-russia-over-ukraine-crisis_en (erişim tarihi: 15.01.2018).
- ‘European Council Brussels Conclusions of the Presidency 24 and 25 October 2002’. https://www.ab.gov.tr/files/ardb/evt/1_avrupa_birligi/1_4_zirveler_1985_sonrasi/2002_10_bruksel_zirvesi_baskanlik_sonuc_bildirgesi_ekler_en.pdf (erişim tarihi: 04.12.2017).
- ‘Füze kalkanı sistemi nasıl çalışıyor?’. http://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/05/160514_fuze_kalkani (erişim tarihi: 25.04.2018).
- Gafarlı, O. ‘AB ile Rusya Arasında Ukrayna’. <http://www.bilgesam.org/incele/76/-ab-ile-rusya-arasinda-ukrayna/#.WsJzTC5ubIU> (erişim tarihi: 02.04.2018).
- Gafarlı, O. ‘Kırım Krizi ve Türkiye’. <http://www.bilgesam.org/incele/598/-kirim-krizi-ve-turkiye/#.WwF8DO6FPIU> (erişim tarihi: 15.11.2017).
- ‘Grigory Aleksandrovich Potemkin’. <https://www.britannica.com/biography/Grigory-Aleksandrovich-Potemkin-Prince-Tavrishesky-Imperial-Prince> (erişim tarihi: 21.03.2018)
- ‘Güney Akım projesinin inşaatına başlandı’. http://www.bbc.com/turkce/haberler/2012/12/121207_south_stream (erişim tarihi: 31.03.2018).
- ‘Gürcistan için tepki almayan Rusya, Ukrayna’ya saldırdı’. <http://qha.com.ua/tr/siyaset/gurcistan-icin-tepki-almayan-rusya-ukrayna-ya-saldirdi/147835/> (erişim tarihi: 22.04.2018).
- ‘Gürcistan’dan Rusya’ya Kırım tepkisi’. <http://www.trthaber.com/haber/dunya/gurcistandan-rusyaya-kirim-tepkisi-310678.html> (erişim tarihi: 22.04.2018).
- ‘Helsinki Zirvesi (10-11 Aralık 1999)’. <http://www.mfa.gov.tr/helsinki-zirvesi-10-11-aralik-1999.tr.mfa> (erişim tarihi: 03.12.2017).
- ‘Helsinki Zirvesi Kararları’. <http://www.kaffed.org/bilgi-belge/insan-haklari/item/193-helsinki-zirvesi-kararlari.html> (erişim tarihi: 03.12.2017).
- İnce, S., ‘NATO Niçin Genişliyor?’. <http://www.birikimdergisi.com/birikim-yazi/5750/nato-nicin-genisliyor#.WwHxYe6FPIU> (erişim tarihi: 12.01.2018).
- İsmayıl, E., ‘Kırım Krizi Sonrası NATO-Rusya Gerilimi’. <http://www.bilgesam.org/incele/1728/-kirim-krizi-sonrasi-nato-rusya-gerilimi/#.WtOnbS5uaUk> (erişim tarihi: 15.04.2018)

- ‘Jeopolitiğin Tarihi Gelişimi’. <http://www.cografya.gen.tr/siyasi/jeopolitik/tarihi-gelisim.htm> (erişim tarihi: 08.04.2018).
- ‘June 23, 1992 Letter from US President G. H. W. Bush to Ukrainian President L. Kravchuk’. <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/119814.pdf?v=c975e8b1d6921a42e9056de2080196c7> (erişim tarihi: 05.02.2018).
- Kalabalık, A., A. ‘Kırım’a Rus Müdahalesinin Gerekçeleri’. <https://www.setav.org/kirima-rus-mudahalesinin-gerekceleri/> (erişim tarihi: 12.01.2018).
- ‘Karadeniz Deniz İş Birliği Görev Grubu (BLACKSEAFOR)’. http://www.dzkk.tsk.tr/data/icerik/229/Karadeniz_2.pdf (erişim tarihi: 08.05.2018).
- ‘Karadeniz Deniz İşbirliği Görev Grubu Teşkiline Dair Anlaşma’. https://www.dzkk.tsk.tr/icerik.php?icerik_id=248&dil=tr&blackseafor=1 (erişim tarihi: 08.05.2018).
- ‘Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü’. <http://ab.gtb.gov.tr/uluslararasi-orgutler/karadeniz-ekonomik-isbirligi-orgutu> (erişim tarihi: 29.04.2018).
- ‘Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ) – Örgütünün Dünü Bugünü ve Geleceği’. http://www.mfa.gov.tr/karadeniz-ekonomik-isbirlici-kei---orgutunun-dunu_-bugunu-ve-gelececi.tr.mfa (erişim tarihi: 29.04.2018).
- ‘Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİ) 13 Yaşında’. <http://www.mfa.gov.tr/karadeniz-ekonomik-isbirligi-orgutu-kei-13-yasinda.tr.mfa> (erişim tarihi: 29.04.2018).
- ‘Kırım’da kullanılan "yeşil adamlar" şimdi de Ukrayna'nın doğusunda’. <http://qha.com.ua/tr/yasam-olaylar/kirim-da-kullanilan-039-yesil-adamlar-039-simdi-de-ukrayna-nin-dogusunda/133160/> (erişim tarihi: 18.01.2018).
- ‘Kırım'da Rus gerilimi’. <http://www.aljazeera.com.tr/haber/kirimda-rus-gerilimi> (erişim tarihi: 19.01.2018).
- ‘Kırım'da Rus Kolonizasyonu’. <http://www.vatankirim.net/yazi.asp?YaziNo=49> (erişim tarihi: 08.12.2017).
- ‘Kırım'da tartışmalı referandum’. <http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/kirimda-tartismali-referandum> (erişim tarihi: 06.01.2018).
- ‘Kırım'dan 'bağımsızlık' ilanı’. <http://www.aljazeera.com.tr/haber/kirimdan-bagimsizlik-ilani> (erişim tarihi: 06.01.2018).
- ‘Kırım'ın ilhakından sonraki yaptırımlar işe yaradı mı?’. <https://www.nato.int/DOCU/review/2015/Russia/sanctions-after-crimea-have-they-worked/TR/index.htm> (erişim tarihi: 04.01.2018).

- ‘Kiev'deki keskin nişancı katliamı 1 yıldır aydınlatılmadı’.
<https://tr.sputniknews.com/avrupa/201502201014088069/> (erişim tarihi: 13.11.2017).
- Kocakenar, M, ‘Amerikan Dış Politikasında Jeopolitik Teoriler ve Pratikler’.
http://www.tasam.org/Files/Icerik/File/amerikan_d%C4%B1%C5%9F_politikas%C4%B1nda_jeopolitik_teoriler_ve_pratikler.pdf_bbb8f41e-d1bd-47e0-9202-38be4882d7b8.pdf (erişim tarihi: 14.05.2018).
- ‘Korkunç rakam: İşgalden sonra binlerce Kırım Tatarı Kırım’ı terk etti’.
<http://qha.com.ua/tr/toplum/korkunc-rakam-ısgalden-sonra-binlerce-kirim-tatari-kirim-i-terk-etti/161867/> (erişim tarihi: 05.01.2018).
- ‘Luxembourg European Council 12 and 13 December 1997 Presidency Conclusions’.
http://aei.pitt.edu/43332/1/LUXEMBOURG_EUROPEAN_COUNCIL.pdf (erişim tarihi: 03.12.2017).
- ‘Maritime Delimitation in the Black Sea (Romania v. Ukraine)’.
<http://www.icj-cij.org/en/case/132> (erişim tarihi: 15.04.2018).
- ‘Maritime Delimitation in The Black Sea (Romania v. Ukraine), 2009: 17’.
<http://www.icj-cij.org/files/case-related/132/132-20090203-JUD-01-00-EN.pdf> (erişim tarihi: 21.04.2018).
- Member Countries, https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_52044.htm?selectedLocale=en
(erişim tarihi: 02.05.2018).
- ‘Montrö Boğazlar Sözleşmesi (20 Temmuz 1936)’.
http://sam.baskent.edu.tr/belge/Montro_TR.pdf (erişim tarihi: 29.06.2018).
- ‘NATO'dan Rusya'ya karşı Karadeniz'de yeni güç’.
<https://tr.sputniknews.com/savunma/201710091030503995-nato-karadeniz-rusya-yeni-guc/> (erişim tarihi: 01.01.2018).
- Nelson, R. M. ‘U.S. Sanctions and Russia’s Economy’.
<https://fas.org/sgp/crs/row/R43895.pdf>
(erişim tarihi: 07.01.2018).
- ‘No: 77, 6 Mart 2014, Kırım'daki Son Gelişmeler Hk.’.
http://www.mfa.gov.tr/no_-77_-6-mart-2014_-kirim_daki-son-gelismeler-hk.tr.mfa (erişim tarihi: 28.03.2018).
- ‘No: 86, 17 Mart 2014, Kırım'da Düzenlenen Referandum Hk.’.
http://www.mfa.gov.tr/no_-86_-17-mart-2014_-kirim_da-duzenlenen-referandum-hk.tr.mfa (erişim tarihi: 28.03.2018).

- Oğan, S., ‘Mavi Akım: Türk-Rus İlişkilerinde Mavi Bağımlılık’. <http://www.turksam.org/tr/makale-detay/548-mavi-akim-turk-rus-iliskilerinde-mavi-bagimlilik> (erişim tarihi: 21.02.2018)
- Oğan, s., ‘Küresel Mücadelenin Yeni Rekabet Alanı: Karadeniz ve Montrö Anlaşması’. <http://www.turksam.org/tr/makale-detay/449-kuresel-mucadelenin-yeni-rekabet-alani-karadeniz-ve-montro-anlasmasi> (erişim tarihi: 23.05.2018).
- ‘One step closer to an enlarged NATO’. https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_20966.htm?selectedLocale=en (erişim tarihi: 14.04.2018).
- ‘OSCE Special Monitoring Mission to Ukraine’. <https://www.osce.org/special-monitoring-mission-to-ukraine> (erişim tarihi: 07.05.2018).
- ‘OSCE response to the crisis in and around Ukraine’. <https://www.osce.org/home/125575?download=true> (erişim tarihi: 07.05.2018).
- Özbay, D. ‘Kırım’da Rerefanduma Giden Süreç’. <http://aa.com.tr/tr/dunya/kirimda-referanduma-giden-surec/174575?amp=1> (erişim tarihi: 05.01.2018).
- Özçelik, S., ‘Stratejik Açıdan Karadeniz ve Kırım’. <http://qha.com.ua/tr/fikir-yazilari/stratejik-acidan-karadeniz-ve-kirim/160298/> (erişim tarihi: 12.01.2018).
- ‘Petrol’. <http://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Petrol> (erişim tarihi: 10.03.2018).
- ‘Putin Approves Draft Bill for Annexation of Crimea by Russia’. <http://america.aljazeera.com/articles/2014/3/17/crimea-declares-independencesizesukrainestateproperty.html> (erişim tarihi: 10.01.2018).
- ‘Putin'den füze kalkanı açıklaması’. <https://tr.sputniknews.com/rusya/201605131022735817-putin-abd-avrupa-fuze-kalkani-savunma/> (erişim tarihi: 25.04.2018).
- ‘Relations with Montenegro (Archived)’. https://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_49736.htm (erişim tarihi: 11.03.2018).
- ‘Report 19 November 1998’. <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=REPORT&mode=XML&reference=A4-1998-0429&language=EN> (erişim tarihi: 21.11.2017).
- ‘Romania’s goals as a NATO member’. <https://nato.mae.ro/en/node/583> (erişim tarihi: 14.04.2018).
- ‘Romanya’nın Sorunları’. <https://www.nato.int/docu/review/2003/issue1/turkish/analysis.html> (erişim tarihi: 14.04.2018).

- ‘Russia: EU prolongs economic sanctions by six months’.
<http://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2017/12/21/russia-eu-prolongs-economic-sanctions-by-six-months/> (erişim tarihi: 16.04.2018).
- ‘Rusya Ukrayna Enerji Krizi-2009’. <http://orsam.org.tr/orsam/DPAnaliz/12087?dil=tr> (erişim tarihi: 31.03.2018).
- ‘Rusya Ukrayna ile yaptığı anlaşmaları feshediyor’.
<https://www.sabah.com.tr/dunya/2014/04/01/rusya-ukrayna-ile-yaptigi-anlasmalari-feshediyor> (erişim tarihi: 27.03.2018).
- ‘Rusya’da Yeni Askeri Doktrin: En Büyük Tehdit NATO’.
https://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/12/141226_rusya_askeri_doktrin (erişim tarihi: 10.05.2018).
- ‘Rusya’nın Kırım’ı yasa dışı ilhakının üzerinden üç yıl geçti’.
<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/rusya-nin-kirim-i-yasa-disi-ilhakinin-uzerinden-uc-yil-gecti/771891> (erişim tarihi: 18.01.2018).
- ‘Rusya’yı kuşatmak: ABD’nin Avrasya stratejisi’.
<http://teori.blogspot.com.tr/2006/02/rusyayi-kusatmak-abdnin-avrasya.html> (erişim tarihi: 31.12.2017).
- ‘Sanctions after Crimea: Have they worked?’.
<https://www.nato.int/docu/review/2015/Russia/sanctions-after-crimea-have-they-worked/EN/index.htm> (erişim tarihi: 16.04.2018).
- ‘Self-Determination’.
<http://opil.ouplaw.com/view/10.1093/law:epil/9780199231690/law-9780199231690-e873> (erişim tarihi: 25.01.2018).
- ‘Seven new members join NATO’.
https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_20926.htm?selectedLocale=en (erişim tarihi: 14.04.2018).
- ‘Sivastopol’daki Rusya Karadeniz Donanması mevcudu azalacak fakat donanma yeni silah ve teçhizatla donatılacaktır’.
<https://tr.sputniknews.com/turkish.ruvr.ru/2010/06/09/9432195.html> (erişim tarihi: 23.03.2018)
- ‘Sivastopol’daki Rus üssü tartışılıyor’.
https://www.bbc.com/turkce/haberler/2010/04/100422_sevastopol_deniz (erişim tarihi: 03.01.2018).
- ‘Soru ve Cevaplarla Kırım’.
http://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/02/140227_soru_cevap_kirim (erişim tarihi: 29.12.2017).

- 'SSCB ile yaptığımız anlaşma bitiyor!'. <http://ekonomi.haber7.com/ekonomi/haber/812208-sscb-ile-yaptigimiz-anlasma-bitiyor> (erişim tarihi: 02.05.2018).
- Taştan, V., 'Güney Gaz Koridoru: Yeni Enerji Düzeninde Avrupa Enerji Güvenliği, Rusya, Türkiye ve Güney Kafkasya Üzerine Oyun Teorik Uygulama'. <http://politikaakademisi.org/2013/11/15/guney-gaz-koridoru-yeni-enerji-duzeninde-avrupa-enerji-guvenligi-rusya-turkiye-ve-guney-kafkasya-uzerine-oyun-teorik-uygulama/> (erişim tarihi: 01.04.2018)
- 'Tatarlar Ukrayna'yı istiyor'. <http://www.dw.com/tr/tatarlar-ukrayna%C4%B1-istiyor/a-17614794> (erişim tarihi: 05.01.2018).
- 'The mystery of a missing Crimean Tatar'. <http://www.bbc.com/news/magazine-28680977> (erişim tarihi: 05.01.2018).
- 'Tuapse (Liman)'. https://www.marinetraffic.com/tr/ais/details/ports/785/Russia_port:TUAPSE (erişim tarihi: 19.12.2017).
- Tuygan A., 'Ukrayna Krizi' <https://diplomatikyorum.com/2014/03/05/ukrayna-krizi/> (erişim tarihi: 14.12.2017).
- 'Türk Akımı nedeniyle Batı Hattı devre dışı kalacak'. https://www.ntv.com.tr/ekonomi/turk-akimi-nedeniyle-bati-hatti-devre-disi-kalacak,0VYw8kAUnUuE12j1NWDDgQ?_ref=infinite (erişim tarihi: 05.04.2018).
- 'Türk Akımı'nın Deniz Kısmının Yarısı Tamamlandı'. [https://tr.sputniknews.com/turkiye/201803061032525650-turk-akiminin-deniz-kisminin-yarisi-tamamlandi/%20\(eri%C5%9Fim%20tarihi:%2006.04.2018\)](https://tr.sputniknews.com/turkiye/201803061032525650-turk-akiminin-deniz-kisminin-yarisi-tamamlandi/%20(eri%C5%9Fim%20tarihi:%2006.04.2018)) (erişim tarihi: 06.04.2018).
- 'Türk Akım Boru Hattı'. <http://turkstream.info/tr/project/> (erişim tarihi: 05.04.2018).
- 'Türk Akım'ın ilk hattı baharda Kıyıköy'e ulaşacak'. <http://www.milliyet.com.tr/turkakim-in-ilk-hatti-baharda-ekonomi-2633789/> (erişim tarihi: 05.04.2018).
- 'Türk Boğazları'. <http://www.mfa.gov.tr/turk-bogazlari.tr.mfa/> (erişim tarihi: 29.06.2018).
- 'TurkStream'. <http://www.gazpromexport.ru/en/projects/6/> (erişim tarihi: 05.04.2018)
- 'TurkStream'. <http://turkstream.info/tr/> (erişim tarihi: 06.04.2018).
- 'Türkiye Büyük Millet Meclisi Sıra Sayısı:441'. <https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem26/yil01/ss441.pdf> (erişim tarihi: 22.002.2018).

- ‘Ukraine's forgotten security guarantee: The Budapest Memorandum’. <http://www.dw.com/en/ukraines-forgotten-security-guarantee-the-budapest-memorandum/a-18111097> (erişim tarihi: 05.02.2018).
- ‘Ukrayna krizi: Kırım Saakaşvili'ye 'deja vu' hissettiriyor’. http://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/03/140304_saakasvili_ukrayna_kirim (erişim tarihi: 21.04.2018)
- ‘Ukrayna Krizine Dair Bilinmesi Gerekenler’. <http://politikaakademisi.org/2014/03/10/ukraynadaki-krize-dair-bilinmesi-gerekenler/> (erişim tarihi: 24.05.2018).
- ‘Ukrayna’da Son Durum ve İkili İlişkiler’. http://www.mfa.gov.tr/ukrayna_da-son-durum-ve-ikili-iliskiler.tr.mfa (erişim tarihi: 24.03.2018).
- ‘Ukrayna’da Turuncu Hüsrân’. <https://www.evrensel.net/haber/168518/ukrayna-da-turuncu-husran> (erişim tarihi: 12.11.2017).
- Yapıcı, U., ‘Ukrayna-NATO İlişkilerinin Tarihsel Analizi’. <http://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/YAPICI-Utku-UKRAYNA-NATO-%C4%B0L%C4%B0C5%9EK%C4%B0LER%C4%B0N%C4%B0N-TAR%C4%B0HSEL-ANAL%C4%B0Z%C4%B0.pdf> (erişim tarihi: 25.05.5018).
- ‘Ülke rehberi: Romanya’. http://www.bbc.co.uk/turkish/indepth/story/2006/12/060926_romanya_rehber.shtml (erişim tarihi: 14.04.2018).
- Üzmez, U., B., ‘Bulgaristan'ın AB'ye Giriş Süreci’. http://www.academia.edu/14646388/Bulgaristan%C4%B1n_AB'ye_Giri%C5%9F_S%C3%BCreci (erişim tarihi: 01.03.2018).
- ‘Wales Summit Declaration’. https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_112964.htm (erişim tarihi: 15.04.2018).
- Yakut, S., ‘Huntington’un Gözünden Rusya-Ukrayna İlişkileri’. <http://politikaakademisi.org/2014/05/05/huntingtonin-gozunden-rusya-ukrayna-iliskileri/> (erişim tarihi: 26.04.2018).
- Yardımcı, N. C., ‘Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı ve Ukrayna Krizi’. http://www.academia.edu/16549840/Avrupa_G%C3%BCvenlik_ve_%C4%B0%C5%9Fbirli%C4%9Fi_Te%C5%9Fkilat%C4%B1_ve_Ukrayna_Krizi (erişim tarihi: 24.05.2018).

Yılmaz, S., ‘Jeopolitik ve Jeostrateji’.
[http://www.academia.edu/7648509/Jeopolitik ve Jeostrateji](http://www.academia.edu/7648509/Jeopolitik_ve_Jeostrateji) (erişim tarihi:
01.05.2018).

‘Yirmibirinci Yüzyılda NATO’.
https://www.nato.int/nato_static/assets/pdf/pdf_publications/20120117_21st_tur.pdf
(erişim tarihi: 30.11.2017).

EK 1- KARADENİZ'E KIYISI OLAN ÜLKELER HARİTASI

EK 2- SIVASTOPOL LIMANI

EK 3- KIRIM'IN HARİTADAKİ KONUMU

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve SOYADI	Meltem MENZİLCİOĞLU
Doğum Yeri - Tarihi	Van-27.06.1990
EĞİTİM DURUMU	
Mezun Olduğu Lise	Özel Envar Anadolu Lisesi
Lisans Diploması	Fatih Üniversitesi
Yabancı Dil / Diller	İngilizce
E-Posta	meltemmn@hotmail.com